

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

LILITA Z E M Ī T E

TAUTU SAVIENĪBA UN LATVIJA:

1930.-1939.

Disertācija
vēstures doktora zinātniskā grāda
piešķiršanai

Zinātniskais vadītājs:
vēstures habilitētais doktors,
Latvijas Universitātes
profesors
Alberts VARSLAVĀNS

Rīga, 1993

I E V A D S

Tautu Savienību izveidoja pēc Pirmā pasaules kara Versaļas miera sarunu rezultātā ar mērķi nodrošināt mieru pasaulē. Tautu Savienības dibināšanas iniciatores bija karā uzvarētājas valstis. To pārstāvji izstrādāja Tautu Savienības statūtus jeb Paktu, kas stājās spēkā 1920.gada 10.janvārī. Tautu Savienība bija iecerēta kā brīvu valstu apvienība, kas nestāvētu ārpus valstīm vai pāri tām. Tā neparedzēja uzspiest valstīm savus lēmumus, bet tikai ieteikt pieņemt tās izstrādātos priekšlikumus un censties pildīt neitrāla vidutāja lomu. Tautu Savienības Paktā bija formulēti tās darbības galvenie pamatprincipi: 1) valstu kopdarbības attīstība, miera un drošības garantēšana, 2) kara izcelšanos aizkavējošu noteikumu pieņemšana, 3) atklātu, taisnīgu starptautisku attiecību uzturēšana. Visus starpvalstu konfliktus bija iecerēts izšķirt ar mierīgiem līdzekļiem: ar sarunu, šķirējtiesas, Tautu Savienības pilnsapulces vai Padomes starpniecību. Pakts paredzēja arī valstu bruņojuma samazināšanu un savstarpēju informāciju par bruņojuma apjomu. Paktā bija arī deklarētas valstu teritoriālās neaizskaramības un politiskās neatkarības visām Tautu Savienības locekļēm kopīgās garantijas, kā arī paredzēts uz visiem laikiem izbeigt slepeno diplomātiju un nepieļaut slepenos līgumus. Pret valstīm, kuras izdarītu starptautiskus pārkāpumus, Tautu

Savienības Paktā bija paredzētas ekonomiskas un militāras sankcijas, pat izslēgšana no Tautu Savienības¹. Būtībā starptautiskajās attiecībās militāri politisko bloku un spēka hegemonijas vietā bija mēģināts ieviest visu valstu kopdarbības ideju.

Latvija iestājās Tautu Savienībā 1921.gada 22.septembrī. Kopš 1925.gada tā Ženēvā, kur atradās Tautu Savienības mītne, iecēla savu pastāvīgo pārstāvi. 20.gados šo pienākumu pildīja jurists un diplomāts Kārlis Ducmanis, bet kopš 1930.gada - Jūlijs Feldmanis².

Disertācijas tēmas "Tautu Savienība un Latvija: 1930.-1939." izvēli noteica tās zinātniskā un politiskā aktualitāte, kā arī tēmas nepilnīgais izpētes līmenis. Tautu Savienības izpēte neiekļaujas līdz šim vēsturnieku darbos populāro tēmu lokā. Latvijas zinātnieki Tautu Savienības problēmām ir pieskārušies tikai līdztekus citu objektu izpētei, lai nodrošinātu savu pētījumu saturu izpratni. Šis Tautu Savienībai veltīto jautājumu analīzes fragmentārisms, it īpaši Latvijā, bija viens no iemesliem, kas lika pievērsties Tautu Savienības vēstures problemātikai. It īpaši tādēļ, ka Tautu Savienība bija pirmais pasaules sabiedrības mēģinājums izveidot šāda mēroga starptautu organizāciju 20. gadsimtā, lai ar tās palīdzību sasniegtu globālus mērķus. Arī Latvija iekļāvās šajā procesā. Līdz ar Tautu Savienības rašanos vispār pieauga starptautisko organizāciju loma un interese par tām pasaulē. Tādēļ Tautu Savienība kā pirmais nopietnais mēģinā-

jums 20.gadsimtā radīt visaptverošu valstu kopdarbības formu ir izpētes cienīgs objekts.

Ne mazāk svarīgs tēmas izvēles motīvs ir nenoliedzamā starptautisko organizāciju pieredzes nozīme un aktualitāte tieši mūsdienu politiskajā situācijā, kad Latvija no jauna uzsāk savu darbību starptautiskajās struktūrās. Būtu pārspilējums Latvijas situāciju Tautu Savienībā tieši restaurēt mūsdienu politiskajos apstākļos, veidot neizmainītas paralēles un izteikt prognozes pašreizējai notikumu attīstībai. Tas būtu pārprasts vēstures zinātnes uzdevums un iespējas. Taču tajā pašā laikā daļa Latvijai mūsdienīgi svarīgu problēmu, kas citos apstākļos tika risinātas Tautu Savienībā, atkārtoti parādās pašreizējās starptautiskajās institūcijās. Tātad, vēsturiskās pieredzes apzināšanas un salīdzināšanas iespēja ar procesiem mūsdienās ir neapstrīdama nepieciešamība, kas arī nosaka izvēlētas tēmas aktualitāti.

Tautu Savienības darbība vairāk kā divdesmit tās pastāvēšanas gados bija izvērsta un daudzšķautņaina. Taču jāatzīst, ka svarīgākā bija tieši Tautu Savienības darbība politiskajā jomā. Vēstures literatūrā šī Tautu Savienības darbības joma ir arī visvairāk kritizēta, līdz pat pilnīgai tās jēgas un nozīmes noliegšanai. It īpaši negatīvi vērtētas Tautu Savienības politiskās aktivitātes 30.gados. Šos gadus uzskata par Tautu Savienības pozitīvās darbības norieta gadiem, pretēji 20.gadu veiksmīgākajām norisēm. Tieši tādēļ 30.gadi Tautu Savienības darbībā ir izraudzīti

par disertācijas hronoloģiskajiem ietvariem, vienlaicīgi izvirzot uzdevumu noteikt 30.gadu Tautu Savienības darbībai veltītās kritikas pamatotību. Lai gan Tautu Savienība oficiāli pastāvēja līdz 1946.gadam, disertācijā tiek apskatīts laika posms tikai līdz 1939.gadam ieskaitot, t.i., līdz Tautu Savienības faktiskās darbības pēdējam gadam. Otrā pasaules kara darbībai izvēršoties plašumā, Tautu Savienības Asamblejas un Padomes sesijas vairs nenotika.

Tautu Savienības darbība 30.gados disertācijā ir pētīta ciešā sakļautībā ar Latvijas ārpolitiku un tās lomu Ženēvas organizācijā. Kopumā disertācijas uzdevums ir, izsekojot Tautu Savienības darbībai politiskajā jomā mūsu gadsimta 30.gados, veidot tās efektivitātes novērtējumu kopsakarā ar vispārējo starptautisko situāciju šajā laika posmā, kā arī izanalizēt Latvijas pozīciju Tautu Savienībā 30.gados, atklājot Latvijas attieksmi un vērtējumu Tautu Savienības darbībai kopumā un tās rīcības atsevišķiem, būtiskākajiem momentiem.

Disertācijā iekļauts ievads, avotu un literatūras apskats, divas pamatnodaļas un nobeigums. Avotu un literatūras apskatā ir analizēta disertācijas avotu bāze, galvenokārt Latvijas Valsts vēstures arhīva fondu materiāli un Tautu Savienības oficiālo dokumentu publikācijas, kā arī akcentētas galvenās problēmas Tautu Savienības historiogrāfijā. Disertācijas 1.nodaļā "Tautu Savienības politiskās krīzes gadi: 1930.-1936." atainots notikumu kopums un

problemātika, kas hronoloģiskā secībā liecina par pakāpenisku Tautu Savienības darbības tuvošanos sabrukumam. Šī procesa robežgads pārejai jaunā kvalitātē ir 1936.gadā, kad Tautu Savienība piedzīvoja smagu neveiksmi - tā bija spiesta atcelt ekonomiskās sankcijas pret agresoru - Itāliju un tādā veidā atzīt savas agrāk pasludinātās politikas neveiksmi. Pēc šī lēmuma pieņemšanas Tautu Savienības darbība turpinājās lejup. Darba 2.nodaļā "Tautu Savienības sabrukums: 1937.-1939." analizēts laiks Tautu Savienības vēsturē, kad tā nebija spējīga pieņemt nozīmīgus pozitīvus lēmumus, pamazām atteicās no saviem dibināšanas laikā deklarētajiem principiem un nonāca līdz savas darbības faktiskai pārtraukšanai.

Darba nobeigumā formulēti galvenie secinājumi.

---

1 Treaty of Versailles. The Covenant of the League of Nations // The Treaties of Peace. 1919-1923. - Vol.1.- P.13-22.

2 Ābers B. Jūlijs Feldmanis un Tautu Savienība // Jūlijs Feldmanis.- [Rakstu krājums].- Vašingtona, 1963.- 139.lpp.

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Svarīgs avots tēmas izstrādē ir Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumenti, kuri diezgan vispusīgi atspoguļo Latvijas lomu un darbību Tautu Savienībā, kā arī raksturo Latvijas valdības un Latvijas pastāvīgā pārstāvja Tautu Savienībā attieksmi pret svarīgākajiem Tautu Savienības lēmumiem un jautājumu risinājumiem. Visplašāk darbā ir izmantotas Latvijas Valsts vēstures arhīva (turpmāk - LVVA) 2575.fonda "Latvijas diplomātiskās un konsultatīvās pārstāvniecības ārzemēs" lietas. Šī fonda 1.apraksta plaši izmantotā 451.lieta, kas satur Latvijas sūtņa slepenos ziņojumus no Ženēvas laikā no 1933. līdz 1934.gadam, palīdz izsekot Atbrūšanās konferences gaitai, atklāj Latvijas pārstāvja šaubas un pakāpeniski pieaugošo neticību lielvalstu vēlmei patiesi atbrūnoties¹. Jāatzīmē šo oficiālo pastāvīgā pārstāvja regulāro ziņojumu lielā ticamības pakāpe. Lieta satur arī vairākas Atbrūšanās konferences sēžu un valstu iesniegto priekšlikumu publikācijas, no kurām būtiska ir mazo valstu Atbrūšanās konferencē iesniegtā deklarācija, kas parāda mazo valstu neapmierinātību ar Anglijas atbrūšanās projektu². Šī paša fonda 7.apraksta - sūtniecība Francijā - lietas satur bagātīgu Latvijas pastāvīgā pārstāvja Tautu Savienībā ziņojumu klāstu par visdažādākajiem izskatāmajiem jautājumiem

Tautu Savienībā laika posmā līdz pat 1939.gadam. Šeit būtu jāpiemin J.Feldmaņa regulārie ziņojumi par sagatavošanas darbiem paredzamajai Latvijas kandidatūras izvirzīšanai vēlēšanām Tautu Savienības Padomē³. Svarīgi ir arī ziņojumi, kuros J.Feldmanis raksta par PSRS attieksmes pakāpenisko maiņu Tautu Savienības darbības izvērtējumos līdz pat PSRS iestāšanās Tautu Savienībā⁴. Nozīmīgi ir J.Feldmaņa ziņojumi, kuri ļauj izsekot sarežģītajam ekonomisko sankciju pielietošanas mehānismam pret Itāliju un parāda Latvijas centienus atrast pareizo nostāju Itālijas-Abesīnijas konflikta jautājumā, kā arī Latvijas mēģinājumus, piedaloties sankcijās, izvairīties no zaudējumiem to pielietošanas rezultātā⁵. Neapšaubāmi svarīgi ir tie dokumenti, kuros J.Feldmanis informē par neitralitātes problēmas samilzšanu un jautājumiem, kas saistīti ar Tautu Savienības Pakta 16.panta - sankciju panta - dažādiem skaidrojumiem. Atzīmējami ir arī J.Feldmaņa ziņojumi, kuros viņš izsaka savu nostāju un priekšlikumus Latvijas valdībai neitralitātes deklarēšanas jautājumos⁶.

Otrs visvairāk izmantotais LVVA fonds ir 1313.fonds "Latvijas Ārlietu ministrija", no kura lietām tēmas izstrādē galvenokārt ir izmantota tā informācija par Tautu Savienību, kas ir cieši saistīta ar Latviju. Fonda lietās ir uzkrāti vispusīgi materiāli par Latvijas ārlietu ministra V.Muntera vadīto Tautu Savienības Padomes 101.sesiju⁷, kā arī apkopotas V.Muntera runas, kurās viņš ir izvērtējis Tautu Savienības darbību⁸. Savukārt fonda 113.lieta

sniedz ieskatu Baltijas valstu ārlietu ministru apspriedē, kurā tika mēģināts saskaņot Baltijas valstu nostāju Tautu Savienības Pakta reformas lietā, kā arī satur pilnīgu Latvijas valdības atbildi Tautu Savienības ģenerālsekretāram Ž.Avenolam minētajā jautājumā⁹.

No 2570.fonda "Latvijas Ārlietu ministrijas administratīvi juridiskais departaments" izmantoti galvenokārt tie materiāli, kas raksturo Latvijas, Lietuvas un Igaunijas valdību uzskatus par Baltijas valstu iespējamo neitralitāti Tautu Savienības ietvaros¹⁰.

LVVA 2574.fonda "Ārlietu ministrijas politiski ekonomiskais departaments" 5.apraksta - Tautu Savienības nodaļa - lietas tēmas izstrādē tikpat kā nav izmantojamas, jo galvenokārt satur maznozīmīgus vai šauri specifiskus materiālus.

LVVA fondos ir uzkrātas arī dažādas Tautu Savienības materiālu publikācijas. Tautu Savienības sekretariāts apkopoja un regulāri izdeva Tautu Savienības sesiju materiālu sērijas, kurās tika apkopotas ziņas par atsevišķiem sesijās izskatītajiem jautājumu lokiem. Tā Atbrūšanās konferences laikā tika izdota sērija ar nosaukumu "Atbrūšanās"¹¹. Darbā izmantotas to sēriju publikācijas, kas veltītas politiskiem, minoritāšu aizsardzības un finansiāliem jautājumiem. Arhīva fondos ir uzglabātas arī Tautu Savienības Asambleju un Padomes sesiju publicētās stenogrammas, kas arī ir izmantotas pētījumā.

No publicētajiem avotiem tēmas izstrādē ir izmantoti

vairāki dokumentu krājumi. Īpaši būtu atzīmējams krājums "Miera līgumi. 1919.-1923.", no kura ir izmantots galvenokārt Versaļas miera līgums un it īpaši tā pirmā daļa - Tautu Savienības Pakts¹². Savukārt "PSRS ārpolitika. Dokumentu krājums" tika izmantots galvenokārt, lai precizētu PSRS nostāju un priekšlikumus Tautu Savienības sesijās¹³. Padomju Savienības izslēgšanai no Tautu Savienības palīdz izsekot Viļņā izdots dokumentu krājums, kas veltīts PSRS un Vācijas attiecībām laika posmā no 1939. līdz 1941.gadam¹⁴.

Nozīmīgs tēmas izstrādē ir Vašingtonā izdots atmiņu krājums, kas veltīts Latvijas pastāvīgā pārstāvja Tautu Savienībā J.Feldmaņa piemiņai. Krājuma raksti palīdz izsekot J.Feldmaņa uzskatu attīstībai Tautu Savienības nozīmes izvērtējumā, kā arī novērtēt J.Feldmaņa personīgo ieguldījumu labvēlīgas politiskās augsnes sagatavošanā, kas sekmeja Latvijas ievēlēšanu Tautu Savienības Padomē¹⁵.

Būtiska nozīme tēmas izpētē ir Latvijas Republikas preseī, kas iznāca 30.gados¹⁶. Pirmkārt, regulāras publicācijas presē palīdz detalizēti izsekot starptautisko notikumu attīstības gaitai, kā arī informē par būtiskāko Tautu Savienības Asamblejas un Padomes sesijās. Otrkārt, ar preses palīdzību var izsekot Latvijas sabiedrības un valdības attieksmei pret starptautiskās politikas problēmām.

Vēstures literatūrā Tautu Savienības pastāvēšana, tās darbība un nozīme tiek vērtēta atšķirīgi un neviennozīmīgi-

gi, neskatoties uz vienīgo nediskutējamo, literatūrā jau par tradicionālo kļuvušo uzskatu, ka Tautu Savienības vi-
sas darbības galarezultāts ir bijis neveiksmīgs.

Pilnīgi pretēji viedokļi Tautu Savienības historio-
grāfijā pastāv konceptuālajā jautājumā, vai var uzskatīt
Tautu Savienības rašanos par apvērsumu starptautiskajās
attiecībās. Apvērsuma teorijas piekritēji, galvenokārt
angļu un amerikāņu vēsturnieki, uzskata, ka ar Tautu Sa-
vienības rašanos pilnīgi izmainījās starptautisko attieci-
bu saturs, jo agrāko bloku, savienību un spēka hegemonijas
vietā tika likta visu valstu kopdarbības ideja, Tautu Sa-
vienība bija pirmais nopietnais mēģinājums novērst karu
izcelšanos. Respektīvi, ar Tautu Savienības rašanos kvali-
tatīvi izmainījās starptautiskās attiecības, tika radīta
pirmā kolektīvās drošības sistēma. Šādus uzskatus atbalsta
Džordžtaunas universitātes (ASV) profesors R.J.Libers
(Lieber), kurš par kolektīvās drošības koncepcijas "sirdi"
Tautu Savienības Paktā uzskata tā 10.pantu, kas paredzēja
visu Tautu Savienības dalībvalstu teritoriālās integritā-
tes un politiskās neatkarības respektēšanu un aizsargāša-
nu¹⁷. Savukārt angļu zinātnieks K.Arčers (Archer) kā ap-
vērsumu starptautiskajās attiecībās īpaši izceļ faktu, ka
līdz ar Tautu Savienību veidojās atklātas, taisnīgas un
miermīlīgas starpvalstu attiecības slepenās diplomātijas
vietā¹⁸. Apzīmējot Tautu Savienības rašanos kā revolucio-
nāru notikumu, kādreizējais Tautu Savienības ģenerālsekre-
tāra vietnieks F.P.Volters (Walter) savos darbos uzsver,

ka Tautu Savienība bija pirmais universālais un unikālais valstu sadarbības centrs¹⁹. Pretējus uzskatus apvērsuma teorijai galvenokārt pārstāv bijušās Padomju Savienības autori, kuru attieksme pret Tautu Savienību ir pārspilēti kritiska, tomēr arī viņi dažas izmaiņas starptautiskajās attiecībās saista tieši ar Tautu Savienības rašanos. Piemēram, vēsturniece R. Iļuhina pozitīvi vērtē Tautu Savienības Paktā pirmo reizi formulētos principus - atbrūnošanās ideju, vēlmi neuzsākt karus un apņemšanos risināt konfliktus miera ceļā. R. Iļuhina Tautu Savienības rašanos kā starpvalstu koordinācijas centru no starptautisko tiesību viedokļa vērtē kā soli uz priekšu²⁰. Savukārt jurists G. Morozovs uzsver, ka Tautu Savienības Paktā pirmo reizi tika noteikta atšķirība starp uzbrucēju un upuri²¹, bet A. Protopopovs atzīmē Tautu Savienības Paktā noteikto atteikšanos no slepenās diplomātijas²². Taču traktēt Tautu Savienības dibināšanu kā revolūciju starptautiskajās attiecībās bijušās PSRS zinātnieki kategoriski atsakās. R. Iļuhina noteikti konstatē, ka Tautu Savienība nebija ne miera garants, ne arī kolektīvās drošības sistēmas elements, jo tās darbība neatspoguļoja suverēnu valstu un tautu līdztiesību, bet gan Lielbritānijas un Francijas diktāta politiku. Līdz ar Tautu Savienības rašanos, pēc R. Iļuhinas domām, netika izmainīts galvenais princips starptautiskajās attiecībās - politika no spēka pozīcijām²³. Arī vācu vēsturnieks E. Kolbs (Kolb) secina, ka ar Tautu Savienības dibināšanu V. Vilsona iecerētā revolūcija

starptautiskajās attiecībās tomēr nenotika. E.Kolbs to pamato ar faktiem, ka arī pēc Tautu Savienības rašanās tika turpināta vecā, divpusējo un daudzpusējo savienību politika²⁴.

Visplašāk Tautu Savienībai veltītajā historiogrāfijā tiek apcerēts jautājums, kādēļ Tautu Savienības darbības galarezultāts bija neveiksmīgs, kāpēc labi iecerētais mēģinājums radīt jaunu valstu kopdarbības formu cieta sakāvi. Šini jautājumā viedokļu dažādība ir gandrīz neierobežota, jo faktiski katrs autors priekšplānā izvirza citu cēloni, ko uzskata par svarīgāko.

Liela daļa autoru Tautu Savienības neveiksmes saista ar politisko situāciju, kāda bija izveidojusies Eiropā 30.gadu beigās, un Tautu Savienību uzskata tikai par šīs situācijas precīzu atspoguļotāju. Jāpiekrīt domai, ka Tautu Savienība nevarēja stāvēt pāri vai ārpus šiem apstākļiem un it kā no malas izdarīt korekcijas valstu sartežģītajās starptautiskajās attiecībās. Piemēram, K.Arčers uzskata, ka 30.gados visa Eiropas politiskā sistēma, kas bija palīdzējusi radīt Tautu Savienību, nonāca tādā revizionistisko valstu - PSRS, Itālijas, Vācijas un Japānas - uzbrukuma centrā, ka noturēties pretī šim spiedienam un saglabāt status quo Eiropā faktiski tikpat kā nebija iespējams²⁵. Jāatceras, ka vairāk nekā puse Eiropas iedzīvotāju dzīvoja valstīs, kas nebija apmierinātas ar status quo saglabāšanu kontinentā²⁶. K.Arčers raksta, ka tas ir pat pārsteidzoši, ka 30.gadu Eiropā vispār varēja pastāvēt

tāda valstu kopdarbības forma kā Tautu Savienība un vēl arī pieņemt kaut kādus lēmumus. Līdzīgās domās ir arī Z.Šteintera (Steiner), kura pamatoti kritizē sabiedrībā izplatīto uzskatu, kas Tautu Savienību mēģina iztēloties kā kaut ko ārpus valstīm stāvošu, kaut ko vairāk nekā vienkāršu, suverēnu valstu kopumu, pie tam valstu ar dažādām interesēm. Viņa norāda, ka nevietā ir kritizēt Tautu Savienību par mazdūšīgu lēmumu pieņemšanu, jo ne jau ar drosmīgiem Tautu Savienības lēmumiem bija iespējams novērst karu, bet gan ar valstu aktīvu rīcību. Z.Šteintera raksta, ka "Tautu Savienība nevarēja izdarīt vairāk nekā to, ko tās dalībvalstis piekrita darīt"²⁷. Aizstāvot kolektīvās gribas nepieciešamību, I.Klods (Claude) visu Tautu Savienības vēsturi raksturo tieši kā tās dalībvalstu centienus izmantot visas Tautu Savienības dotās iespējas savā labā un kā mēģinājumu pēc iespējas veiksmīgāk izvairīties no sava ieguldījuma sniegšanas kolektīvās drošības labā²⁸. Arī angļu vēsturnieks Fr.Hardijs (Hardie) atzīst, ka Tautu Savienības sekmīga darbība bija iespējama tikai valstu kolektīvās gribas rezultātā, bet tieši tās trūka²⁹.

Jau konkrētāki ir tie autori, kuri Tautu Savienības neveiksmes saista ar viņuprāt nepareizo Anglijas un Francijas rīcību. Zviedru profesors T.G.Harts (Hart) vispār nepiekrīt domai, ka tā bija Tautu Savienība, kas 30.gadu beigās cieta neveiksmi, bet gan kļūdainā demokrātisko valstu politika, kas nebija atkarīga no tā vai cita Tautu Savienības lēmuma³⁰. Liela daļa autoru vaino Anglijas un

Francijas nesaskaņoto darbību, nepārtrauktās domstarpības, kas visu Tautu Savienības politiku noveda strupceļā. Angļu vēsturnieks A.J.P. Teilors (Taylor) un vācu vēsturnieks E. Kolbs norāda uz principiālām atšķirībām uzskatos jautājumā par Tautu Savienības būtību starp abām valstīm jau Tautu Savienības rašanās laikā, atzīmējot, ka Francija gribēja redzēt Tautu Savienību kā drošības sistēmu galvenokārt pret Vāciju un kā garantu savai hegemonijai Eiropā, turpretī Anglija mēģināja iekļaut Tautu Savienību savas spēku līdzsvara politikas ietvaros³¹. Svarīgi, ka abas valstis šos savus uzskatus vēlāk tā arī netuvināja. Amerikāņu profesors R.J. Libers, atzīstot divu ietekmīgāko Eiropas demokrātisko valstu patiesas sadarbības trūkumu, norāda uz viņaprāt vēl svarīgāku trūkumu: lielākās demokrātiskās valsts - ASV - palikšanu ārpus Tautu Savienības³². Gandrīz visi autori kā vienu no Tautu Savienības neefektīvās darbības iemesliem atzīst tās universalitātes trūkumu, īpaši ASV neesamību Tautu Savienības rindās. Jāpiekrīt, ka atrisināt Tālo Austrumu konfliktus bez ASV aktīvas līdzdalības bija tikpat kā neiespējami.

Daļa vēsturnieku Tautu Savienības neveiksmēs vaino dažādus trūkumus un nepilnības tās Paktā. Viens no šādiem kritikas objektiem ir Tautu Savienības Paktā paredzētais vienbalsības princips, ko autori uzskata par šķērsli Tautu Savienības darbības efektivitātei. Piemēram, R. Iļuhina norāda, ka vienbalsības princips, pirmkārt, atbrīvoja lielvalstis no atbildības par pieņemtajiem lēmumiem un, otr-

kārt, padarīja Tautu Savienību par rīcības nespējīgu³³. Šeit būtu jāatzīmē, ka visās starptautiskās organizācijās pirms Tautu Savienības arī bija spēkā vienbalsības princips. Tautu Savienība bija pat attālinājusies no tā, jo nenēma vērā atturējušos un klāt neesošās valstis³⁴. Pie tam vienbalsības principa atcelšana būtiskākajos jautājumos kļuva par vairākuma diktātu mazākumam.

Tautu Savienības neveiksmīgā politika bieži tiek izskaidrota ar kļūdām tajos Pakta pantos, kur ir formulēta dalībvalstu drošības garantēšana. Angļu vēsturnieks S.Marks pamatoti norāda uz Paktā atstātajām iespējām kārtot starpvalstu jautājumus no spēka pozīcijām, respektīvi - "likumīgi" karot. Taču tānī pat laikā Tautu Savienības rīcībā nebija nekāda bruņota spēka, lai tā spētu garantēt savu locekļu drošību. Tādēļ S.Marks secina, ka Tautu Savienības Pakts neparedzēja reālas iespējas Tautu Savienībai pildīt tās galveno uzdevumu - nodrošināt mieru un garantēt valstu drošību³⁵. Arī I.Klods kā nepiedodamu Tautu Savienības Paktā uzskata stingru un obligātu prasību trūkumu Tautu Savienības locekļiem piedalīties militārās sankcijās pret agresoru. Šādu kategorisku prasību trūkumā I.Klods saskata būtisku cēloni Tautu Savienības nespējai novērst kara izcelšanos un savas darbības faktisko sabrukumu³⁶.

Atšķirīgu viedokli par Tautu Savienības sabrukuma cēloņiem pauž vairāki politologi un starptautisko attiecību speciālisti, kuri uzskata, ka tieši kolektīvās drošības

sistēmas ideja, kas bija Tautu Savienības pamatā, bija galvenais iemesls Tautu Savienības sakāvei. Nelokamākais šī uzskata piekritējs Kopenhāgenas Universitātes profesors starptautiskajās attiecībās B.Buzans (Buzan) raksta, ka kolektīvās drošības sistēmas ideja, ar kuru mēģināja aizvietot nacionālās aizsardzības ideju starpkaru periodā, atspoguļoja Eiropas sabiedrības vilšanos Pirmā pasaules kara laikā. Šāds sabiedrības noskaņojums bija par pamatu tam, ka virsroku guva ideālistiskā pieeja starptautiskajās attiecībās - kolektīvās drošības sistēmas pieeja. Organizācijai, kas balstījās uz šādiem ideālistiskiem pamatiem, reālos apstākļos darboties bija grūti, kas arī noveda pie Tautu Savienības sabrukuma³⁷. Līdzīgās domās ir arī vairāki amerikāņu politologi, kuri ASV atrašanās ārpus Tautu Savienības galvenokārt pamato ar amerikāņu nelokāmo atbalstu valsts nacionālās aizsardzības politikas priekšrocībām. Šādus uzskatus pauž J.H.Hercs (Herz) un R.V.Strombergs (Stromberg), kuri atzīst, ka kolektīvās drošības politikas idejas atbalstītāju entuziasms tiešām bija sasniedzis savu apogeju pēc Pirmā pasaules kara, taču noplaka, tiklīdz saskārās ar neveiksmēm pārvērst ideju darbojošā sistēmā Tautu Savienības ietvaros³⁸. Arī R.J.Libers, atzīmējot vairākus cēlonus Tautu Savienības sabrukumam, kā vienu no tiem piemin Tautu Savienības pamatā likto ideālistisko kolektīvās drošības ideju³⁹. Šajos ASV politologu uzskatos neapšaubāmi ir racionāls kodols, it īpaši atzinumā, ka kolektīvās drošības ideja bija ilūzija tajā konkrē-

tajā politiskajā situācijā, kāda bija radusies Eiropā 30.gadu beigās.

Sava noteikta vieta ir arī uzskatam, kas gan nav sevišķi izplatīts vēsturnieku darbos, bet tomēr ir atzīmējams, ka Tautu Savienība bieži vien tiek kritizēta nevietā. Angļu vēsturnieks N.S.Norsedžs (Northedge) atzīst, ka Tautu Savienība tika radīta tikai kā konflikta izpētes instruments, kam nebija jāiejaucas saspīlētā situācijā un tā jāmaina, bet gan jāpiesaista notiekošajam sabiedrības uzmanība. Iejaukšanās jau bija pasaules sabiedrības, bet ne Tautu Savienības uzdevums⁴⁰. Latvijas pārstāvis Tautu Savienībā J.Feldmanis jau 20.gados rakstīja, ka Tautu Savienības mērķis nav uzspiest valstīm savus lēmumus, bet tikai ieteikt pieņemt izstrādātos priekšlikumus un censties pildīt vidutāja lomu⁴¹. Tautu Savienības Sekretariāta sastādītajā speciālajā izdevumā arī ir uzsvērts, ka Tautu Savienība nav universāls līdzeklis pret kara draudiem, bet tiem, kas grib vienoties, Tautu Savienība nodrošina samierināšanas lauku un vidutāja palīdzību⁴². Savukārt angļu vēsturnieks A.J.P.Teilors piemin faktu, ka britu diplomāti Ženēvā vienmēr bija uzsvēruši to, ka Tautu Savienība ir samierināšanas, bet ne drošības instruments⁴³. Pieņemot šo viedokli, būtu jāpiebilst, ka ļoti raksturīgie pārmetumi Tautu Savienībai par aktīvu neiejaukšanos bruņotos konfliktos, par agresiju neapturēšanu ar militāru spēku vai strīdus jautājumu neizlemšanu, uzspiežot pusēm savu viedokli, tiešām ne vienmēr ir vietā. Jāatceras, ka

Tautu Savienība nebija ne represīva, ne militāra organizācija.

Neviens no autoriem, kas rakstījis par Tautu Savienības vēsturi, nenoliedz tās politisko un idejisko krahu, kam vistiešākais pierādījums bija Otrā pasaules kara izcelšanās. Taču historiogrāfijā pastāv dažādi viedokļi par to, kad tad īsti datēt Tautu Savienības sabrukuma sākumu. Šīs robežas noteikšana faktiski arī tiek izmantota kā pamats Tautu Savienības darbības periodizācijai, jo lielākā daļa vēsturnieku Tautu Savienības pastāvēšanas laiku iedala divos posmos: laiks līdz kraha sākumam un lejupslīde līdz galīgam Tautu Savienības sabrukumam. Visātrāk lūzumu Tautu Savienības darbībā saskata tie vēsturnieki, kuri par izšķirošo notikumu uzskata Japānas agresiju Mandžūrijā 1931.gadā un ar to saistīto Tautu Savienības politiku. Tautu Savienības ģenerālsekretāra vietnieks F.P.Volters atzīst, ka tas fakts, ka agresijai Mandžūrijā nesevoja nekādas praktiskas akcijas, sagrāva Tautu Savienību idejiski, jo stiprināja to uzskatu, kas deklarēja, ka kolektīvā drošība ir ilūzija un katrai valstij pašai sevi jāaizstāv⁴⁴. Arī R.J.Libers uzskata, ka kopš 1931.gada un notikumiem Mandžūrijā - pirmās lielās Tautu Savienības neveiksmes - sākās tās lejupslīde⁴⁵.

Neierasti Tautu Savienības sakāvi datē A.J.P.Teilors, kurš īpaši izceļ Hora-Lavala plāna izstrādāšanu un ar to saistītās sekas. A.J.P.Teilors raksta, ka "Tautu Savienības istā nāve bija 1935.gada decembris un nevis 1939. vai

1946.gads. Vienā dienā Tautu Savienība vēl bija stiprs organisms, kas pielietoja sankcijas, bet nākošā - tā bija tukša ilūzija, no kuras visi bēga, cik ātri vien iespējams⁴⁶. Tautu Savienību nogalināja Hora-Lavala plāna publikācija". A.J.P.Teilors secina, ka Hora-Lavala plāns pārlicinoši pierādīja, ka Tautu Savienības pasludinātie principi un valstu praktiskā politika dzīvē ir nesavienojami⁴⁷.

Lielākā daļa vēsturnieku Tautu Savienības sabrukumu tā vai citādi saista ar Itālijas-Etiopijas karu. Piemēram, V.Sipols raksta, ka ar Itālijas-Etiopijas kara sākšanos Tautu Savienībai vairs nebija kaut cik svarīgas nozīmes starptautiskajās lietās⁴⁸. Savukārt E.Andersons Tautu Savienības norietu saista ar sankciju pret Itāliju atcelšanu 1936.gadā⁴⁹. Tomēr ne visi vēsturnieki, kuri arī uzskata Itālijas-Etiopijas karu par izšķirošo Tautu Savienības vēsturē, cenšas izdalīt kādu faktu šī kara laikā vai saistībā ar to. D.Birns (Birn), Fr.Hardijs un V.Mjurejs (Murray) par liktenīgu Tautu Savienībai uzskata visu laika periodu no 1935.-1936.gadam un veselu virkni notikumu - Itālijas-Etiopijas kara sākumu, Hora-Lavala plāna izstrādāšanu, Reinas demilitarizētās zonas ieņemšanu un sankciju pret Itāliju atcelšanu apskata - apskata kā vienu no otra izrietošus un savstarpēji saistītus faktus, kuri visi kopā liecināja par Tautu Savienības krahū⁵⁰.

Savukārt K.Arčers aizstāv domu, ka Tautu Savienību idejiski iedragāja revizionistiskas valsts - PSRS -

uzņemšana Tautu Savienībā 1934.gadā, jo PSRS sāka apšaubīt Tautu Savienības pamatidejas un centās to pārvērst par represīvu organizāciju. Šiem uzskatiem pievienojas arī S.Marks, atzīmējot, ka Tautu Savienības pamatā esošā kolektīvās drošības sistēmas ideja tika apkaunota kopš par tās "apustuli" kļuva M.Ļitvinovs⁵¹.

Norvēģu zinātnieks N.Ērviks (Ørvik), pieņemot domu, ka Tautu Savienības pastāvēšanas stūrakmens bija kolektīvās drošības sistēma, pamatoti secina, ka Tautu Savienība sabruka tad, kad divpadsmit Tautu Savienības dalībvalstis atklāti atteicās no kolektīvās drošības un deklarēja savu neitralitāti. N.Ērviks izsaka atzinumu, ka 1938.gadā Tautu Savienība ne tikai sadūrās ar atklāti izteiktu neuzticību tās praktiskajai darbībai, bet arī ar neticību tās pamatideju īstenošanas iespējām⁵².

Bijušās PSRS vēsturnieki atturējās īpaši atzīmēt Tautu Savienības krīzes sākumu. Piemēram, vēsturniece R.Īļuhina šāda veida dalījumu atzīst par nevēsturisku, jo uzskata, ka tikai 30.gados tā īsti sāka "nest augļus Versaļas iesētā sēkla"⁵³. Tāpēc R.Īļuhina secina, ka Tautu Savienība kopš dibināšanas gāja uz savu krahu un uzskata periodizāciju pēc iepriekš minētajiem principiem par samākslotu. Tomēr R.Īļuhina kā īpaši kritisku Tautu Savienības vēsturē izdala laika posmu no 1931. līdz 1933.gadam, kad pastiprinājās Vācijas un Japānas spiediens uz Tautu Savienību un neveiksmi piedzīvoja Atbrīvošanās konference⁵⁴. Bijušās PSRS vēsturiskajā literatūrā Tautu Savienības

darbība galvenokārt tiek periodizēta pēc cita principa - pēc PSRS atrašanās laika Tautu Savienībā. Atbilstoši šim iedalījuma principam pirmajā periodā līdz 1934.gadam Tautu Savienība tiek uzskatīta par pretpadomju organizāciju, bet pēc 1934.gada, pateicoties Padomju Savienībai, Tautu Savienības darbībā tiek novērota tendence, kas saistās ar cīņu par mieru⁵⁵.

Nobeigumā jāpakavējas pie to autoru uzskatiem, kuri savos darbos ir pieskārušies mazo valstu vietai un lomai Tautu Savienībā. Atšķirībā no citiem ar Tautu Savienību saistītiem jautājumiem jautājumā par mazo valstu politiku un nozīmi Ženēvas organizācijā, autoru uzskati ir maz atšķirīgi, taču atsevišķas nianšes pastāv. Pamatuzskats ir, ka mazās valstis Tautu Savienību vispirms gribēja redzēt kā savas patstāvības un drošības garantu, tā izskaidrojot šo valstu lielo interesi par šo organizāciju. Tādās domās ir gan R.Iļuhina, gan N.Ērviks, gan V.Sipols⁵⁶. Turpretī V.E.Rapards (Rappard), atzīstot, ka mazās valstis kā militāri vājas gaidīja no Tautu Savienības drošību un garantijas starptautisko likumu ievērošanai, tomēr apgalvo, ka tas nebūt nebija vienīgais no šo valstu centieniem. Mazās valstis, pēc V.E.Raparda domām, lielas cerības lika arī uz iespējām ietekmēt starptautiskās attiecības sev vēlamā virzienā⁵⁷. Arī latviešu izcelsmes ASV vēsturniece R.P.Peters uzskata, ka mazajām valstīm beidzot bija dota iespēja piedalīties starptautiskajā politikā⁵⁸. Taču tānī pat laikā, pēc V.E.Raparda domām, Tautu Savienības rašanās

nostiprināja nevienlīdzību starp lielvalstīm un mazajām valstīm, tomēr pēdējās formāli pieņēma šo pakļautības statusu, cerot vairāk iegūt no izdevības tieši iekļauties lielajā politikā. Tomēr V.E.Rapards ar nožēlu atzīst, ka mazās valstis nesaistīja kopējas, stipras intereses, kas bija nepieciešamas, lai Tautu Savienībā veidotu kopēju pozīciju⁵⁹. Arī R.Iļuhina, uzsverot to, ka mazās valstis Tautu Savienībā bija vairākumā, neuzskata viņu politiku par nozīmīgu, jo mazo valstu intereses lielajā politikā netika ņemtas vērā⁶⁰. Piekrītot atzinumam, ka Tautu Savienība bija lielvalstu politikas arēna un ka mazās valstis tur spēlēja otršķirīgu lomu, tomēr jāatzīst, ka ne vienmēr mazās valstis padevās lielvalstu spiedienam, un pēdējās dažkārt bija spiestas ņemt vērā mazo valstu intereses un nostāju. Piemēram, 1936.gadā mazās valstis bija tās, kuras pretēji Anglijas un Francijas spiedienam nobalsoja pret pilnvaru neatzišanu Etiopijas delegācijai⁶¹. Nedrīkst nepieminēt arī Šveices kareivīgo, lai gan neveiksmīgo, mēģinājumu atklāti nostāties pretī Francijas politikai un censties aizšķērsot Padomju Savienībai ceļu uz Tautu Savienību⁶². Īpaši šajā sakarībā būtu jāakcentē Latvijas un Igaunijas konsekventā nostāja 20.gados un striktā atteikšanās parakstīt Tautu Savienības lielvalstu uzspiesto diskriminējošo minoritāšu tiesību aizsardzības deklarāciju. R.P.Peters šo Latvijas un Igaunijas nepiekāpību vērtē kā sekmīgu savu interešu aizstāvēšanu Tautu Savienībā⁶³. Taču zinātniece ir spiesta atzīt, ka vēlākā Baltijas valstu po-

litika bija mazaktīva, to raksturoja diplomātiskas sadarbības trūkums un bailes no savas iespējamās atšķirīgās nostājas un pat balsošanas pretēji vairākumam. Baltijas valstu sadarbības trūkumu autore pamato kaut vai ar faktu, ka Baltijas valstis atšķirībā no Mazās Antantes vai septiņām neitrālajām valstīm parasti nevarēja vienoties par kopīgas atbildes iesniegšanu Tautu Savienības Sekretariātā pat tajos jautājumos, kuros Baltijas valstu pārstāvju domas būtiski neatšķirās. Savukārt Baltijas valstu paziņojumu par 16.panta fakultatīvo raksturu - neitralitātes deklarēšanu - R.P.Peters izskaidro tieši kā bailes balsot savādāk nekā to kaimiņi - Skandināvijas valstis⁶⁴.

Literatūrā par šo mazo valstu soļa - neitralitātes deklarācijas pieņemšanas apstākļiem - ir dažādi viedokļi. Piemēram, V.Sipols un E.Andersons to izskaidro ar Vācijas politisko spiedienu uz mazajām valstīm⁶⁵. F.P.Volters un N.Ērviks savukārt pieturas pie tradicionālā skaidrojuma, ka pēc 1935.gada Abesīnijas krīzes mazās valstis 16.pantu vairs neuztvēra kā drošības garantiju, bet gan kā smagu vai pat bīstamu nastu⁶⁶. Angļu zinātnieks R.Rotšteins (Rothstein) raksta, ka šī parādība - neitralitātes deklarēšana - nepadodas analīzei, jo tikpat kā nav izprotami neitralitātes cēloņi, pie tam šī politika, kā atzīst R.Rotšteins, nemaz nav dēvējama par neitralitāti⁶⁷. Arī N.Ērviks secina, ka 30.gadu beigu deklarētā neitralitāte bija zaudējusi lielāko daļu savu tradicionālo un raksturīgāko iezīmju un vairs neatbilda pieņemtajiem juridiskajiem

kritērijiem. Valstis, kuras bija deklarējušas savu neitralitāti Tautu Savienības ietvaros, atradās divdomīgā situācijā: tās reizē it kā bija Tautu Savienības locekles un it kā nebija⁶⁸. Jāpiekrīt tiem autoriem, kuri 1938.gadā mazo valstu deklarētās neitralitātes juridisko izskaidrojumu cieši saista ar tā laika saspringto Eiropas starptautisko politisko situāciju un vēsturiskajiem apstākļiem. Tad kļūst saprotams, ka mazās valstis neitralitātes statusu vienkārši interpretēja sev un starptautiskajiem apstākļiem šķietami piemērotā veidā⁶⁹. Savukārt Baltijas valstu rīcības izskaidrojumam vislabāk būtu piemēroti R.Rotšteina vārdi: "Šī politika, ko mazās valstis sauca par neitralitāti, nebija nekas cits, kā izmisīgs mēģinājums izvairīties no kara"⁷⁰.

Jāsecina, ka avotu un literatūras klāsts veido pietiekamu pamatu tēmas izstrādei.

---

1 Latvijas Valsts vēstures arhīvs. (Turpmāk - LVVA.) - 2575.f.- 1.apr.- 4511.- 1.-172.lp.

2 LVVA.- 2575.f.- 1.apr.- 451.1.- 27.-29.lp.; Societe des Nations. Conference pour la reduction et la limitation des armements. Commission Generale. Observations et amendements proposes par les delegations de: Espagne, Finlande, Pologne, Roumanie, Suede et Yougoslavie. - Geneva, mai 1933.- P.1-3.

3 LVVA.- 2575.f.- 7.apr.- 1910.1.

- 4 LVVA.- 2575.f.- 7.apr.- 1249.l.; 1388.l.
- 5 Turpat.- 1695.l.
- 6 Turpat.- 2180.l.; 2188.l.
- 7 Turpat.- 1313.f.- 1.apr.- 136.l.
- 8 Turpat.- 132.l.
- 9 Turpat.- 113.l.
- 10 Turpat.- 2570.f.- 1.apr.- 449.l.; 453.l.; 456.l.
- 11 Turpat.- 1313.f.- 1.apr.- 122.l.; League of Nations. Conference for the Reduction and Limitation of Armaments. - Series of League of Nations Publications. - IX. Disarmament. - 1932.IX.
- 12 The Treaties of Peace 1919-1923. - New York: Carnegie endowment for international Peace. - 1924.- Vol1.- P.649.
- 13 Внешняя политика СССР: Сборник документов. - М., 1946.- Т.3; Т.4.
- 14 СССР - Германия 1939-1941: Документы и материалы о советско-германских отношениях с сентября 1939 г. по июнь 1941 г. - Vilnius: Mokslas. - 1989.- Т.2.- 192 с.
- 15 Jūlijs Feldmanis. - [Rakstu krājums].- Vašingtona, 1963.- 199 lpp.
- 16 Brīvā Zeme.- 1932.-1935.; 1938.-1939.
 Jaunākās Ziņas.- 1932.-1940.
 Kurzemes Vārds.- 1935.
 Latvijas Kareivis.- 1932.-1934.
 Latvis.- 1930.; 1934.
 Pēdējā Brīdī.- 1935.

Rits.- 1933.; 1935.

Valdibas Vēstnesis.- 1930.-1932.; 1934.-1938.

Сегодня.- 1930.

17 Lieber R.J. No common power. Understanding international relations. - New York, 1991.- P.279.

18 Archer C. International organizations. - London, 1983.- P.16.

19 Walters F.P. A history of League of Nations. In 2 vols. - Oxford, 1952.- P.43; Walters F.P. The League of Nations // The evolution of international organizations. - London, 1966.- P.25.

20 Илюхина Р.М. Лига Наций 1919-1934. - М.: Наука, 1982. - С.97.

21 Морозов Г.И. Лига Наций: взгляд через полвека // Вопросы истории. - 1992. - Ном.2-3. - С.165; Морозов Г.И. Международные организации. - М., 1974. - С.14.

22 Протопопов А.С. СССР, Лига Наций и ООН. - М., 1966. - С.81.

23 Илюхина Р.М. Лига Наций... - С.97.

24 Kolb E. Die Weimarer Republik. - München: Oldenbrg, 1988. - S.27.

25 Archer C. International organisations. - P.22.

26 Lieber R.J. No common power... - P.164.

27 Steiner Z. The failure of League of Nations // The League of Nations in retrospect. - New York, 1983. - P.5.

28 Claude Ir. Swords into plowshares. The problems and progress of international organisations. - New York, 1964. - P.240.

29 Hardie Fr. The Abyssinian crisis. - London, 1974. - P.74.

30 Hart T.G. Thinking systematically about a "new security order for Europe": Logical premises, theoretical distinctions, historical perspective // The Swedish Institute of International Affairs. Yearbook 1990-91. - Stockholm, 1991. - P.40.

31 Taylor A.J.P. The origins of the Second World War. - New York, 1983. - P.39; Kolb E. Die Weimarer Republik. - S.27.

32 Lieber R.I. No common power... - P.281.

33 Илюхина Р.М. Лига Наций... - С.85.

34 Морозов Г.И. Лига Наций... - С.163.

35 Marks S. The illusion of peace (International relations in Europe 1918-1933). - London, 1976. - P.240.

36 Claude Ir. Swords into plowshares... - P.242.

37 Buzan B. People, states and fear: an agenda for international security studies in the post-cold war era: Harvester Wheatsheaf. - 1991.- P.278-279.

38 Herz J.H. Political realism and political idealism. - Chicago, 1951. - P.231; Stromberg R.N. Collective security and American foreign policy. - New York, 1963. - P.190.

39 Lieber R.I. No common power... - P.280.

40 Northedge F.S. The League of Nations, its life and time. - New York, 1986. - P.342.

41 Feldmanis J. Vai mēs zinām, kas ir Tautu Savienība. - R., 1924.- 3.lpp.

42 Tautu Savienības mērķi un organizācija / Sastādījis Tautu Savienības Sekretariāts.- Ženēvā.- 1930 / Tulkojis K.Ducmanis. - R., 1931.- 19.lpp.

43 Taylor A.J.P. The origins of the Second World War. - P.63.

44 Walters F.P. The League of Nations. - P.34.

45 Lieber R.J. No common power... - P.281.

46 Pēc Hora-Lavala plāna publicēšanas vairākas Dienvidamerikas valstis izteicās par iespējamo izstāšanos no Tautu Savienības.

47 Taylor A.J.P. The origins of the Second World War. - P.96.

48 Sīpols V. Pirmskara politiskā krīze Eiropā. 1933.-1939. - R., 1976. - 101.lpp.

49 Andersons E. Latvijas vēsture. 1920.-1940. Ārpolitika I. - 632.lpp.

50 Birn D. The League of Nations Union 1918-1945. - Oxford, 1981. - P.165; Hardie Fr. The Abyssinian crisis. - P.105; Murray W. The change in the European balance of power (1938-1939). - New Jersey, 1984. - P.133.

51 Archer C. International organisations. - P.22; Marks S. The illusions of peace... - P.38.

- 52 Ørvik N. The decline of Neutrality 1914-1941. - London, 1971. - P.185.
- 53 Илюхина Р.М. Лига Наций... - С.310.
- 54 Турпат. - 331.lpp.
- 55 Турпат.- 333.lpp.; Морозов Г.И. Лига Наций... - С.163.
- 56 Илюхина Р.М. Лига Наций... - С.311; Ørvik N. The decline of Neutrality 1914-1941. - P.190; Sipols V. Dzimtenes nodevība: Buržuāziskās Latvijas ārpolitika no 1933. līdz 1940.gadam. - R., 1963. - 145.lpp.
- 57 Citēts pēc: Amstrup N. The perennial problem of small states: A survey of research efforts. Cooperation and conflict. - 1976. - Nr.XI. - P.164.
- 58 Peters R.P. The Baltic States and the League of Nations. A study of opportunities and limitations // Journal of Baltic Studies. - 1979. - Vol.X.- Nr.2. - P.140.
- 59 Citēts pēc: Amstrup N. The perennial problem... - P.164.
- 60 Илюхина Р.М. Лига Наций... - С.93.
- 61 Jaunākās Ziņas. - 1936.- 24.septembrī.- 7.lpp.
- 62 Jaunākās Ziņas. - 1934.- 11.septembrī.- 1.lpp.
- 63 Peters R.P. Baltic State diplomacy and the League of Nations Minorities system.- The Baltic in international relations between the two World Wars. Studia Baltica Stockholmensis. Acta Universitatis Stockholmensis. Stockholm, 1988. - P.281-302.

64 Peters R.P. Problems of Baltic diplomacy in the League of Nations // Journal of Baltic Studies. - 1983. - Vol.XIV. - Nr.2.- P.128-142.

65 Sipols V. Dzimtenes nodevība... - 145.-151.lpp.;
Andersons E. Latvijas vēsture. 1920.-1040. Ārpolitika II. 20.-21.lpp.

66 Walters S.P. The League of Nations. - P.38;
Ørvik N. The decline of Neutrality... - P.183.

67 Citēts pēc: Amstrup N. The perennial problem... - P.170.

68 Ørvik N. The decline of Neutrality... - P.189.

69 Riste O. The Neutral Ally. - Oslo, 1966. - p.89;
Kolik S.Sweden. The Neutral Victor. - Stockholm, 1973. - P.72.

70 Citēts pēc: Amstrup N. The perennial problem... - P.170.

I n o d a ļ a
TAUTU SAVIENĪBAS POLITISKĀS KRĪZES
GADI: 1930.-1936.

1. Atbrūņošanās idejas neveiksme

Miera līgumi, kas noslēdza 1.pasaules karu, uzlika uzvarētajām valstīm bruņošanās ierobežojumus kā pirmo soli vispārējās atbrūņošanās pakāpeniskai uzsākšanai. Šī uzdevuma veikšana bija viens no svarīgākajiem Tautu Savienības pastāvēšanas mērķiem. Tautu Savienības Pakta 8.pants pasludināja Savienības locekļu atzinumu, ka miera uzturēšana prasa tautu bruņošanās samazināšanu līdz minimumam, kādu pieļauj valsts drošība un starptautisko pienākumu pildīšana. Šis pats pants noteica Tautu Savienības Padomes kompetenci, ņemot vērā katras valsts ģeogrāfisko stāvokli un sevišķos apstākļus, izstrādāt bruņošanās samazināšanas projektus. Tautu Savienības locekļi arī apņēmas atklāti informēt viens otru par savu bruņojuma pakāpi, militārām programmām un kara materiālu ražošanai izmantojamām rūpniecām¹. Taču Tautu Savienības Paktā formulētās idejas bija nepieciešams sākt realizēt dzīvē. Protams, to varēja traucēt daži ne visai precīzi un dažādi tulkojami jēdzieni, piemēram, "bruņojuma minimums, ko pieļauj valsts drošība",

"valsts sevišķie apstākļi" u.c. Tomēr grūtības ar Pakta pildīšanu bruņojuma jautājumos vairāk parādījās, uzsākot konkrētas sarunas un vienošanos valstu starpā. 20.gados parakstīja, bet neratificēja vairākas konvencijas par ieroču tirdzniecību, karamateriālu ražošanas kontroli, kā arī indīgo gāzu un bakteoroloģisko līdzekļu lietošanas noliegšanu. Arī Tautu Savienības pirmo pilnsapulču ieteikumiem valstīm apņemties nepalielināt tuvāko divu gadu laikā militāro budžetu nebija panākumu. Netika ratificēts arī 1924.gadā Tautu Savienības izstrādātais Ženēvas protokols par starptautisku strīdu nokārtošanu miera ceļā un bruņošanās samazināšanu. Redzot šīs neveiksmes, Tautu Savienības pilnsapulce 1925.gadā nolēma uzsākt priekšdarbus Vispārējai atbruņošanās konferencei. Tika izveidota konferences sagatavošanas komisija E.Beneša vadībā, lai iepriekš saskaņotu valstu viedokļus un izstrādātu dokumentus, kurus vēlāk būtu iespējams pieņemt. Kopš 1930.gada Atbruņošanās konferences sagatavošanas sanāksmēs piedalījās Latvijas pārstāvis Tautu Savienībā J.Feldmanis. 1931.gadā viņš rakstīja K.Ulmanim: "Šeit valda uzskats, ka lielā atbruņošanās konference iezīmēs jaunu laikmetu Tautu Savienības vēsturē... Šeit tiks apspriesti visi svarīgākie jautājumi pasaulē, un apspriedes rezultātiem būs droši vien paliekama nozīme. Tādēļ uz konferenci jāgatavojas ar vislielāko nopietnību².

Galvenās domstarpības, kuras pavādīja atbruņošanās idejas realizāciju, jau pilnībā noskaidrojās konferences

sagatavošanas laikā. Sagatavošanas konference faktiski nevienā no pamata jautājumiem valstu vienotību tā arī nepanāca, kaut gan atbrūošanās konvencijas projekts tika sastādīts. Galvenās pretrunas bija starp Vāciju un Franciju. Francijas delegācija aizstāvēja viedokli, ka atbrūošanās nav iespējama, pirms nav radītas pietiekošas garantijas par ikvienas valsts drošību. Francija prasīja vispirms drošību, ko varētu panākt ar garantiju līgumiem, un tikai tad atbrūošanos. Protams, ka Francijai šāda pozīcija bija izdevīga, jo tā bija pietiekoši labi apbrūnota un savu pārsvaru negribēja zaudēt. Šo viedokli aizstāvēja virkne jauno Eiropas valstu un arī Latvija, kuras pamatoti jutās apdraudētas³. Pretējus uzskatus pauda Vācija, kas šo Francijas tēzi formulēja tieši otrādi: labākā drošības garantija esot taisni atbrūošanās. Tātad Vācija, kas pati bija atbrūnota uz Versaļas miera līguma pamata, prasīja vispirms citu valstu atbrūošanos, kas arī radītu drošību pasaulei⁴. Pilnīgi tīrā veidā gan šīs abas pretējās tēzes neparādījās. Vienīgi PSRS prasīja pilnīgu atbrūošanos bez kompromisiem⁵. Šāda pilnīgas atbrūošanās prasība faktiski tika deklarēta tikai propagandas nolūkos, jo nebija reāli panākama, tā kā lielākā daļa valstu nepārtraukti brūojās. K.Ducmanis, kurš bija Latvijas pārstāvis Tautu Savienībā 20.gados, rakstīja, ka brūošanās samazināšana konferencē nebūs panākama, bet, ja tā panāktu brūojuma ierobežošanu, tad tas jau būtu panākums⁶. Bez Vācijas un PSRS atbrūošanās kā primāro prasīja arī karā sakautā Ungārija, kā arī

Skandināvijas valstis, kuras sava ģeogrāfiskā stāvokļa dēļ bija relatīvā drošībā⁷.

Valstis konferences sagatavošanas laikā nevarēja arī vienoties par bruņojuma ierobežošanas metodēm. Bija iespējams bruņojumu ierobežot tieši un arī ar budžeta kontroles palīdzību. Budžeta samazināšanas metode bija vieglāk kontrolējama, bet nebija tik reāla. Tiešā bruņojuma ierobežošanas metode, kas paredzēja nevis militāro izdevumu uzskaiti, bet gan tieši kara materiālu (tanku, lidmašīnu, karakuģu u.c.) kontroli, bija grūtāk realizējama, bet precizāka. Beidzot delegāti nobalsoja par diezgan miglainu formulējumu, kas paredzēja abu metožu kombinēšanu⁸. Konvencijas projekta izstrādāšanas laikā bija arī domstarpības starp PSRS un tās kaimiņvalstīm par atrunas ieviešanu konvencijā, kura attiektos uz Igauniju, Somiju, Latviju, Poliju un Rumāniju. Konferences sagatavošanas posmā 1927.gadā sagatavotajā konvencijas projektā, kad vēl nebija zināms, vai PSRS piedalīsies Atbrūņošanās konferencē, PSRS kaimiņvalstis iekļāva konvencijas projektā sev rezerves atbrūņošanās jautājumos līdz tam laikam, kamēr arī Krievija pieklausīsies šai konvencijai un līdz ar to piekritīs sava bruņojuma ierobežošanai. Šo atrunu PSRS kaimiņvalstis gribēja arī saglabāt 1930.gada konvencijā. PSRS pārstāvis A.Lunačarskis pret to asi uzstājās, uzskatot atrunu par absurdu, jo PSRS piedalās konferences sagatavošanas darbā un piedalīsies arī konferencē. A.Lunačarskis kaimiņvalstu rīcību propagandiski nosauca par

PSRS kompromitēšanu un aicināja tās nepielaist komisijas darbā. Taču Polijas un Somijas delegāti neatkāpās no savas prasības, paskaidrojot, ka PSRS kaimiņi nevar atbrūnoties, ja to nedara PSRS, jo nav garantijas, ka PSRS konvenciju parakstīs. Beidzot tika ievērotas abu pušu intereses, jo konvencijā netika minēts PSRS vārds un atstātas rezerves minētajām valstīm tomēr tika⁹.

1930.gada decembrī sagatavošanas konferences konvencijas projekts beidzot tika pieņemts, bet vienotība valstu starpā gan nebija panākta. Tā kā šī konvencija vēlāk tika izmantota par pamatu Ženēvas Atbrūošanās konferences darbam, tad nenogludinātās valstu pretrunas līdz ar konvenciju tika no jauna pārnestas uz konferenci. Visumā konvencijas projektu var uzskatīt par vienu no Tautu Savienības pakta 8.panta konkretizēšanas mēģinājumu. Projekts sastāvēja no definīcijām, neizpildītām tabulām un dažiem skaitļiem. Konvencijas 1.daļā valstis apņēmas limitēt un pēc iespējas samazināt savu bruņojumu, bet par atbrūošanos tur vēl runas nebija. Pie tam, pēc Dienvidslāvijas delegāta domām, atbrūošanās tā isti mieru vēl nenodrošina, jo karš jau bija pastāvējis arī pirms modernā bruņojuma¹⁰. Pēc poļu delegācijas priekšlikumiem svarīgāka bija morālā atbrūošanās, kas paredzēja jaunatnes audzināšanu pacifisma garā, kā arī pacifistisku radio un presi¹¹. PSRS priekšlikumi par pilnīgu vispārēju atbrūošanos vispār netika ņemti nopietni. Konvencija paredzēja limitēt arī karadienesta ilgumu, jo ilgs die-

nešts palīdzēja izveidot labu komandējošo sastāvu, kas savukārt pēc tam varēja viegli radīt masu armiju. PSRS delegācija bija pret dienesta ilguma limitēšanu, jo uzskatīja, ka īsa dienesta laikā lielākā daļa pilsoņu var to iziet un līdz ar to uzkrājas lielas apmācītas rezerves¹². Taču faktiski PSRS delegācija bija pret šo punktu sakarā ar ilgo dienesta laiku PSRS armijā. Sauszemes bruņojumu konvencijas projekts paredzēja limitēt budžeta ceļā, kaut arī daļa valstu prasīja tieši limitēšanu. Bija priekšlikumi iedalīt ieročus defensīvos un ofensīvos un pēdējos noliegt vispār. Piemēram, jūras bruņojumā vairākas valstis gribēja noliegt bāzes kuģus kā piemērotus ofensīvam karam. Konvencijas projekts paredzēja nelietot ķīmiskos ieročus, jo tie kaitē galvenokārt civiliedzīvotājiem. Latvijas armijas kapteinis Deglavs¹³, kurš komentēja presē konvencijas projektu, norādīja, ka tas neizceļ sevišķi apdraudēto valstu stāvokli, pie kurām pieskaitīja arī Latviju. Tādēļ Latvijas uzdevums konferencē, pēc kapteiņa Deglava domām, bija panākt Latvijas izņēmuma stāvokļa atzīšanu, jo to apdraudēja bīstams kaimiņš¹⁴. Pēc konvencijas projekta pieņemšanas Vācija paziņoja, ka nav ar to apmierināta un Atbruņošanās konferencē cīnīsies pret to; arī PSRS paziņoja, ka konvencijas projekts tai nav pieņemams¹⁵. 1930.gada Londonas konferencē ASV, Japānai un Anglijai izdevās vienoties par kaujas kuģu tonnāžas lieluma attiecībām šo valstu starpā, taču par to nevienojās Itālija ar Franciju¹⁶. Savukārt PSRS negribēja iesniegt

publicēšanai Tautu Savienības sekretariātā ziņas par saviem bruņotajiem spēkiem, ko sekretariāts prasīja no visām valstīm, kas piedalīsies Atbruņošanās konferencē¹⁷. Atbruņošanās konferences panākumi faktiski bija atkarīgi no Vācijas nostājas konferencē un Francijas gribas Vācijai piekāpties, kā arī no Itālijas un Francijas iespējām vienoties par jūras bruņojumu.

1932.gada 2.februārī Ženēvā atklāja Atbruņošanās konferenci tās priekšsēdētāja Anglijas leiboristu partijas līdera A.Hendersona vadībā, kurā piedalījās 64 valstis. 1932.gada februārī apspriešanai tika iesniegti Francijas priekšlikumi - t.s. "Tardjē plāns". Francijas plāns paredzēja nodot Tautu Savienības rīcībā valstu aviāciju un daļu valstu sauszemes un jūras karaspēkus; nodibināt starptautiskus spēkus ar preventīvu un represīvu raksturu, kā arī izstrādāt noteikumus par šo līdzekļu lietošanu agresijas apturēšanas gadījumā. "Tardjē plāns" paredzēja arī aizliegumu izmantot karā ieročus, kas satur indīgās gāzes vai mikrobu elementus, kā arī noliedza aviācijas uzbrukumu civilobjektiem¹⁸. Franču priekšlikumi izpelnījās kritiku no PSRS, Vācijas un faktiski arī no Anglijas puses. PSRS ārlietu tautas komisārs M.Ļitvinovs, kārtējo reizi liekot priekšā vispārēju un pilnīgu atbruņošanos, kritizēja franču projektu kā tādu, kas no drošības viedokļa izraisa nopietnas šaubas. Viņš norādīja, ka starptautisku armiju nevarēs ātri pielietot, pie tam tā acīmredzot nebūs liela. Uzbrucēju šāda armija nevarēs atturēt, jo tam atliks

vienīgi aprēķināt starptautiskās armijas lielumu un spēku. M.Ļitvinovs norādīja, ka PSRS nevarēs uzticēt daļu savas armijas starptautiskai organizācijai, kurā lielais vairums ir valstis, kas atklāti naidīgas PSRS. Viņš paziņoja, ka jācenšas padarīt neiespējamu pašu karu¹⁹. Arī Itālijas delegāts, kā rakstīja Latvijas korespondents Ženēvā, runāja kā "miera engelis", kas negribot nekādus karus. Latvijas prese to uzskatīja par rūgtu ironiju, ka fašists un komunisti turēja visdedzīgākās miera runas²⁰. Latvijas viedokli Atbrūņošanās konferencē deklarēja ārlietu ministrs K.Zariņš. Viņš paziņoja, ka Latvijas delegācija ar lielām simpātijām ir iepazinusies ar Francijas projektu - starptautiskas armijas izveidošanu. K.Zariņš savā runā uzsvēra aizsardzības izdevumu samazināšanu Latvijas budžetā, karadienesta laika samazināšanu, kā arī to, ka Latvijā nav kara rūpniecības. Viņš aicināja darīt visu, lai panāktu ķīmisko kara ieroču ražošanas un lietošanas pilnīgu noliegumu. Latvija apsveiktu priekšlikumus, kuru nolūks būtu radīt savstarpēju palīdzības sistēmu, kas nodrošinātu Latvijas drošību un neatkarību²¹. Atbrūņošanās konferencē uzstājās arī Latvijas pārstāvis Tautu Savienībā J.Feldmanis, kurš raksturoja Latvijas militāro potenciālu. Viņš paziņoja, ka Latvijas armija nepārsniedz 20 000 karavīru, tai ir divi aizžogotāji traleri, divas zemūdenes (375 t katra), kas nerada uzbrukuma draudus kaimiņvalstīm²².

1932.gada jūlijā Atbrūņošanās konference sāka ap-

spriest debašu rezultātā sastādīto rezolūciju kā gala dokumentu konferences pirmā gada darbam, kura vēl vairāk pastiprināja nesaskaņas. Vācijas delegācija prasīja savas vienlīdzības tiesības ar citām valstīm bruņojuma ziņā, ko Francija negribēja pieļaut, bet PSRS kritizēja rezolūciju kā nepietiekoši radikālu. Gala rezultātā izdevās vienoties par A.Hendersona ieteikto kompromisa rezolūciju, kas paredzēja aizliegt ķīmisko un bakteoroloģisko karu, kā arī karavīru apmācību šādam karam. Rezolūcija noliedza gaisa uzbrukumu civiliedzīvotājiem, kā arī noteica lielgabalu kalibru un tanku svara ierobežošanu. Saskaņā ar rezolūciju bija jārada starptautiskas kontroles komiteja, kas sekotu Atbrūšanās konferences lēmumu izpildei²³. Baltijas valstis balsoja par šo rezolūciju²⁴. PSRS un Vācija balsoja pret, pie tam Vācija 16.septembrī atteicās turpmāk konferencē piedalīties, jo tā neattaisnojot Vācijas cerības. 23.jūlijā rezolūciju pieņēma, un Atbrūšanās konference sava darba pirmo posmu beidza²⁵. Latvijas pārstāvis Tautu Savienībā J.Feldmanis nešaubījās par rezolūcijas kompromisa raksturu un apšaubīja reālas atbrūšanās iespēju un konferences veiksmi, ņemot vērā pārāk atšķirīgos lielvalstu uzskatus. Pie tam viņš atzina, ka, diemžēl, joprojām valsts bruņojuma līmenis norāda tās iespaidu pasaulē, jo valsts ar spēcīgu armiju vienmēr varēs uzspiest citām valstīm savu gribu²⁶. Arī Latvijas presē visumā valdīja atturīgs tonis, prognozējot turpmākās konferences iespējas un paredzamos sasniegumus. Latvijas

armijas štāba izdevumā "Militārais Apskats" pēc Atbruņošanās konferences pirmā posma rezultātiem izvirzīja jautājumu, vai Latvija vispār var atbruņoties, valdot šādai noskaņu atmosfērai pasaulē, un vai var cerēt uz Tautu Savienības palīdzību. Tālāk izdevumā sekoja pesimistisks atzinums, ka miers vēl ilgi būs iespējams vienīgi "ieroču ēnā"²⁷.

Vācijas aiziešana no konferences apdraudēja tās veiksmi, tādēļ lielvalstis centās panākt Vācijas atgriešanos. 1932.gada decembrī ASV, Anglija, Francija, Itālija un Vācija izstrādāja kompromisa rezolūciju, kas paredzēja Vācijai un pārējām ar Versaļas miera līgumiem atbruņotajām valstīm dot bruņošanās vienlīdzības tiesības ar citām valstīm to drošības interesēs, pie viena deklarējot varas nelietošanu²⁸. Šāds piecu valstu lēmums izraisīja neapmierinātību mazo un vidējo valstu vidū. Protestus uzsāka Spānijas, Polijas un Zviedrijas delegāti, kuri negribēja pieļaut konferences pārvēršanos par statistu sapulci, kur lēmumus diktētu lielvalstis, it kā tās būtu konferences patstāvīgs orgāns²⁹. Taču, neskatoties uz protestiem, Vācija pēc piecu valstu lēmuma atgriezās Atbruņošanās konferences nākamajā sēdē nevis atbruņoties, bet panākt savu apbruņošanos.

Konference darbu atsāka 1933.gada 2.februārī. Apspriešanai tika iesniegta Anglijas atbruņošanās programma - t.s. "Makdonalda plāns", kas paredzēja bruņojuma samazināšanu uz sauszemes un gaisā un Eiropas armiju standart-

zēšanu. Pēc projekta Francija būtu spiesta samazināt savu armiju, bet Anglija, kā ārpus kontinenta esoša valsts, armiju unifikācijai nebūtu pakļauta un gandrīz saglabātu savu esošo stāvokli. Projekts pakļāva Franciju liela riskam, bet drošības ziņā tai faktiski neko nedeļa. Vācijas armiju "Makdonalda plāns" paredzēja palielināt līdz 200 000 vīru miera laikā, bet Francijai pēc samazināšanas tomēr vēl paliktu 400 000 vīru liela armija³⁰. Tāpēc šis plāns neapmierināja ne Franciju, ne arī Vāciju. Pie tam Vācija atteicās uzskatīt SS apsardzes vienības par bruņotajiem spēkiem. J.Feldmanis "Makdonalda plānu" ironiski nosauca par diplomātijas šedevru, jo "angļu valdība, ne aci nepamirkšķinājusi, cēla priekšā projektu, kas atbruņo gan visas citas valstis, bet mazā mērā skar Angliju"³¹. Francija un Vācija savu viedokli ilgi neizteica, jo, pēc J.Feldmaņa domām, gaidīja viena uz otru, kura pirmā iedrošināsies uzstāties pret un līdz ar to uzņemsies vainu par konferences sabotēšanu³². Mazās un vidējās Eiropas valstis izteica principiālu piekrišanu angļu plānam, jo lielākoties tās nemaz nevarēja sasniegt tām plānā paredzēto armiju lielumu³³. Latvijas delegāts J.Feldmanis aprobežojās ar īsu deklarāciju, kurā izteica atbalstu angļu plānam, rezervējot Latvijai tiesības nākt ar papildinājumiem³⁴. Taču angļu projekta daļai, kas bija veltīta bruņojumam uz jūras, nepiekrita arī mazās valstis. Tā kā Anglija bija spēcīga jūras valsts, tad tā arī šādu stāvokli gribēja saglabāt. Projekts gan paredzēja Anglijas

flotes pakāpenisku samazināšanu, bet mazajām un vidējām valstīm noliedza savu floti palielināt, bet palikt status quo stāvoklī. J.Feldmanis savā uzstāšanās runā aizrādīja, ka Latvijas flote ir maza un nepietiekoša garās krasta līnijas aizsardzībai, tādēļ Latvijai jāaizstāv tiesības papildināt savu jūras bruņojumu. J.Feldmanis pievienojās prasībai piešķirt jaunajām valstīm rīcības brīvību. Somijas, Polijas, Holandes, Rumānijas, Spānijas, Zviedrijas un Dienvidslāvijas delegāti prasīja radikālāku lielvalstu flotes samazināšanu. Lielbritānijas pārstāvis Tautu Savienībā A.Īdens, kurš aizstāvēja "Makdonalda plānā" izvirzīto programmu, apsoliņās risināt nopietnas sarunas par kara flotes lietām ar mazajām valstīm. Arī Francijas delegāts bija neapmierināts ar paredzēto nelielo Anglijas atbrūņošanas uz jūras, jo uzskatīja, ka kvalitatīvam atbrūņošanās plānam uz sauszemes jāatbilst arī līdzīgam atbrūņošanās plānam uz jūras. Opozīcijā Anglijai nostājās arī PSRS delegācija³⁶. "Makdonalda plāns" tā arī tika aprakts. J.Feldmanis savā ziņojumā 1933.gada maijā vispār izteica jūtamu neticību par Atbrūņošanās konferences izdošanos. Viņš rakstīja, ka katra lielvalsts grib iegūt sev pēc iespējas vairāk un rodas šaubas, vai tās vispār grib atbrūnoties. J.Feldmanis ziņoja, ka Francija no sava pārsvara sauszemes bruņojumā tik viegli neatteiksies, Anglija cīnīsies par sava pārsvara saglabāšanu uz jūras, bet Itālija ieņem nogaidošu pozīciju³⁷. 1933.gada martā Japāna paziņoja, ka tā sakarā ar notikumiem Tālajos Austrumos ir

spiesta pastiprināt savu bruņojumu³⁸. Savukārt Vācijas ārlietu ministrs K.Neirāts 1933.gada oktobrī nosūtīja Atbruņošanās konferencei telegrammu, kurā norādīja, ka konference stipri apbruņoto valstu vainas dēļ nespēj panākt savu mērķi un Vācijai tiek liegta jebkāda līdztiesība. Tāpēc Vācija izstājas no Tautu Savienības un aiziet no Atbruņošanās konferences³⁹.

Latvijas presē Vācijas aiziešana no Tautu Savienības tika uztverta kā pati par sevi saprotama lieta, kas nav bijis nekas negaidīts. Bijušais Latvijas pārstāvis Tautu Savienībā K.Ducmanis rakstīja, ka Tautu Savienība nekad nav bijusi Vācijas sirdslieta, jo Vācija Tautu Savienību uzskatīja tikai par savas ārpolitikas mērķu sasniegšanas līdzekli, līdzekli Versaļas miera līguma mikstināšanai⁴⁰. Savukārt izdevumā "Militārais Apskats" bija norādīts, ka Vācija izstājas tādēļ, lai bez jebkādas kontroles varētu sākt bruņoties⁴¹. Latvijas ārlietu ministrs V.Munters Tautu Savienības Veicināšanas biedrības 1937.gada sēdē atzina, ka pēc Vācijas izstāšanās no Tautu Savienības un Atbruņošanās konferences vairs neesot bijis nekādu šaubu, ka reālus panākumus sasniegt atbruņošanās jomā nebūs iespējams⁴². J.Feldmanis no Ženēvas ziņoja, ka pēc Vācijas aiziešanas izcēlies zināms haoss, jo neviens nezinot, vai konference vispār turpināsies. Konference darbu paredzētājā laikā neatsāka, jo nebija nekādas garantijas, ka valstis beidzot pārvarēs savas nesaskaņas⁴³.

1934.gadā Francija, Vācija, Itālija un Anglija

apmainījās ar memorandiem, kuros faktiski bija pateikts, ka neviena no tām nepiekrīt otrai bruņošanās samazināšanas jautājumā. Uz īsu sesiju 1934.gada aprīlī gan sanāca Atbruņošanās konferences birojs, bet par konferences sasaukšanas termiņiem nevienojās⁴⁴. Anglija joprojām neatteicās no cerības panākt tādas konvencijas parakstišanu, kas paredzētu bruņojuma samazināšanu un piešķirtu Vācijai faktisku vienlīdzību⁴⁵. Vācija savā notā savukārt prasīja 300 000 vīru lielu armiju, obligātu karadienestu ar noteikumu, ka pārējās valstis paliek status quo stāvoklī. Vācija arī piedāvāja noslēgt neuzbrukšanas līgumus ar kaimiņvalstīm uz 10 gadiem. Vispār Vācija norādīja, ka būtu gatava arī atbruņoties, ja to darītu citas valstis, bet tā kā tās to netaisās darīt, tad Vācijai jāpanāk vienlīdzība. Francija bija kategoriski pret Vācijas apbruņošanu, bet piedāvājās atbruņoties divos posmos līdz Vācijas līmenim. Itālija pastāvēja uz status quo, jo tās ekonomika neļāva bruņoties no jauna⁴⁶.

Latvijas sabiedrība uz Atbruņošanās konferenci vairs nelika nekādas cerības. Piemēram, "Latvis" 1934.gada maijā rakstīja, ka Atbruņošanās konferencē beidzot jātaisa gais, jo tā ar savu eksistenci vien "saindē gaisu"⁴⁷. Par Latvijas preses attieksmi pret Atbruņošanās konferenci liecina arī kaut vai tādi konferencei veltītu avižu rakstu nosaukumi kā "Konference bez praktiskas nozīmes"⁴⁸, "Tukšais labirints"⁴⁹, "Mirstošā konference"⁵⁰ u.c. Bijušais Latvijas pārstāvis Tautu Savienībā K.Ducmanis 1934.gadā

rakstija, ka konference jau ilgst trešo gadu, bet vēl joprojām ne par ko tās dalībnieki nav vienojušies⁵¹. Šādi neveiksmīgi konferences rezultāti lika Latvijas sabiedrībai pārvērtēt savu attieksmi pret Tautu Savienības ietekmi uz starptautiskajiem procesiem vispār un izdarīt atbilstošus secinājumus. Tā "Militārais Apskats" 1933.gada decembrī rakstija, ka mazo valstu cerības uz Tautu Savienību kā reālāko līdzekli savas neaizskaramības aizstāvēšanai ir zudušas. Mēnešrakstā norādīts, ka, ja jau Tautu Savienība nevarēja piespiest Vāciju iet atbrūšanās ceļu, tad ir neticami, vai turpmāk Tautu Savienība spēs aizstāvēt vājāko. Tādēļ mazajām valstīm, kurām ir kopīgas robežas, intereses un ienaidnieks, ir jāapvienojas un jānodrošina pašām sava patstāvība⁵². Jau pieminētais kapteinis Deglavs, rakstot par Atbrūšanās konferenci, norādīja, ka atbrūšanās neveiksme liecina, ka mazās valstis nedrīkst nodoties pacifistiskām ilūzijām⁵³.

Tautu Savienības ģenerālsekretārs Ž.Avenols sarunā ar J.Feldmani 1934.gada maijā teica, ka Atbrūšanās konferences galvenā komisija laikam būs spiesta aiziet un oficiāli atzīt, ka tā atbrūšanās lietu nav varējusi veikt. Ž.Avenols uzskatīja, ka tas vispār būtu brīnums, ja priekšā stāvošā komisijas sesija dotu kādus pozitīvus rezultātus⁵⁴. Komisijas sesijā piepildījās Ž.Avenola paredzējums, jo Anglijas un Francijas uzskatus šķīra bezdibenis⁵⁵. Taču M.Ļitvinovs mēģināja konferences diskusi-

jas no Vācijas bruņošanās novirzīt uz jautājumu par drošības pakta slēgšanu. Viņš vispār aicināja Atbruņošanās konferenci pārvērst par patstāvīgu miera konferenci, kuras uzdevums būtu panākt drošības garantijas ar savstarpējiem palīdzības līgumiem⁵⁶. Šo ideju pārņēma A.Hendersons un ieteica valstīm deklarēt Atbruņošanās konferenci par permanentu "miera konferenci"⁵⁷.

1935.gada aprīlī pēc Francijas ierosinājuma Tautu Savienības Padomes sēdē izskatīja jautājumu par Vācijas bruņošanos. Padome deklarēja, ka Vācija ir vienpusīgi atsacījusies pildīt Versaļas miera noteikumus, kas garantētu mieru un drošību⁵⁸. Tātad Tautu Savienības Padome vismaz nosodīja Vācijas bruņošanos, kas bija pret-runā ar Versaļas miera līguma pantiem, taču reāli Vācijas revanšu aizkavēt nevarēja.

V.Munters Atbruņošanās konferences darbu nosauca par "dzīvības vilkšanu" līdz 1934.gadam. Lai arī formāli konference netika likvidēta arī pēc 1934.gada, taču, izņemot "platonisku deklarāciju" pieņemšanu, kā tās nosauca V.Munters, tā nekā pozitīva nevarēja izdarīt⁵⁹. V.Munters 1938.gada oktobrī savā rakstā par Tautu Savienības sesiju atzina, ka "atbruņošanās politika deva negatīvus rezultātus, jo ne tikai Atbruņošanās konference cieta pilnīgu neveiksmi, bet jau kopš gadiem visās valstīs novērojama plaša bruņošanās, kas sevišķi pēdējā laikā norisinās gigantiskos apmēros un drudžainā ātrumā"⁶⁰.

Jāsecina, ka Latvijas ārlietu ministram V.Munteram

konferences izvērtējumā ir taisnība, jo tiešām ne tikai Atbrūņošanās konference, bet arī pati atbrūņošanās ideja bija cietusi neveiksmi, jo 30.gados valstis bruņojās vairāk kā jebkad.

---

1 Treaty of Versailles. The Covenant of the League of Nations // The Treaties of Peace. 1919-1923. - Vol.1. - P.13.

2 Ābers B. Jūlijs Feldmanis un Tautu Savienība // Jūlijs Feldmanis. - [Rakstu krājums]. - Vašingtona, 1963. - 147.lpp.

3 Latvī - 1930.- 27.maijā.

4 Valdības Vēstnesis. - 1930.- 2.oktobrī. - 1.lpp.

5 Внешняя политика СССР: Сборник документов. - Т.3.- С.453-458.

6 Latvī. - 1930. - 27.maijā.

7 Ducmanis K. Tautu Savienības darbs // Burtnieks.- 1931. - Nr.3. - 194.lpp.

8 Внешняя политика СССР... - С.463.

9 Сегодня. - 1930. - 14 декабря. - С.1.

10 Militārais Apskats. - 1932. - Nr.2. - 30.lpp.

11 Morālās atbrūņošanās ideju poļu delegācija aizstāvēja arī Atbrūņošanās konferences laikā. (League of Nations. Conference for the Reduction and Limitation of Armaments. - Series of League of Nations Publications. - IX. Disarmament.- 1932. IX.)

- 12 Внешняя политика СССР... - Т.3. - С.466.
- 13 Autora iniciālis žurnālā netiek minēts.
- 14 Militārais Apskats. - 1932. - Nr.3. - 445.lpp.
- 15 Внешняя политика СССР... - Т.3. - С.467.
- 16 Brīvā Zeme. - 1932. - 1.februārī. - 1.lpp.
- 17 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 914.l. - 34.lp.; Внешняя политика СССР... - Т.3. - С.480-481.
- 18 LVVA. - 2574.f. - 5.apr.- 59.l.- 23.-31.lp.; Societe des Nations. Conference pour la reduction et la limitation des armaments. Commission Generale.- Geneva, le 20 juillet 1932. - P.23-31.
- 19 Внешняя политика СССР... - Т.3. - С.528-545; LVVA. - 2570.f. - 13.apr.- 357.l.- 1.-8.lp.
- 20 Jaunākās Ziņas. - 1932. - 15.februārī. - 1.lpp.
- 21 Valdības Vēstnesis. - 1932. - 22.februārī. - 1.lpp.
- 22 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 914.l. - 84.lp.
- 23 LVVA. - 2574.f. - 5.apr.- 59.l.- 103.-111.lp.; League of Nations. Conference for the Reduction and Limitation of Armaments.- Series of League of Nations Publications.- IX. Disarmament.- 1932. IX. - P.1-7.
- 24 Andersons E. Latvijas vēsture. 1920.-1940. Ārpolitika I. - Stokholma: Daugava, 1982. - 378.lpp.
- 25 Илюхина Р.М. Лига Наций 1919-1934. - С.208.
- 26 Brīvā Zeme. - 1932. - 8.augustā. - 1.lpp.
- 27 Militārais Apskats. - 1932. - Nr.3. - 448.lpp.

- 28 Andersons E. Latvijas vēsture. 1920.-1940. Ārpolitika I. - 379.lpp.
- 29 Latvijas Kareivis. - 1932. - 22.decembrī.
- 30 Latvijas Kareivis. - 1933. - 22.martā.
- 31 LVVA. - 2575.f. - 1.apr.- 451.l. - 7.lp.
- 32 Turpat.
- 33 Turpat, 8.lpp.
- 34 Turpat, 9.lpp.
- 35 LVVA. - 2575.f. - 1.apr. - 451.l.- 27.-29.lp.;
Societe des Nations. Conference pour la reduction et la limitation des armaments. Commission Generale. Observations et amendements proposes par les delegations de Espagne, Finlande, Pologne, Roumanie, Suede et Yougoslavie.- Geneva, mai 1933. - P.1-3.
- 36 Внешняя политика СССР... - Т.3.- С.589-592.
- 37 LVVA. - 2575.f. - 1.apr. - 451.l.- 21.-26.lp.
- 38 Latvijas Kareivis. - 1933. - 10.martā.
- 39 Илюхина Р.М. Лига Наций 1919-1934. - С.223.
- 40 Brīvā Zeme. - 1933. - 17.oktobrī. - 1.lpp.
- 41 Militārais Apskats. - 1933. - Nr.12. - 2191.lpp.
- 42 LVVA. - 1313.f.- 1.apr.- 132.l. - 16.lp.
- 43 LVVA. - 2575.f.- 1.apr.- 451.l. - 46.lp.
- 44 LVVA. - 2575.f.- 7.apr.- 1388.l.- 98.lp.
- 45 Turpat, 90.lp.
- 46 Turpat, 83.lp.
- 47 Latvis. - 1934. - 31.maijā.
- 48 Latvijas Kareivis. - 1934. - 15.aprīlī.

- 49 Latvīis. - 1934. - 1.maijā.
- 50 Latvijas Kareivis. - 1933. - 10.martā.
- 51 Brīvā Zeme. - 1934. - 27.augustā. - 1.lpp.
- 52 Militārais Apskats. - 1933. - Nr.12. - 2191.lpp.
- 53 Militārais Apskats. - 1933. - Nr.5. - 805.lpp.
- 54 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 1388.l. - 78.lp.
- 55 Turpat.
- 56 LVVA. - 2575.f. - 1.apr. - 451.l. - 139.lp.;
- Soviets' Security Proposals // Anglo-Russian Parliamentary
Committee. News Bulletin. - 1934. - June 1.
- 57 LVVA. - 2575.f. - 1.apr.- 451.l. - 172.lp.
- 58 LVVA. - 1313.f. - 1.apr.- 94.l. - 282.lp.
- 59 Turpat.
- 60 Valdības Vēstnesis. - 1938. - 1.oktobrī. - 1.lpp.

2. Agresijas un karu novēršanas neveiksme

Viens no galvenajiem Tautu Savienības darbības pamatprincipiem bija starptautiskās kopdarbības attīstība miera garantēšanai pasaulē. Faktiski Tautu Savienības izveidošanas pamatideja pēc Pirmā pasaules kara bija novērst jaunu karu izcelšanos nākotnē. Taču pašas Tautu Savienības statūtos kara jautājumos nebija istas konsekvences. Tautu Savienības Pakts karu kā starptautisko strīdu atrisināšanas līdzekli gan nosodīja, bet pilnībā nenoliedza. Arī valstis, iestājoties Tautu Savienībā, apņēmas tikai pieņemt dažādus noteikumus neuzsākt karus, kas paredzēja pirms kara uzsākšanas izpildīt tikai virkni Tautu Savienības statūtos paredzētu soļu kara novēršanai. Kara darbība, nesaņemot Tautu Savienības nosodījumu, bija iespējama vairākos gadījumos, kurus paredzēja Tautu Savienības pakts. Vispirms šeit jāmin 16.pants, kas paredzēja militāras sankcijas pret agresoru. 12.pants paredzēja visus strīdus jautājumus nodot šķirējtiesai vai Padomei. Šķirējtiesas lēmumam bija jānāk "piemērotā" laikā, bet Padomes ziņojumam - sešu mēnešu laikā. Valstīm jāapņemas nekarot vēl trīs mēnešus pēc Padomes un šķirējtiesas lēmumu paziņošanas. Tātad faktiski pēc šiem termiņiem varēja uzsākties kara darbība. 13.pants paredzēja iespēju, ja pēc

visu lēmumu pieņemšanas tie neapmierina vienu pusi, tad tā var rīkoties pēc saviem ieskatiem. 15.pantā bija noteikts, ka Padomei ziņojums jāpieņem vienbalsīgi un līdz ar to Savienības locekļi uzņemas neuzsākt karu ne pret vienu no pusēm, kura pakļaujas ziņojumam. Taču tālāk 15.pantā teikts: ja netiek pieņemts vienbalsīgs lēmums, tad Savienības locekļi atstāj sev tiesības rīkoties brīvi, tātad arī uzsākt karu. Paliek arī iespēja, ka abas puses nepiekrīt Padomes vienbalsīgajam lēmumam. Taču, ja abas puses vai viena nepieņem ieteikumus, tad Tautu Savienības valstis var arī uzsākt sankcijas¹. J.Feldmanis 1931.gada ziņojumā rakstīja, ka Paktā paredzētā diezgan komplicētā procedūra praktiski, kaut arī ne teorētiski, padara t.s. "atļauto karu" neiespējamu². Tomēr teorētiski šāda iespēja pastāvēja un tāpēc t.s. "plaīsu" Tautu Savienības statūtus, kura pielāva karus, nolēma aizpildīt ar 1928.gadā Parīzē 59 valstu parakstīto Briāna-Keloga paktu.

Briāna-Keloga jeb Parīzes pakts paredzēja atsacīšanos no kara kā nacionālās politikas ieroča un izslēdza jebkāda "likumīga kara" iespēju. Parīzes pakts neparedzēja kaut kādas sankcijas pret pakta pārkāpēju³.

Jautājumu par abu paktu saskaņošanas iespējām 1928.gadā Tautu Savienības Asamblejā ieteica Lietuvas ministru prezidents; 1929.gadā to no jauna ierosināja angļu delegācija. Tautu Savienība sasauca speciālu juristu komisiju Anglijas priekšlikuma izskatīšanai. Komisija 1930.gadā sagatavoja labojumu projektu, kura pieņemšanas rezultā-

tātā Tautu Savienības Pakts paredzētu pilnīgu karu noliegšanu, bet atstātu tomēr pret agresoru paredzētās sankcijas, lai Tautu Savienības Pakts varētu papildināt Briāna-Keloga paktu, kas šādas sankcijas neparedzēja⁴. Taču šis projekts 1930.gada Asamblejā izsauca vairākus iebildumus, īpaši pret Padomes pilnvaru pastiprināšanu un tās lēmumu obligāto raksturu visiem Tautu Savienības locekļiem. Tādēļ asambleja nolēma galīgu lēmumu nepieņemt, bet nodot lietu valdību atsauksmēm. Asamblejas aicinājumam atsaucās tikai 20 valstis, bet 34 Tautu Savienības locekles savas atbildes vispār neiesniedza. Latvijas valdība aprobežojās ar paziņojumu, ka principā piekrīt paredzētajām Tautu Savienības Pakta izmaiņām⁵.

1931.gadā no jauna Tautu Savienības Asambleja savā rezolūcijā apstiprināja gribu papildināt Tautu Savienības Paktu ar vispārīgu kara aizliegumu, kā arī ievietot nosacījumu, ka konflikti izšķirami vienīgi miera ceļā. Taču par papildinājuma tekstiem joprojām neizdevās vienoties. Kaut arī visi Tautu Savienības locekļi atzina, ka kara aizliegums neattiecas uz pašaizsardzības kariem, viņi tomēr nevarēja vienoties par šī jēdziena definēšanu. Šādas definīcijas nebija nevienā valsts iekšējā likumdošanā, un delegāti uzskatīja, ka to vispār nav iespējams definēt, jo jēdzienu "likumīga pašaizsardzība" var noteikt tikai pēc sirdsapziņas. Daži delegāti atzīmēja, ka pašaizsardzība var arī izvērsties par uzbrukuma karu. Tāpēc šo jēdzienu Tautu Savienības Pakta izmaiņās neietvēra⁶. Nevarēja

arī panākt vienprātību jautājumā par to, kādi piespiedu līdzekļi vispār ir atļaujami pret uzbrucēju. Pie tam abu paktu saskaņošanu kavēja fakts, ka, parakstot Briāna-Keloga paktu, dažas valstis bija sev rezervējušas tiesības attiecībā uz pakta iztulkošanu un tā piemērošanu noteiktās pasaules daļās⁷. Ja abus līgumus saskaņotu, tad šis rezerves būtu jāattiecina arī uz Tautu Savienības statūtiem, taču 1931.gadā tas vēl nebija iespējams. Rezultātā liela daļa delegātu izteica domas, ka varbūt tomēr abi pakti var pastāvēt līdzās un nav nepieciešams ķerties pie Tautu Savienības Pakta labošanas. J.Feldmanis rakstīja, ka 1931.gada rudenī jau valdīja aizvien mazāk sajūsmas Pakta papildināšanas lietā⁸. Galu galā ne par ko tā arī nevienojās, un Tautu Savienības Paktā palika teorētiskas iespējas uzsākt karu.

Arī tīri praktiskajā darbā Tautu Savienība saskārās ar grūtībām noregulēt konfliktus miera ceļā, it īpaši, ja tie bija ārpus Eiropas kontinenta. 1932.gadā sākās Čako karš starp Bolīviju un Paragvaju. Tā kā konflikta priekšvēsture iesniedzās 19.gadsimtā, tad visas pretrunas un neskaidrības bija jau krietni samezglojušās un tādēļ grūtāk atrisināmas. Pie tam abas valstis jau iepriekš bija vairākkārt uzsākušas militāras sadursmes. Kara iemesls bija robežu strīds, pareizāk sakot, šīs robežas faktiskā neesamība, kuras dēļ Bolīvija un Paragvaja nevarēja izšķirt pierobežu apgabalu piederību. Galvenās cīņas notika Čako līdzenumā 1000 km garā frontē starp Bolīvijas indiā-

ņiem un Paragvajas metisiem⁹. Tautu Savienībā Čako lieta nonāca tad, kad karš jau bija izcēlies, kas, protams, konflikta noregulējumu tikai sarežģīja. Tautu Savienība izveidoja Čako konflikta komisiju, kura savu darbību tā isti uzsāka 1934.gadā. 1934.gada rudens Asamblejai nācās konstatēt, ka Tautu Savienība gandrīz neko nevar grozīt, jo pastāv starptautiski noteikumi un līgumi, kas paredz, ko darīt, lai novērstu karu, bet nav isti skaidrs, ko darīt tad, kad karš jau izcēlies¹⁰. Kā rakstīja Latvijas prese, tad līdzšinējā samierināšanas un labu nodomu procedūra Dienvidamerikas konfliktā būs bezspēcīga¹¹. 1934.gada novembrī sasauktā ārkārtējā Tautu Savienības sesija Čako lietā konstatēja, ka visi līdzšinējie starpniecības mēģinājumi nav devuši nekādus rezultātus¹². Tautu Savienības ārkārtējā sesijā Čako konflikta komisija izstrādāja rezolūciju, kurā komisija ieteica abām pusēm pārtraukt karadarbību un nodibināt neitrālo valstu kontroles komisiju. Rezolūcija paredzēja, ka pēc kara pārtraukšanas 10 dienu laikā abām valstīm jāatkāpjas 50 km joslā, veidojot 100 km lielu demilitarizētu zonu, un mēnesi pēc kara darbības pārtraukšanas jāsanāk miera slēgšanas konferencei. Tai būs jānosaka galīgās robežas, jāizstrādā drošības garantijas. Atbildi Tautu Savienība nolēma gaidīt no abām pusēm mēneša laikā, bet, ja Bolīvija un Paragvaja šos ieteikumus neakceptēs, tad Tautu Savienība ķersies pie sankcijām¹³. Jāsecina, ka Tautu Savienības komisijas izstrādātais plāns visumā bija pieņemams; uz tā pamata varētu mēģināt abas

puses samierināt, tā kā vainot Tautu Savienību bezdarbībā nevar. Taču grūti bija panākt konflikta noregulējumu, ja abas puses īsti ar Tautu Savienības vidutāja lomu nebija mierā. Protams, Tautu Savienība rezolūcijā paredzētās sankcijas neuzsāka, bet konflikts netika arī noregulēts ar Tautu Savienības starpniecību. Bolīvija un Paragvaja karu beidza pašas 1935.gadā bez Tautu Savienības palīdzības. Angļu vēsturnieks Fr.Hardijs par Čako kara atrisinājumu raksta, ka karš tika izbeigts pēc veciem paraugiem, kur viena puse uzvar otru. Taču jauno starptautisko principu veidošanās laikā, ko aizsāka Tautu Savienība, šāds kara nobeigums, pēc Fr.Hardijs domām, bija kļuvis gluži vienkārši vecmodīgs¹⁴. Tautu Savienība nespēja izbeigt arī otru konfliktu Dienvidamerikā, kurš ilga no 1932. līdz 1934.gadam starp Peru un Ekvadoru¹⁵.

Vienlaicīgi ar konfliktiem Dienvidamerikā sākās kara darbība Āzijā. 1931.gada septembrī Japāna uzsāka plašu agresiju Mandžūrijā. 1932.gada janvārī Tautu Savienības Padome iecēla piecu vīru komisiju, kurai uzdeva izpētīt stāvokli Tālajos Austrumos un ziņot par apstākļiem, kas apdraud mieru starp Ķīnu un Japānu. Komisiju vadīja lords Litons¹⁶. Padome arī gribēja piemērot 11.pantu, kas paredzēja karā vai kara draudos veikt attiecīgus pasākumus starptautiskā miera aizsardzībai, taču to aizkavēja vienbalsīga lēmuma trūkums¹⁷. Japānas iekarojumi ritēja veiksmīgi, un 1932.gada februārī Japāna proklamēja okupēto Mandžūriju par patstāvīgu Mandžougo valsti, kuru faktiski

pārvaldīja Japāna. Neviena no Tautu Savienības dalībvalstīm Mandžougo marionešu valsti neatzina¹⁸.

Taču 1932.gada februārī Tautu Savienības Padome bija spiesta atzīt savu bezspēcību, jo stāvoklis Tālajos Austrumos bija tikai pasliktinājies. Tāpēc nolēma sasaukt ārkārtējo Tautu Savienības pilnsapulci 1932.gada 3.martā. Zālē gan bija aizņemtas tikai divas trešdaļas vietu. Abas karojošās puses uzstājās ar diezgan spēcīgiem argumentiem sev par labu¹⁹. Tautu Savienības pilnsapulce noraidīja Japānas apgalvojumu, ka Ķīna savas anarhijas dēļ nav valsts, bet gan ģeogrāfisks jēdziens. Pilnsapulce vienbalsīgi pieņēma rezolūciju, kas atzina, ka Japānas rīcībā ir Tautu Savienības Pakta pārkāpums un nolēma piemērot samierināšanas procedūru atbilstoši Tautu Savienības Pakta 15.panta 3. un 4.daļai²⁰. Vēstures literatūrā īpaša uzmanība tiek veltīta šīs rezolūcijas saturam. Rezolūcijas tekstā Japāna nekur netika nosaukta par agresoru, ne arī tās rīcība - par agresiju. Tautu Savienība Japānu nosodīja tikai par Tautu Savienības Pakta pārkāpšanu²¹. Tautu Savienības pilnsapulce arī nodibināja vēl vienu komisiju, kuras uzdevums bija panākt Japānas karaspēka atvilkšanu²².

J.Feldmanis šo Tautu Savienības sesiju raksturoja kā labvēlīgu mazajām valstīm, jo vienbalsīgums norādīja, ka visas valstis ir gatavas lietot dzīvē Pakta pantus. Pie tam Tautu Savienība pieņēma lēmumu, ka neviena valsts nedrīkst atzīt ne līgumus, ne arī tiesības, kuras iegūtas, pārkāpjot Paktu²³. Taču J.Feldmanis rakstīja arī, ka "mūsu

interesēs ir nevājināt Japānas-Āzijas žandarma iespaidu Ķīnā²⁴.

Līdzīgi domāja arī daļa lielvalstu, kuru noskaņojumu Japāna centās izmantot. Visumā Mandžūrijā savijās gan Japānas, gan arī Anglijas un ASV intereses, kas bieži noteica Tautu Savienības rezolūciju raksturu. Pie tam F.Volters atzīmē, ka Tautu Savienības darbību Ķīnas-Japānas konflikta risinājumu meklējumos stipri ietekmēja ekonomiskā krīze pasaulē, jo grūti tādos apstākļos būtu atrast valsti, kas būtu gatava uz aktīvu rīcību²⁵. Savukārt, A.Teilors norāda, ka Anglija vienmēr Tautu Savienību ir uzskatījusi tikai par samierināšanas, bet ne drošības garantēšanas mehānismu. Tādēļ arī Ķīnas-Japānas konflikta risinājumam Anglija piedāvāja un izmantoja šo samierināšanas mehānismu - nosūtīja uz konflikta vietu lorda Litona komisiju²⁶. Angļu zinātnieks K.Arčers uzskata, ka organizācijai, kuras sastāvā nebija ASV, jaukties Klusā okeāna reģiona konfliktā būtu bijis pārsteidzīgi²⁷.

1932.gada rudenī savu darbu beidza Litona komisija, kura atzina, ka Mandžougo valsts dibināšana nav saskaņā ar starptautisko tiesību principiem un neatbilst iedzīvotāju gribai²⁸. Litona komisija piedāvāja kompromisa variantu starp Rietumu lielvalstīm un Japānu, faktiski uz Ķīnas rēķina²⁹. Tomēr jautājumu atlika. 1933.gada februārī Tautu Savienība gan vēlreiz nosodīja Japānas rīcību Mandžūrijā, taču agresiju apturēt nevarēja, un situācija Mandžūrijā palika iepriekšējā. Japānu šāda nosodoša Tautu Savienības

rezolūcija neapmierināja, un 27.martā Japāna no Tautu Savienības izstājās³⁰. Neatrisinātais Ķīnas-Japānas konflikts bija pirmā nopietnā Tautu Savienības neveiksme.

1935.gadā uzliesmoja konflikts starp divām Tautu Savienības locekļēm - Itāliju un Etiopiju. Faktiski šis nesaskaņas tikai atsākās no jauna, kam par pamatu kalpoja Itālijas un Etiopijas kari 19.gs. beigās. 1889.gadā Itālija atņēma Etiopijai atsevišķus rajonus, kurus pievienoja savām koloniālajām teritorijām. Savukārt 1896.gadā Itālija tika sakauta, un parakstītajā miera līgumā tā atzina Etiopijas neatkarību. 1935.gadā Itālija faktiski gribēja revanšēties par pēdējo neveiksmi, pie tam Itālijas valdījumiem Austrumāfrikā trūka vienota centra, kuru tā gribēja izveidot Etiopijā. Oficiāli Itālija sava karaspēka koncentrēšanu Āfrikā pie Etiopijas robežām pamatoja ar aizsardzību pret abesīņu uzbrukumiem, kam Itālijas teritorijas ir bijušas pakļautas pēdējos 10 gados³¹. Itālija norādīja, ka Etiopija līdz ar to nepilda Tautu Savienības principus un nevar būt Tautu Savienības locekle. Kā argumentu sev par labu Itālija izmantoja faktus par verdzības pastāvēšanu un vergu tirdzniecību Etiopijā, norādot, ka abesīņi īpaši nesaudzīgi izturas pret cittautiešiem un pēdējos 50 gados iekaroto apgabalu iedzīvotājiem. Itālija arī paziņoja, ka Abesīnijā blakus mežonīgajiem apstākļiem pastāv arī moderna drudžaina bruņošana³². Tādēļ Itālija ir spiesta būt gatava savu teritoriju aizsardzībai. Etiopija cerēja uz Anglijas atbalstu, jo saprata, ka Anglijai ir neizdevi-

ga Itālijas izplešanās Āfrikā. Etiopija arī centās atspēkot Itālijas galveno argumentu - verdzību, norādot par tās pastāvēšanu ne tikai Etiopijā, bet arī citās valstīs. Kā ziņoja Latvijas sūtnis Romā A.Speke, tad abesīni sev centās atrast sabiedrotos, kur vien varēja. Etiopijas sūtnis Romā ilgi centās izskaidrot A.Spekem verdzības isto vietu un saturu, kuras dēļ Etiopijai esot jādzird tik daudz nepamatotu pārmetumu. Taču arī A.Speki sūtņa izskaidrojumi sevišķi nepārliccināja³³. Abesīnijas ķeizars strikti norādīja uz savas valsts gatavību aizstāvēties pret iespējamo Itālijas iebrukumu. Itālijas-Etiopijas konflikta lietā, tāpat kā atbrūņošanās jautājumos, saskārās Anglijas un Francijas pretējās intereses. Anglija uz šo konfliktu vairāk skatījās no savu interešu aizskaršanas perspektīvas Ēģiptē un Indijā, jo Itālija varēja mazināt Anglijas ietekmi veselā reģionā. Pie tam arī Anglija bija sniegusi Abesīnijai finansiālu palīdzību³⁴. Tā kā Anglija nebija ieinteresēta Itālijas ekspansijā Etiopijā, pie viena tai radās iespēja nodemonstrēt savu uzticību Tautu Savienības idejām. Francija savukārt uz Itālijas-Etiopijas konfliktu skatījās no Eiropas viedokļa, kur gribēja redzēt Itāliju kā sabiedroto pret Vāciju. Tāpēc Francija negribēja pieļaut Tautu Savienības nostāšanos pret Itāliju, kas pēdējai liktu meklēt sabiedroto Vācijā. Šīs intereses arī Anglija un Francija aizstāvēja Tautu Savienības sēdēs.

1935.gada aprīlī Tautu Savienība saņēma Abesīnijas

iesniegumu par Itālijas gatavošanos uzbrukumam. Taču Padome iesnieguma izskatīšanu atlika³⁵. 1935.gada maijā Padome ieteica Itālijai un Etiopijai mēģināt divu mēnešu laikā vienoties un nesākt karadarbību, bet, ja nebūs rezultātu, tad konflikta atrisināšana tiks nodota neitrālam šķirējtiesnesim. Uz konflikta noregulējumu miera ceļā gan neviens īsti necerēja, jo Itālija turpināja nosūtīt uz Āfriku jaunas karaspēka daļas, bet Abesīnija turpināja iepirkt jaunus ieročus. Lietpratēji karadarbības sākumu prognozēja pēc lietus perioda beigšanās, septembra mēnesī³⁶. 1935.gada jūlijā Tautu Savienības Padome sanāca uz savu ārkārtējo sesiju Itālijas-Etiopijas konflikta lietā, kurā valstis tā arī nevarēja vienoties par konkrētiem soļiem karadarbības novēršanā, bet tikai atzina par neveiksmīgu šķirējtiesas darbību³⁷.

Arvien vairāk saasinoties attiecībām starp Itāliju un Abesīniju, arī Latvijas valdība un prese sāka izteikt savu attieksmi pret konfliktu. Presē parādījās raksti, kas atsaucā atmiņā Abesīnijas uzņemšanu Tautu Savienībā 1923.gadā, kad jauno Tautu Savienības locekļu uzņemšanas apakškomisijas priekšsēdētājs bija Z.Meierovics. Valstij, kura gribēja iestāties Tautu Savienībā, bija jāatbilst vairākiem kritērijiem. Tai bija jābūt atzītai de jure un de facto; tai bija jābūt stabīlai, neatkarīgai valdībai un noteiktām valsts robežām, kā arī jāpilda dažādas starptautiskas saistības. 1923.gadā Z.Meierovics savā ziņojumā Tautu Savienībai bija norādījis, ka komisija nav

spējīga noteikt, cik tālu sniedzas Abesīnijas centrālās valdības vara pār provincēm. Komisija nevarēja arī apgalvot, ka Abesīnija vienmēr būtu pildījusi savus starptautiskos pienākumus. Rezultātā par Abesīnijas uzņemšanu Tautu Savienībā izcēlās lielas debātes. Anglija un Francija bija norādījušas uz Abesīnijā pastāvošo verdzību, kā arī uz to, ka Abesīnijas valdība nespēj kontrolēt savas valsts teritoriju. 1923.gadā Abesīniju visdedzīgāk bija aizstāvējusi tieši Itālija, norādot, ka Abesīnijas tauta gadsimtiem ilgi saglabājusi savu reliģiju un nacionālo kultūru, bet verdzība esot ar likumu aizliegta, tāpēc vergu tirdzniecībā nav vainojama Abesīnijas valdība. Rezultātā Abesīniju Tautu Savienībā uzņēma, un tā apsoliņās pildīt visas starptautiskās saistības³⁸. Vēlāk V.Munters vairākkārt norādīja, ka Abesīnijas uzņemšana Tautu Savienībā ir bijusi kļūda, kuras dēļ nācies ciest Tautu Savienības autoritātei un prestižam³⁹. Arī 1935.gada septembrī Tautu Savienības pilnsapulcē, kurā izskatīja Itālijas-Abesīnijas konfliktu, V.Munters savā runā atgādināja, ka Latvija 1923.gadā piederēja pie tām valstīm, kas puscivilizētās Abesīnijas uzņemšanas gadījumā paredzēja grūtības, kas vēlāk radīsies starp Abesīniju un lielvalstīm, kuru koloniju apgabali atrodas tai tuvumā. Savā runā V.Munters aicināja komisiju ieteikt tādu Itālijas-Abesīnijas konflikta atrisinājumu, kas saskaņotu Tautu Savienības Pakta respektēšanu ar itāļu tautas interesēm, pret kuru Latvija jūt lielu cieņu un apbrīnu⁴⁰. Par Abesīnijas atpalcību tiešām

nebija šaubu, jo par to liecināja kaut vai tāds fakts, ka 1935.gadā asamblejā Abesīnijas vārdā uzstājās par pusmiljonu franku nolīgtais franču jurists⁴¹.

Tautu Savienība 1935.gada rudens sesijā iecēla piecu vīru komisiju, kurai uzdeva izstrādāt konflikta atrisināšanas plānu. Plāna priekšlikumos bija paredzēts iecelt saimnieciskus un finansiālus padomniekus un nodrošināt itāļu-abesīņu robežu. Itālija pēc šiem priekšlikumiem iegūtu lielākus, kaut arī maz apdzīvotus zemes gabalus pie Libijas robežas, bet Abesīnija iegūtu daļu Somālijas. Itālija šos Tautu Savienības priekšlikumus noraidīja, atzīmējot, ka piecu vīru komisija nav ņēmusi vērā Itālijas apsūdzības pret Abesīniju par pastāvošo verdzību, vergu tirdzniecību, bruņošanos un draudiem Itālijai. Itālija savā atbildē norādīja, ka Abesīnija ir jānovēd tādā stāvoklī, lai tā nekaitētu kaimiņiem, bet dažādās tautības, kas apdzīvo robežapgabalus, ir jāatbrīvo no abesīņu jūga⁴². Pēc Itālijas noraidošās atbildes saņemšanas Tautu Savienības Padome iecēla jaunu komisiju, kurā iegāja visi Tautu Savienības locekļi, izņemot Itāliju un Abesīniju.

Negaidot šis komisijas lēmumu, Itālija 1935.gada 3.oktobrī uzsāka iebrukumu Abesīnijā. Abesīnijas ārlietu ministrs par to ziņoja Tautu Savienībai, bet Itālija norādīja, ka tie ir aizsardzības soļi pret Abesīnijas agresivitāti, par ko liecina vispārējās mobilizācijas izsludināšana⁴³.

Tautu Savienība izveidoja sešu vīru komisiju, kurai

uzdeva nodarboties ar sankciju jautājuma izšķiršanu. 7.oktobrī šī komisija paziņoja slēdzienu par Itālijas uzbrukumu Abesīnijai un līdz ar to par Tautu Savienības Pakta vienpusīgu laušanu no Itālijas puses. Visi 13 Tautu Savienības Padomes locekļi nobalsoja par komisijas paziņojumu, atzīdami Itāliju par agresoru. Pret šo paziņojumu balsoja vienīgi Itālija. Tautu Savienības Padome atteicās lemt par tālāko Tautu Savienības rīcību un nodeva to Tautu Savienības pilnsapulces ziņā⁴⁴. J.Feldmanis ziņoja, ka mazo valstu delegācijas pirms gaidāmās pilnsapulces bija visai domīgas un nemaz nebija tik sajūsminātas par gaidāmajām sankcijām. To centās izmantot itāļi un sāka agitēt balsot pret komisijas ziņojumu. To redzot, Anglija nebija droša par ziņojuma pieņemšanu un atrada izeju apiet bīstamo vienbalsības principu. Tā panāca, ka asamblejā sešu vīru komisijas ziņojums netika izvirzīts balsošanai, bet to pieņēma klusējot. Asamblejas prezidents paziņoja, ka dos vārdu tikai tiem, kas būs pret ziņojumu vai taisīs kādas sevišķas deklarācijas⁴⁵. Tātad par sankciju pasludināšanu balsošana netika. Pret šo lēmumu asi uzstājās Itālijas delegāts barons Aloisi, kurš pārmeta komisijai paviršību un labas gribas trūkumu. Viņš jautāja, kāpēc sankcijas netika lietotas pret Japānu un Čako konflikta uzsācējiem. Tūlīt pēc tam uzstājās Šveices pārstāvis un gribēja atbrīvoties no sankciju pildīšanas, uzsverot Šveices īpašo stāvokli Tautu Savienībā. Itālijas labā runas teica Austrijas un Ungārijas pārstāvji, bet visas pārējās valstis

izteicās par sankciju lietošanu⁴⁶.

Tautu Savienība nodibināja koordinācijas komisiju, kurai bija jāizstrādā pret Itāliju vērsamo sankciju programma. Šajā komisijā bija visu valstu pārstāvji, izņemot Austriju un Ungāriju, kuras atteicās piedalīties⁴⁷. Tautu Savienība gan nolēma lietot ekonomiskas sankcijas, taču realizēt tās dzīvē izrādījās diezgan grūti. Vispirms radās tīri teorētiskas grūtības saskaņot dažādos valstu viedokļus koordinācijas komisijas sēdēs. Visvairāk uztraucās Itālijas kaimiņvalstis, kurām ar Itāliju bija visciešākie ekonomiskie sakari. No sankciju pielietošanas pilnīgi atteicās Austrija, Ungārija un Albānija, norādot, ka sankcijas pret Itāliju šīm valstīm nozīmētu ekonomisku katastrofu⁴⁸. Rumānija un Dienvidslāvija uzskatīja, ka sankciju lietošana nevienādi skars dažādas valstis, bet Rumānijai un Dienvidslāvijai šīs sekas būs īpaši smagas⁴⁹. Arī Grieķija izteica bažas, ka tai Itālijā pārdot paredzētās preces tagad paliks nepārdotas. Tāpēc Grieķija ieteica Tautu Savienības locekļiem pēc iespējas kopīgi segt zaudējumus, kurus sagādās sankciju lietošana, dibinot īpašu fondu. No šī fonda varētu saņemt avansu par precēm, kuras nevarētu pārdot. Šāds kompensācijas mehānisms likās pārāk sarežģīts Anglijai, bet tā bija ar mieru iespaidot savus tirgotājus šādas preces pirkt⁵⁰. Par šo kompensācijas jautājumu subkomisija turpināja spriest vairākas dienas. J.Feldmanim vispār šis kompensācijas mehānisms likās neatrisināma problēma. Anglija uzstājās pret palīdzības snieg-

šanu naudā un nevarēja arī solīt cietušajām valstīm īpašu labvēlību muitas ziņā. Ilgi komisijā nevarēja vienoties arī par priekšlikumu samazināt iepirkumus valstīs, kas atteicās piedalīties sankcijās⁵¹. Bet pa to laiku Itālija vēl turpināja iepirkt lielā daudzumā izejvielas un koordinācijas komisijas sarunās minētās preces⁵².

1935.gada 18.novembrī beidzot sankcijas stājās spēkā, kas noteica embargo uz Itālijas eksportu. Tas bija vienīgais gadījums Tautu Savienības vēsturē, kad tika pasludinātas Tautu Savienības Pakta 16.pantā paredzētās ekonomiskās sankcijas. Par sankcijām iestājās 50 Tautu Savienības valstis, pret - 3. Šveice pieteica sev vairākas rezerves sankciju jautājumā, par ko saņēma bargu kritiku, jo 1920.gadā, iestājoties Tautu Savienībā, Šveice tika atbrīvota tikai no militārajām sankcijām⁵³. No ārpus Tautu Savienības stāvošām valstīm dalību sankcijās apsoliya Ēģipte, bet ASV deklarēja neitralitāti⁵⁴

Tautu Savienības rīcība sankciju pasludināšanā kopumā jāvērtē kā sasniegums, jo panākt 50 valstu vienprātību un gatavību nest materiālus upurus bija grūts uzdevums. Tautu Savienības dalībvalstis parādīja labas gribas piemēru un, neskatoties uz savām šauri valstiskajām interesēm, tomēr prata nodemonstrēt savu uzticību Tautu Savienības Pakta principiem. Kādreizējais Tautu Savienības ģenerālsekretāra vietnieks F.Volters norāda, ka svarīgs sasniegums Tautu Savienības vēsturē bija tieši tās spēja mobilizēt pasaules sabiedrisko domu nostāties pret agresoru Itālijas-Abesīni-

jas kara laikā⁵⁵. Šis fakts lieliski pacēla Tautu Savienības prestižu un pierādīja valstu kolektīvās darbības iespējas. Cits jautājums, cik veiksmīgi un efektīvi sankcijas tika pielietotas praksē.

Arī Latvija piedalījās koordinācijas komitejas darbībā un nolēma piedalīties sankcijās. V.Munters tomēr izteicās, ka viņš nenoliedz Itālijas dabīgās intereses un pamatotās prasības Āfrikā, bet strīdīgs esot vienīgi metožu jautājums⁵⁶. Arī Latvijas Ārlietu ministrijas atbildē uz Itālijas valdības notu sakarā ar Latvijas piedalīšanos Tautu Savienības koordinācijas komitejas ieteikto sankciju soļos bija norādīts, ka Latvijas valdība atzīst Itālijas taisnīgās intereses un vēlas redzēt tās apmierinātas. Taču reizē atbildē bija uzsvērts, ka Latvija ir Tautu Savienības locekle un tai jāņem vērā pienākumi pret Tautu Savienību⁵⁷.

Sankciju lietošanas ekonomiskā ietekme uz Latviju nebija liela. J.Feldmanis ziņoja, ka Latvijai nedraud nekādi materiāli pienākumi pret valstīm, kuras cietis. Vienīgais, no Latvijas var prasīt novietot Latvijas tirgū daļu no cietušo valstu nepārdotajām precēm. Taču J.Feldmanis uzskatīja, ka arī tas nav īpaši ticams, jo šis valstis centīsies iespēsties svarīgākos tirgos nekā Latvija, lai tur arī paliktu. Viņš norādīja, ka Latvijai drīzāk var rasties jauni konkurenti ārzemju tirgos. Latvijas eksports uz Itāliju bija neliels, bet J.Feldmanis uzskatīja, ka Latvijai tomēr ir jāgriežas Ženēvā pēc palīdzības atrast

tirgu Latvijas precēm⁵⁸.

Sankciju panta piemērošana Itālijai tikai uz īsu laiku veicināja Tautu Savienības autoritātes celšanos. Visu sabojāja Hora-Lavala plāns jeb Anglijas un Francijas kopīgi izstrādātie priekšlikumi Itālijai un Abesīnijai. Visi atkal sāka runāt par Tautu Savienības krīzi, jo franču-angļu plāns deva priekšroku uzbrucējam uz upura rēķina. Tas paredzēja plašas Abesīnijas teritorijas atdošanu Itālijai, bet vēl plašāka apgabala pakļaušanu Itālijas iespaidam. Abesīnijai palika tikai centrālās provinces⁵⁹. "Jaunākās Ziņas" rakstīja, ka šie priekšlikumi ir pretrunā ar tām idejām un tiem starptautisko attiecību principiem, kas likti Tautu Savienības pamatos, jo tik smagus noteikumus parasti nepiedāvā pat valstij, kura karu zaudējusi pilnīgi⁶⁰. Hora-Lavala plāns liecināja par kolektīvās drošības sistēmas nestabilitāti un vājumu. A.Teilors uzskata, ka Hora-Lavala plāna publicēšana sagrāva Tautu Savienības idejiskos principus, jo parādīja, ka praktiskajā politikā tomēr principus neievēro; tā ir tikai ideālistu privilēģija - cerēt, ka viņu idejas aizstāvēs ar spēku⁶¹. Plāns netika pieņemts, un abi valstsvīri demisionēja⁶².

Franciju arvien vairāk uztrauca Itālijas novājināšana, kas varētu izjaukt vienoto Strezas fronti⁶³ Āfrikas konflikta dēļ. Pie tam aizvien brīvāk sāka justies Vācija, un radās bažas par Vācijas centieniem ieņemt Reinas joslu.

Neskatoties uz zināmām bažām par pārmērīgu Itālijas novājināšanu, 1936.gada janvārī tomēr sākās apspriedes par

sankciju paplašināšanu un to attiecināšanu arī uz naftu un naftas produktiem. Šeit svarīgi bija panākt ASV piedalīšanos, kas bija vislielākā naftas piegādātāja Itālijai. Naftas eksporta noliegums uz Itāliju tiešām varēja nopietni iedragāt Itālijas ekonomiku. Naftas eksperti liecināja, ka esošie naftas krājumi Itālijai pietiktu tikai dažiem mēnešiem. J.Feldmanis ziņoja, ka naftas ekspertu komisijai gan vairāk bija tīri tehnisks raksturs, jo tās locekļi bija nogrimuši statistiskos skaitļos un pārskatu sastādīšanā. Arī slēdzieniem bija tīri tehnisks raksturs, kas stāvēja tālu no politikas. J.Feldmanis rakstīja, ka pie tam Francija par naftas sankcijām nekad nav bijusi un angļu sākotnējā sajūsma arī esot izgaisusi. Tādēļ paredzams, ka labākajā gadījumā naftas sankciju lietošanu atliks uz kādu laiku. Nākošreiz komisijai bija paredzēts sanākt martā⁶⁴.

Taču Tautu Savienības apspriedes par sankciju paplašināšanu pārtrauca notikums, kuru Anglija un Francija jau bija paredzējušas. 1936.gada 7.martā vācu karaspēks iegāja Reinas apgabalā, ko aizliedza gan Versaļas miera līgums, gan arī Lokarno līgumi. Francija un Beļģija tūlīt iesniedza sūdzību Tautu Savienībā par Versaļas pakta laušanu. J.Feldmanis no Ženēvas ziņoja, ka Tautu Savienības ģenerālsekretārs Ž.Avenols esot nācis pie noteikta slēdziena, ka tagad uz spēles esot likts Tautu Savienības liktenis⁶⁵. Protams, stāvoklis bija nopietns, jo konfliktsituācija bija izraisījusies pašā Eiropas centrā, kurā bija iesais-

tītas vairākas Eiropas lielvalstis, pie tam sarežģīta bija starptautiskā situācija. Francija, kuras intereses bija skartas vistiešāk, noteikti prasīja sankciju lietošanu pret Vāciju, jo uzskatīja, ka ir pēdējais laiks taisīt vislielāko spiedienu uz Vāciju. Anglija nevēlējās militāras akcijas Eiropas centrā, tādēļ aizstāvēja tēzi, ka Vācija Tautu Savienības Paktu nav pārkāpusi, tādēļ 16.pantu piemērot nevar⁶⁶. Pie tam Anglija paturēja prātā Francijas noraidošo attieksmi pret sankcijām Itālijas-Abesīnijas karā. Vācija savu soli attaisnoja ar argumentu, ka tā esot tiesīga atbrīvoties no Lokarno līgumu saistībām sakarā ar PSRS un Francijas noslēgto savstarpējās palīdzības līgumu, kas tika ratificēts 1936.gada februārī⁶⁷. Vācija šo līgumu uztverot kā vērstu pret sevi, un tādēļ tai esot jānodrošina sava robeža. V.Munters informācijā Latvijas sūtņiem Vācijas argumentāciju novērtēja kā apšaubāmu manevru, ar ko Vācija sedz iekšpolitiskiem mērķiem nepieciešamo Reinzemes zonu. V.Munters norādīja, ka Lokarno līgumi Latvijai tieši neskar un ka viņam jau sen ir bijis zināms un skaidrs, ka Reinas apgabalā nekāda bruņota konflikta nebūs. Tādēļ Latvijas valdība esot devusi savai preseī norādījumu nerakstīt par karu un netaisīt paniku⁶⁸.

Vispār Tautu Savienības vieta šajā jautājumā bija īpatnēja. Kaut arī Tautu Savienības Padome apsprieda Reinas zonas okupācijas jautājumu, tā to darīja, nevis reprezentējot Tautu Savienību, bet gan kā Lokarno līgumos paredzēts orgāns. Arī šo argumentu V.Munters minēja Latvijas

sūtniem kā iemeslu nejaukties Lokarno valstu lietās⁶⁹. V.Munters bija arī uzdevis Latvijas sūtnim Londonā K.Zariņam mēģināt ieteikt nepiemērot 16.pantu, jo tas varētu uzlikt saistības arī Latvijai, bet nomainīt to ar mērenākajiem - 11. un 17.pantu, kuri aicināja valstis rīkoties, lai aizstāvētu mieru⁷⁰. V.Munters arī uzskatīja, ka tādā gadījumā Francija saņemtu zināmu gandarījumu, bet Vācija netiktu tik ļoti aizkaitināta. Savukārt K.Zariņš ziņoja, ka Lielbritānijas ārlietu ministrijā uzzinājis, ka runa par 16.pantu noteikti nebūšot, pat vēl vairāk, ka vispār neviens pants netikšot cilāts, jo Padome sasaukta uz Lokarno līgumu pamata⁷¹. Viss iepriekš minētais liek secināt, ka Latvija ne tikai cerēja uz Tautu Savienību kā savas drošības garantu un aizstāvi, bet arī centās izmantot iespēju ietekmēt starptautisko politiku sev vēlamā virzienā.

Jāatzīst, ka Vācija Reinas zonas ieņemšanai bija izvēlējusies sev izdevīgu laiku, kad valstis bija aizņemtas ar sankcijām pret Itāliju, bet Itālija - ar karu Absīnijā. Ne velti Francijas vēstnieks Londonā K.Zariņam izteica savu nožēlu par sankcijām pret Itāliju, jo pretējā gadījumā varbūt nemaz nevajadzētu apgrūtināt Padomi Reinas lietā, jo Lokarno valstis pašas būtu tikušas ar Vāciju galā⁷². Tas gan ir maz ticams, taču Francija tomēr centās panākt sankciju pārtraukšanu pret Itāliju. Tautu Savienība tā arī nespēja Reinas apgabalā situāciju izmainīt, un Francijas un Beļģijas protesti palika neapmierināti.

J.Feldmanis 1936.gada aprīlī no Ženēvas ziņoja, ka viņš var noteikti apgalvot, ka jaunas sankcijas pret Itāliju vairs nebūs panākamas⁷³. 1936.gada aprīlī Tautu Savienības 13 viru komisija pieņēma rezolūciju, kurā izteica nožēlu par komisijas darbu, kurš nav devis rezultātus un nav pārtraucis kara turpināšanos. Komisija vēlreiz ieteica Itālijai un Abesīnijai izbeigt karadarbību. Tautu Savienībai pat nebija izdevies pārtraukt indīgo gāzu lietošanu, ko Itālija izmantoja pilnīgi netraucēti. Uz Anglijas ārlietu ministra A.Īdena aizrādījumiem par šīm neatļautajām kara metodēm Itālijas pārstāvis Tautu Savienībā barons Aloisi bija atbildējis ar patiesu izbrīnu. Tautu Savienības Padomes aprīļa sēdē Itālija atteicās pārtraukt karadarbību līdz Abesīnijas pilnīgai iekarošanai⁷⁴. Kaut arī Padomes sēdē oficiāli tika paziņots, ka sankcijas pret Itāliju paliek spēkā, J.Feldmanis no Ženēvas rakstīja, ka sankcijas var uzskatīt par apraktām, jo Anglijā par tām neviens atbildīgs valstsvīrs vairs nedomā. Kā galvenos neveiksmju iemeslus J.Feldmanis minēja ASV atteikšanos lietot naftas sankcijas un franču noteikto pretošanos sankcijām⁷⁵. 1936.gada maija Padomes sēdē Itālijas delegāts vispār atteicās sēdēt pie viena Padomes galda ar Abesīnijas pārstāvi, jo paziņoja, ka neesot nekā tāda, ko varētu saukt par Abesīnijas valsti. Pēc tam Aloisi zāli atstāja⁷⁶.

J.Feldmanis no Ženēvas 1936.gada jūnijā ziņoja, ka Tautu Savienības ģenerālsekretārs Ž.Avenols ir izteicies, ka Tautu Savienība nav vainojama visu sankciju nepielieto-

šanā. Valstīm nevajagot apvainot Tautu Savienību, jo tā neesot reliģioza rakstu apvienība, kas pieļauj izslēgšanu no baznīcas. Tautu Savienībai ar Itāliju esot jāsadzīvo, jo nevarot iesākt pasaules karu kāda lokāla konflikta dēļ⁷⁷.

Vēlēšanās tikt valā no Abesīnijas delegācijas Ženēvā kļuva aizvien vairāk redzama. "Jaunākās Ziņas" rakstīja, ka šādu vēlēšanos esot grūti apzīmēt par cildenu, bet no reālpolitiskā viedokļa tā esot saprotama, jo Eiropas valstis gribot atgūt Itālijas draudzību. Arī A. Idens esot sācis runāt par labu Itālijai⁷⁸.

Arī Baltijas valstu delegāti 1936.gada 29.jūnijā Ženēvā sanāca uz apspriedi, lai vienotos par savu pozīciju gaidāmajā Tautu Savienības asamblejā. Viņi nolēma, ka sankcijas uz priekšu nebūtu uzturamas, bet nevajagot arī īpaši iztapt Itālijai, tāpēc Baltijas valstu pārstāvji vienojās vispār nekādu iniciatīvu neuzņemt⁷⁹. Baltijas valstīm tā vispār bija sarežģīta problēma, jo tās gribēja gan palikt uzticīgas Tautu Savienības principiem, gan arī uzturēt normālas attiecības ar Itāliju un valstīm, kas nosvērās tās pusē. Pie tam Baltijas valstis visu laiku centās arī sekot līdzī lielvalstu attieksmes izmaiņām pret Itāliju, lai neieņemtu atšķirīgu viedokli. Jāsecina, ka Baltijas valstīm un Latvijai tas arī izdevās. Latvija šajā sarežģītajā situācijā nenostājās ne pret Tautu Savienību, ne arī noskaņoja pret sevi Itāliju. Par to liecina arī J.Feldmaņa ziņojums 1935.gada decembrī no Ženēvas, kurā

viņš raksta, ka bijis pat pārsteigts, uzzinot, ka Itālija ierindojusi Latviju sankciju ziņā to valstu skaitā, ar kuru valdībām Itālija ir apmierināta⁸⁰. Taču, no otras puses, J.Feldmanis ar nepatiku atzīmēja, ka šo Itālijas vērtējumu viņam lūdzis komentēt Anglijas delegāts Tautu Savienībā⁸¹. ASV profesore R.Peters, atzīmējot šo gadījumu, secina, ka Baltijas valstis bija ļoti jūtīgas pret lielvalstu prasībām un centās neieņemt vairākumam pretēju pozīciju⁸².

1936.gada jūlija Tautu Savienības pilnsapulcē Abesīnijas ķeizars teica vissmagāko apsūdzības runu Tautu Savienībai, galveno uzbrukumu vērsot pret A.Īdenu, kas bija devis Abesīnijai nepamatotas cerības. Viņš brīdināja arī mazās valstis no līdzīga likteņa nākotnē. L.Blūms un A.Īdens šo runu faktiski neklausījās, jo visu laiku sarunājās⁸³. Pēc tam savās runās L.Blūms, A.Īdens un M.Ļitvinovs izteica nožēlu par Abesīnijas stāvokli, bet paskaidroja, ka palīdzēt neko nevarēs, jo ekonomiskās sankcijas nav devušas rezultātus un tādēļ tās vispār esot jāatceļ. Rezultātus varētu panākt militārā ceļā, bet tāda akcija neesot iespējama⁸⁴. Tā bija tipiska lielvalstu reālpolitika.

Latvijas valdību pēc šāda notikumu pagrieziena sāka mākt bažas. Pēc Tautu Savienības pilnsapulces V.Munters atzina, ka sankcijas cietušas neveiksmi tādēļ, ka Tautu Savienības valstu lielākajam vairākumam nebija reālpolitisku interešu. Viņš vēlreiz atgādināja, ka, ja Abesīnija

nebūtu Tautu Savienības locekle, tad lieta nebūtu nonākusi līdz šādai neveiksmei⁸⁵. V.Munters norādīja, ka mazās valstis līdz šim cīnījās par kaut kādu abstraktu principu – par Tautu Savienības Paktā ietverto taisnību un par starptautisko tiesību respektēšanu. Līdz šim tās ticēja Tautu Savienības autoritātei un tur ietilpstošo valstu kolektīvai rīcībai kā garantijai pret starptautiskā miera laušanu. Taču Abesīnijas konflikts, pēc V.Muntera domām, parādīja šādas ticības nepamatotību⁸⁶.

15.jūlijā Tautu Savienības Padome nobalsoja par sankciju izbeigšanu pret Itāliju⁸⁷. Tā bija atklāta piekāpšanās agresora priekšā, faktiski noliedzot galvenos Tautu Savienības pamatprincipus. To var nosaukt arī par reālpolitisku rīcību, bet tā vairs nebija savienojama ar Tautu Savienības idejām. E.Andersons šo Tautu Savienības Padomes lēmumu novērtē kā visas Tautu Savienības darbības pagrieziena un tās gala sākumu⁸⁸. Norvēģu zinātnieks N.Ērviks atzīmē, ka šis Tautu Savienības solis lika mazajām valstīm pārliedzināties, ka Tautu Savienības sludinātie principi un tās praktiskā darbība ir divas dažādas lietas. Šis Tautu Savienības lielvalstu solis, pēc N.Ērvika domām, bija svarīgs lēmums, kas lika mazajām valstīm izšķirties par labu savas neitralitātes vēlākai deklarēšanai⁸⁹.

Tautu Savienībai faktiski nebija izdevies apturēt nevienu agresijas aktu vai novērst kara izcelšanos. Taču vienlaicīgi jāatzīmē, ka Tautu Savienība bija darījusi tik daudz, cik to vēlējās tajā pārstāvētās valstis un cik

tas atbilda šo valstu politiskajām interesēm.

---

1 Treaty of Versailles. The Covenant of the League of Nations // The Treaties of Peace. 1919-1923. - Vol.1. - P.14-18.

2 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 914.l. - 61.lp.

3 Внешняя политика СССР... - Т.3.- С.270-271.

4 LVVA. - 2575.f. - 7.apr.- 914.l. - 63.lp.

5 Turpat. - 64.lp.

6 Turpat. - 65.lp.

7 Внешняя политика СССР...- Т.3.- С.270-271.

8 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 914.l. - 65.lp.

9 LVVA. - 2575.f. - 1.apr. - 451.l. - 210.lp.

10 Turpat. - 236.lp.

11 Jaunākās Ziņas. - 1934. - 4.oktobris. - 1.lpp.

12 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 1250.l. - 13.lp.

13 Turpat. - 13.-14.lp.

14 Hardie Fr. The Abyssinian crisis. - P.79.

15 Andersons E. Latvijas vēsture. 1920.-1940.

Ārpolitika I. - 671.lpp.

16 Taylor A.J.P. The origins of the Second World War. - P.63.

17 Jaunākās Ziņas. - 1932. - 27.februārī. - 1.lpp.

18 Walters F.P. The League of Nations... - P.34.

19 Jaunākās Ziņas. - 1932. - 7.martā. - 1.lpp.

20 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 914.l. - 72.lp.

- 21 Taylor A.J.P. The origins of the Second World War. - P.63; Walters F.P. The League of Nations... - P.34.
- 22 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 914.l. - 72.-73.lp.
- 23 Turpat. - 76.-77.lp.
- 24 Turpat. - 78.lp.
- 25 Walters F.P. The League of Nations... - P.34.
- 26 Taylor A.J.P. The origins of the Second World War. - P.63.
- 27 Archer C. International organizations. - P.22.
- 28 Latviešu Konversācijas Vārdnīca. - R., 1935.-1936. - 13.sēj. - 25609 sleja.
- 29 Илюхина Р.М. Лига Наций 1919-1934.- С.24.
- 30 Taylor A.J.P. The origins of the Second World War. - P.63.
- 31 Turpat. - 87.lpp.
- 32 LVVA. - 1313.f. - 1.apr. - 98.l. - 48.-55.lp.; Societe des Nations. Seizieme session ordinaire de l'Assamblee de la Societe des Nations. Stenographique de la quinzieme seance pleniere. Le 10 okt. 1935. - P.48-55.
- 33 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 1691.l. - 98.lp.
- 34 Rīts. - 1935. - 5.oktobrī. - 7.lpp.
- 35 Протопопов А.С. СССР, Лига Наций и ООН.- М., 1968.- С.51.
- 36 Pēdējā Brīdī. - 1935. - 26.jūnijā.
- 37 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 1684.l. - 1.-8.lp.
- 38 Jaunākās Ziņas. - 1935. - 30.jūlijā. - 5.lpp.
- 39 LVVA. - 1313. f. - 1.apr. - 932.l. - 15.lp.

40 Jaunākās Ziņas. - 1935. - 16.septembrī. - 2.lpp.

41 Turpat. - 10.septembrī. - 3.lpp.

42 LVVA. - 1313.f. - 1.apr. - 102.l. - 1.-5.lp.;

Societe des Nations. Comte rendu Stenographique de la seizieme session ordinaire de l'Assamblee de la Societe des Nations. Quatrieme seance pleniere.- Le 11 sept. 1935.- P.1.-5.

43 Jaunākās Ziņas. - 1935. - 8.oktobrī. - 1.lpp.

44 Hardie Fr. The Abyssinian crisis. - P.113.-115.

45 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 1695.l. - 72.lp.

46 LVVA. - 1313.f. - 1.apr. - 98.l. - 48.-75.lp.;

Societe des Nations. Seizieme session ordinaire de l'Assamblee de la Societe des Nations. Stenographique de la quinzieme seance pleniere.- Le 10 okt. 1935. - P.48-75.

47 Turpat. - 1.-20.lpp.

48 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 1695.l. - 37.lp.

49 Turpat. - 70.lp.

50 Turpat. - 57.lp.

51 Turpat. - 50.lp.

52 Hardie Fr. The Abyssinian crisis. - P.120-133.

53 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 1695.l. - 24.lp.

54 Dictionary of American Diplomatic History /

I.E.Findling. - 1989. - P.265-266.

55 Walters F.P. The League of Nations... - P.36.

56 Jaunākās Ziņas. - 1935. - 11.oktobrī. - 2.lpp.

57 Pēdējā Bīdī. - 1935. - 19.oktobrī.

58 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 1695.l. - 37.-39.lp.

- 59 Dictionary of American Diplomatic History.- P.240.
- 60 Jaunākās Ziņas. - 1935. - 21.decembrī. - 1.lpp.
- 61 Taylor A.J.P. The origins of the Second World War. - P.96.
- 62 Dictionary of American Diplomatic History.- P.240.
- 63 1935.gadā Strezas konferencē Itālija, Lielbritānija un Francija nosodīja Vāciju par Versaļas miera līguma pārkāpšanu.
- 64 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 1910.l. - 163.lp.
- 65 Turpat. - 134.lp.
- 66 Turpat.
- 67 Taylor A.J.P. The origins of the Second World War. - P.97.
- 68 LVVA. - 1313.f. 1.apr. - 103.l. - 145.-146.lp.
- Jāatzīst, ka Latvijas žurnālisti V.Muntera ieteikumu respektēja, jo rakstu par Reinas zonas okupāciju bija maz un tie paši - ļoti atturīgi.
- 69 LVVA. - 1313.f. - 1.apr. - 103.l. - 145.-146.lp.
- 70 Turpat. - 100.lp.
- 71 Turpat.
- 72 Turpat.
- 73 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 1910.l. - 111.lp.
- 74 Hardie Fr. The Abyssinian crisis. - P.120-137.
- 75 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 1910.l. - 111.lp.
- 76 Jaunākās Ziņas. - 1936. - 12.maijā. - 7.lpp.
- 77 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 1910.l. - 81.lp.
- 78 Jaunākās Ziņas. - 1936. - 29.jūnijā. - 8.lpp.

79 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 1910.l. - 76.lp.

80 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 1695.l. - 12.lp.

81 Turpat.

82 Peters R.P. Problems of Baltic diplomacy in the League of Nations // Journal of Baltic Studies. - 1983. - Vol.XIV. - Nr.2. - P.133.

83 Jaunākās Ziņas. - 1936. - 1.jūlijā. - 1.lpp.

84 Turpat. - 2.jūlijā. - 1.lpp.

85 Turpat. - 4.jūlijā. - 1.lpp.

86 Turpat. - 11.jūlijā. - 1.lpp.

87 Birn D.S. The League of Nations Union 1918-1945.- Oxford, 1981. - P.165.

88 Andersons E. Latvijas vēsture. 1920.-1940. Ārpolitika I. - 632.lpp.

89 Ørvik N. The decline of Neutrality 1914-1941. - P.177-178.

3. Teritoriālo noregulējumu mēģinājumi

Saskaņā ar Versaļas miera līgumu Tautu Savienības uzraudzībā tika nodotas atsevišķas teritorijas un bijušās kolonijas, kuru galīgo statusu vēl neuzņēmās noteikt Versaļas miera konferencē. Tautu Savienības uzdevums bija pakāpeniski noregulēt un visbeidzot galīgi atrisināt šo teritoriju pagaidu noteikto stāvokli. Uzdevums izrādījās diezgan grūts, jo lielu daļu minēto teritoriju Tautu Savienība saņēma ar sevi slēptu pretrunu bagāžu.

Samērā veiksmīgi un termiņā paredzētajā laikā Tautu Savienībai izdevās atrisināt Sāras (Zāras) apgabala piederības jautājumu. Beidzoties pirmajam pasaules karam, Sāras apgabals ar tur esošajām ogļraktuvēm pēc Versaļas miera konferences lēmuma tika nodots Tautu Savienībai, kuru tā savukārt piešķīra Francijai lietošanā uz 15 gadiem. Francija Sāras ogļraktuves saņēma kā kompensāciju par kara laikā izpostītajām Ziemeļfrancijas raktuvēm, kuras pēc kara nebija iespējams izmantot. 15 gadu termiņš tika pieņemts kā optimāls, lai varētu savest kārtībā raktuves Francijā. Pēc šī termiņa Tautu Savienībai bija jāorganizē Sāras apgabala tautas nobalsošana, kas arī nolemtu tā turpmāko piederību¹. Sāras plebiscīta rezultāti bija diezgan viegli prognozējami, jo sārzieši absolūtajā vairākū-

mā bija vācieši, tāpēc arī Francijai nebija nekādu lielu ilūziju par apgabala pievienošanu sev. Taču, neskatoties uz iespējamo Vācijai labvēlīgo plebiscīta rezultātu, 30.gados Vācijas vadītāju runās aizvien biežāk izskanēja domas par Vācijas neaizskaramajām tiesībām uz Sāru. 1934.gada 1.maijā pie apgabala robežām notika grandioza demonstrācija ar 250 000 vāciešu piedalīšanos, kas tur bija ieradusies no visas Vācijas. Mitiņā uzstājās arī I.Gebelss, kurš norādīja, ka ir jāaizstāv vācu tiesības uz Sāru pret Francijas un Tautu Savienības tikojumem un nekādi kompromisa varianti šeit nedrīkst būt pieļaujami. Tuvojoties plebiscīta rīkošanas laikam, arī Francijā bija jūtams satraukums, it īpaši pēc A.Hitlera paziņojuma, ka Sāras piederība Vācijai ir neapšaubāma arī bez nobalsošanas organizēšanas². Francijas valdība tūlīt atcerējās Tautu Savienības Padomes 1926.gada lēmumu, kurš paredzēja iespēju Francijas karaspēkam okupēt apgabalu plebiscīta laikā, ja nebūs iespējams vienoties par starptautiska karaspēka nosūtīšanu³. Pateicoties Vācijas propagandai, stāvoklis Sāras apgabalā pakāpeniski kļuva aizvien saspīlētāks. Tur esošie Tautu Savienības komisijas pārstāvji situāciju Sārā pat uzskatīja par tik draudošu, ka salīdzināja to ar pulvera mucu, kura jebkurā brīdī var uzsprāgt. Komisijas locekļi prasīja Tautu Savienībai steidzīgi pastiprināt viņu drošību, jo komisija varot krist par upuri nacionālsociālisma ekstrēmistu fanātismam⁴. Taču Tautu Savienības sastādītajai trīsviru komisijai ar Itālijas

pārstāvi baronu Aloisi priekšgalā draudošo stāvokli izdevās novērst, atrodot variantu, kas bija pieņemams Vācijai un Francijai. Vācija faktiski piekāpās, jo pilnīgi pekrita plebiscītam un starptautiskā karaspēka ieviešanai Sāras apgabalā, pie tam vēl piekrita segt daļu no izdevumiem, kas būs saistīti ar plebiscīta rīkošanu. Latvijas presē šī vienošanās tika ļoti izcelta, to nodēvēja par "diplomātisku meistardarbu" un "kollektīvās diplomātijas" uzvaru⁵. Protams, Vācija nebija Tautu Savienības locekle, tomēr jāatzīst, ka, piekāpjoties Tautu Savienības komisijas plānam, Vācija neko nezaudēja, jo, pateicoties propagandas kampaņai un nacionālajam sastāvam Sārā, varēja būt droša par Vācijai labvēlīgu rezultātu. Grūti pateikt, vai Tautu Savienība, kur galvenās noteicējas bija Anglija un Francija, nebūtu centusies uzspiest Vācijai kādu citu, tai neizdevīgāku variantu, ja pirms tam vācieši nebūtu nodemonstrējuši savu apņēmību un tiesības uz Sāru.

Sāras apgabalā 1934.gada rudenī darbu uzsāka starptautiska Tautu Savienības iecelta tiesa, kuras sastāvā bija arī Latvijas pārstāvis K.Ducmanis⁶. Decembrī Sārā ieradās ārzemju karaspēka daļas 3200 viru sastāvā, ko veidoja karavīri no Lielbritānijas, Nīderlandes, Zviedrijas un Itālijas, no valstīm, kas tieši nebija ieinteresētas tādā vai citādā plebiscīta iznākumā. Vēsturnieks L.Fabians īpaši atzīmē šo operāciju kā pirmo un vienīgo mēģinājumu Tautu Savienības vēsturē izmantot miera uzturēšanas spēkus (peacekeeping forces)⁷.

Pirms nobalsošanas apgabalā tika aizliegtas visas sapulces un demonstrācijas, kā arī lieli nepolitiski pasākumi. Plebiscītā drikstēja piedalīties tikai personas, kas apgabalā dzīvoja no līguma noslēgšanas laika. Vēlāk iebraukušajiem tādu tiesību nebija. Vēlēšanu urnas uzraudzīja vairāk kā 900 ārzemnieku, kuri nebija ieinteresēti vēlēšanu rezultātos. Augstākais plebiscīta tribunāls sastāvēja no 16 ārzemju juristiem un 8 palīgiem. Kopš vasaras Sāras apgabalā jau darbojās plebiscīta komisija, kurā bija 48 ārzemnieki⁸.

Balsošana notika 1935.gada 13.janvārī, un vēlētājiem bija jāizvēlas viena atbilde no trim iespējamām. Varianti paredzēja: Sāras apvienošānu ar Vāciju; tās palikšanu Tautu Savienības pārvaldē; tās pievienošānos Francijai. Rezultāti pārsniedza visas prognozes, jo par pievienošānos Vācijai bija izteikušies 90 % vēlētāju⁹. Arī Tautu Savienības Padome nobalsoja par Sāras apgabala atkalapvienošānu ar Vāciju, pamatojoties uz vēlēšanu rezultātiem. Vienīgus iebildumus pret šādu lēmumu cēla kreisās sārziešu partijas, kuras balsošanas iznākumu pamatoja ar nepārtraukto nacionālsociālistu propagandu apgabalā. Taču šie protesti tika atzīti par nepamatotiem. Vēlākajos gados gan Tautu Savienība nodarbojās ar izceļotāju no Sāras izvietošānu citās valstīs. Dokumentos tiek pieminēti apmēram 3300 šādu cilvēku¹⁰.

Sāras apgabala statusa mierīgs noregulējums zināmā mērā atkal pacēla Tautu Savienības prestižu. Kādreizējais

Tautu Savienības ģenerālsekretārs F.Volters Sāras plebiscīta noorganizēšanu apzīmē kā veiksmīgu bezprecedenta eksperimentu¹¹. Jāatzīst, ka plebiscīts tiešām tika tehniski pareizi noorganizēts atbilstoši pastāvošajām starptautiskajām normām; to regulāri uzsvēra Latvijas prese. Taču reizē arī jānorāda, ka Sāras apgabala statuss tika atrisināts veiksmīgi, jo neslēpa sevi ilgi uzkrājušās pretrunas, pie tam arī abas ieinteresētās valstis zināja, uz ko katra no tām var pretendēt.

Jau krietni vairāk problēmu Tautu Savienībai sagādāja Dancīgas brīvpilsēta, jo šeit krasāk sadūrās abu ieinteresēto valstu - Vācijas un Polijas - pretrunas. Pie tam neviena no tām nebija ar mieru piekāpties.

No 15. līdz 18.gadsimtam Dancīga bija atradusies personālūnijā ar Polijas karali, bet pēc Polijas otrās dalīšanas to ieguva Prūsija. Pēc Tilzītes miera līguma Dancīga ieguva brīvpilsētas tiesības, bet 1815.gadā tā atgriezās pie Prūsijas, un līdz pirmā pasaules kara beigām Dancīga piederēja Vācijai. Ar Versaļas miera līgumu tā tika atdalīta no Vācijas un kļuva par brīvpilsētu¹². Taču pilnībā Versaļas miera līgums Dancīgas statusu nenokārtoja, faktiski tas tikai pārmērīgi sarežģīja situāciju, kam nākotnē vajadzēja izvērsties konfliktā. Dancīgas statuss tiešām bija komplicēts. Dancīga bija pussuverēna valsts Polijas protektorātā, ko paredzēja Polijas-Dancīgas 1920.gada konvencija. Līdz ar to Polija realizēja Dancīgas aizsardzību un vadīja ārpolitiku. Taču saskaņā ar Versaļas

miera līgumu un Dancigas-Polijas konvenciju Danciga atradās Tautu Savienības aizsardzībā, kura iecēla pilsētā savu virskomisāru¹³. Ar Tautu Savienības virskomisāra līdzdalību pilsētas pārstāvjiem bija jāizstrādā pilsētas Satversme, kuru apstiprināja un garantēja Tautu Savienība. Virskomisāram faktiski bija jāveic starpnieka funkcijas starp Poliju un Dancigu. Situāciju sarežģīja fakts, ka lielākā iedzīvotāju daļa Dancigā bija vācieši; arī senātā, kas kārtoja iekšpolitiskos jautājumus, vāciešu bija vairākums. Līdz ar to Vācija šo faktu varēja izmantot, lai iejauktos savas bijušās teritorijas lietās.

30.gados bija nepārtrauktas domstarpības starp Dancigas senātu un Tautu Savienības virskomisāru par pilsētas Satversmi. Īpaši tās saasinājās pēc 1933.gada, kad Dancigas senāts gribēja pilsētas Satversmē iedzīvināt nacionālsociālisma idejas¹⁴. Šie strīdi neapmierināja arī Poliju, jo tai faktiski bija jāatskaitās Tautu Savienībā par stāvokli pilsētā. 1936.gadā Tautu Savienība pat bija spiesta noturēt slepenu Padomes sēdi un izsaukt uz to Dancigas virskomisāru Š.Lesteru un senāta līderi Greizeru¹⁵. Jūtot Vācijas atbalstu, Greizers Tautu Savienības Padomē teica runu, kas saturēja smagus apvainojumus Š.Lesteram un Tautu Savienībai. Greizers paziņoja, ka virskomisārs speciāli veicinot Dancigas noziedzīgās minoritātes teroru pret demokrātisko nacionālsociālistisko vairākumu, bet Tautu Savienība neko Dancigas interesēs nedarot. Nobeigumā viņš izteicās, ka no Tautu Savienības viņš vienīgi

gaidot iespēju Ženēvā vairs neierasties. Pēc runas Greizers no Tautu Savienības Padomes locekļiem sāka demonstratīvi atvadīties ar Hitlera sveicienu. Tas izraisīja smieklus 300 žurnālistu tribīnē, kuriem kā atbildi Dancigas senāta līderis gluži vienkārši parādīja garo degumu un zāli atstāja¹⁶. Tas, protams, liecināja par uzspēlētu necieņas izrādīšanu pret Tautu Savienību. Šādi izturēties Padomes sēdē Greizeram atļāva ne tikai Vācijas atbalsts, bet arī ziņas par Polijas cenšanos atbrīvoties no Tautu Savienības aizgādniecības Dancigas lietās, jo Padome prasīja no Polijas sekot tam, kā Dancigā tiek ievērotas Tautu Savienības garantijas. Polija pat it kā bija ar mieru piekrist tāda Tautu Savienības komisāra izvēlei, kuram nebūtu nekāda iespaids Dancigas iekšpolitisko jautājumu kārtošānā, un Polija varētu rīkoties pēc saviem ieskatiem¹⁷.

Tautu Savienība bija spiesta konstatēt, ka tās komisāram Dancigā netiek izrādīta viņam pienākošā cieņa. 1936.gadā, atgriežoties Dancigā pēc skandalozās Padomes sēdes, komisāru nesagaidīja neviens Dancigas senāta pārstāvis. Pēc angļu laikraksta ziņām pie Š.Lestera nama dežurējot nacionālsociālistu aģenti, kuri ziņojot slepenpolicijai par katru apmeklētāju. Dancigas nacionālsociālistu avīze "Vorposten" regulāri ievietoja komisāru aizskarošus rakstus, kā arī popularizēja prasību mainīt Dancigas statusu un atzīt to par suverēnu valsti¹⁸. Pilsētas Satversme tika regulāri pārkāpta. Dancigas opozīcijas partijas, kuras jau bija izsludinātas ārpus likuma, prasīja

izskatīt Tautu Savienībā Dancigas nacionālsociālistiskā senāta rīcību, norādot, ka faktiskā vara Dancigā atrodas slepenpolicijas rokās, kuru vada Vācijai uzticīgs cilvēks. Pēc šiem paziņojumiem Tautu Savienībai Francijas pārstāvji uzskatīja par nepieciešamu sasaukt Padomes sesiju, taču Anglija bija pret to, norādot, ka par šādu situācijas izveidošanos ir jāatbild Polijai¹⁹. Pie tam tajā laikā Tautu Savienība netika galā ar Itālijas-Abesinijas konflikta risināšanu. Tāpēc 1936.gada Tautu Savienības pilnsapulce tikai uzdeva Polijai uzmanīgāk sekot, kā Dancigā tiek ievērota Tautu Savienības apstiprinātā Satversme. Faktiski Tautu Savienība gribēja atbrīvoties no Dancigas jautājuma, jo netika ar to galā, pie tam tas arī aizņēma lielu laiku Padomes sēdē, bet situācija Dancigā tik un tā neuzlabojās. Tādēļ Tautu Savienība iecēla Dancigā jaunu virskomisāru prof. Č.Burkhardu un paplašināja viņa pilnvaras. Pirms tam virskomisārs bija tikai starpnieks un visus strīdus jautājumus nodeva Padomei, turpreti pēc pilnvaru paplašināšanas viņam visi jautājumi bija jārisina uz vietas. Vēl Padome uzdeva Polijai rūpēties, lai virskomisāram nebūtu nekādu grūtību un šķēršļu darbā, jo pretējā gadījumā Tautu Savienība arī varot pārstāt rūpēties par poļu minoritāti Dancigā²⁰.

Tādējādi, saskaroties ar grūtībām, Tautu Savienība centās Dancigas jautājumu no savām sēdēm attālināt. Visumā tā bija gan nevēlēšanās, gan arī nespēja lietu nokārtot, taču jāatzīst, ka Dancigā kaut ko panākt tiešām būtu bijis

grūti. V.Munters oficiāli šādu Dancigas lietu nokārtošanu atzina par iepriecinošu, jo status quo stāvokļa saglabāšanā esot ieinteresēti visi, arī Latvija. Taču faktiski nekas jau nebija nokārtots, un konflikts tikai tā isti sāka nobriest.

Vēl Tautu Savienības aizbildniecībā atradās t.s. mandātteritorijas, kas kopumā veidoja veselu mandātsistēmu, kuras pastāvēšana pamatojās uz Tautu Savienības Pakta 22.pantu. Šis pants attiecās uz zemēm, kuras apdzīvoja tautas, kas pirms pasaules kara bija koloniālā atkarībā un nespēja pašas sevi pārvaldīt, tāpēc piešķirt šīm zemēm politisko patstāvību vēl bija pārāgri. Šo zemju pārvaldīšana tika uzticēta vairākām lielvalstīm uz īpašas pilnvaras-mandāta pamata, ko izsniedza Tautu Savienības Padome. Pilnvarotās valstis jeb mandatāres apņēmas gādāt par savu mandātteritoriju attīstību un labklājību, kā arī sniegt ikgadējus ziņojumus par savu darbību mandāta apgabalā. Ziņojumus pārbaudīja sevišķa Tautu Savienības komisija un nodeva izskatīšanai Padomē. Mandātteritorijas sastāvēja no bijušajām Vācijas kolonijām un Turcijai piederējušiem apgabaliem, tās tika sadalītas trīs kategorijās atkarībā no aizbildniecībai pakļauto tautu attīstības pakāpes. Pie pirmās jeb A pakāpes bija pieskaitītas bijušās Turcijas zemes, kurām tika piešķirta lielāka patstāvība nekā citām teritorijām. A mandātu zemes bija Palestīna un Irāka, kuras pārvaldīja Lielbritānija, un Sirija un Libāna, kuras bija nodotas Francijas aizgādniecībā. Šīm zemēm bija

paredzēts drīzumā piešķirt pilnīgu neatkarību. B mandāti aptvēra agrākās Vācijas kolonijas Āfrikas vidienē, kur mandatāre valsts uzņēmās pilnīgu apgabala pārvaldi un pienākumus apkarot vergu un ieroču tirdzniecību apgabalā. C mandātu apgabali atradās tālu no civilizācijas centriem Āfrikā un Klusā okeāna salās, tos pārvaldīja Austrālija, Japāna, Jaunzēlande. Šīs teritorijas pilnīgi pakļāvās mandatāra pārvaldei, ko varēja uzskatīt par faktisku teritorijas pievienošanu²¹. Iepazīstoties ar šo sistēmu, jāatzīst, ka tā faktiski bija koloniālās sistēmas turpinājums un runāja pretī V.Vilsona 14 punktos pasludinātajām tautu pašnoteikšanās tiesībām. Tā domāt liek arī fakts, ka Vācijas kolonijas un Turcijas provinces tika sadalītas nevis Versaļas miera konferences laikā, bet gan jau pasaules kara laikā slepenajos līgumos starp Angliju, Franciju un Japānu. Tautu Savienības Padome tikai vēlāk šo teritoriju sadalījumu apstiprināja kā mandātu apgabalus²².

30.gadu sākumā mandatāru valstu atskaites par savām pārvaldāmajām teritorijām notika katru gadu. Bieži vien tas bija tīri formāli. 1932.gada oktobrī J.Feldmanis savā ziņojumā no Ženēvas rakstīja: "Par mandātiem daudz kas nav sakāms. Asambleja arī šogad "ņēma vērā" mandatāru valstu panākumus viņām uzticēto apgabalu pārvaldīšanā²³.

Pirmā no mandātu zemēm, kura ieguva patstāvību, bija Irāka. 1932.gadā tika proklamēta Irākas neatkarība, un Irāka tika uzņemta Tautu Savienībā. J.Feldmanis rakstīja, ka Tautu Savienība ir izteikusi prieku par Irākas patstā-

vību un norādījusi, ka tas liecina par mandātu sistēmas pareizību²⁴. Taču arī pēc neatkarības pasludināšanas Irākā Lielbritānija turpināja kontrolēt tās iekšpolitiku un ārpolitiku.

Domstarpības lielvalstīm parasti radās ar vairāk attīstītajām zemēm, kuras bija A mandātu grupā un ātrāk gribēja iegūt neatkarību. Francijai faktiski neizdevās nodibināt normālas attiecības ar Sīriju un Libānu²⁵. 1930.gadā Sīrija tika proklamēta par republiku, bet no Francijas neatbrīvojās. Sīrijas parlaments bija naidīgs Francijai, un sadarbība starp mandātvalsti un vietējo varu nenodibinājās. Vislielākās grūtības Lielbritānijai sagādāja Palestīna, kur sadūrās ebreju un arābu intereses. Ebreji savas prasības pamatoja uz 1917.gada A.Balfūra deklarāciju, kurā toreizējais Anglijas ārlietu ministrs bija paziņojis, ka Anglija skatās labvēlīgi uz ebreju valsts nodibināšanu Palestīnā un to veicinās. Ebreji prasīja savu valsti, taču pret to uzstājās arābi, jo nevēlējās redzēt masveida ebreju ieceļošanu Palestīnā²⁶. Latvijas delegācija šajā jautājumā ieņēma atturīgu pozīciju, vienīgi norādot, ka tas ir normāli un pat apsveicami, ka cilvēki vēlas atgriezties savā senču zemē²⁷.

Lielbritānijai arī neizdevās 30.gadu sākumā nekādu kompromisu šajā jautājumā panākt. Situācija Palestīnā palika neskaidra.

- 1 Treaty of Versailles // The treaties of peace 1919-1923. - Vol.1. - P.40-47.
- 2 Počs K. Francijas ārpolitikas galvenie virzieni 30.gadu pirmajā pusē: Mācību līdzeklis. - Rīga: LU, 1992.- 51.lpp.
- 3 Jaunākās Ziņas. - 1934. - 15.maijā. - 16.lpp.
- 4 Turpat. - 1934. - 11.septembrī. - 2.lpp.
- 5 Turpat. - 1934. - 11.decembrī. - 16.lpp.
- 6 Turpat. - 1934. - 16.oktobrī. - 12.lpp.
- 7 Fabian L.L. Soldiers without enemies. - Washington D.C., 1971. - P. 45.
- 8 Jaunākās Ziņas. - 1935. - 12.janvārī. - 1.lpp.
- 9 Fabian L.L. Soldiers without enemies. - P.46.
- 10 LVVA. - 1313.f. - 1.apr. - 112.l. - 3.lp.;
Societe des Nations. Refugees provenant d'Allemagne.- Serie de Publications de la Societe des Nations.- XII. Bureaux internationaux.- 1936. XII. - P.1-6.
- 11 Walters F.P. A history of League of Nations. - Vol.I. - P.101.
- 12 Treaty of Versailles // The treaties of peace 1919-1923. - Vol.II. - P.74-77.
- 13 Turpat.
- 14 LVVA. - 1313.f. - 1.apr. - 102.l. - 10.lp.;
League of Nations. Eighty-eighth session of the Council. Minutes. Second meeting.- Sept. 23rd, 1935. - P.4-15.
- 15 Dancigas senāta līdera Greizera iniciālis Tautu Savienības dokumentos nav norādīts.

16 Jaunākās Ziņas. - 1936. - 6.jūlijā. - 1.lpp.

17 Turpat. - 1937. - 23.janvārī. - 5.lpp.

18 Turpat. - 1936. - 22.jūlijā. - 1.lpp.

19 Turpat.

20 Taylor A.J.P. The origins of the Second World War. - P.111-127.

21 Treaty of Versailles // The treaties of peace 1919-1923. - Vol.I. - P.19-20.

22 Latviešu Konversācijas vārdnīca. - R., 1935.-1936. - 13.sēj. - 25590.-25595.sleja.

23 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 914.l. - 116.lp.

24 Turpat.

25 LVVA. - 1313.f. - 1.apr. - 112.lp.; League of Nations. Seventeenth ordinary session of the Assembly.- Mandates. Report submitted by the sixth Committee to the Assembly.- Geneva, okt. 7th 1936. - P.3-11.

26 LVVA. - 1313.f. - 1.apr. - 122.l. - 13.lp.; Societe des Nations. Quatre-vingt-dix-thritieme session du Conseil. Deuxieme Seance.- Le mardi, 14 sept. 1937. - P.13-17.

27 LVVA. - 1313.f. - 1.apr. - 122.l. - 121.lp.; Informations de Palestine. Bulletin Bimensuel.- Geneva le 1er okt. 1937. - P.12.

4. Minoritāšu jautājums Tautu Savienībā

Viens no regulāri izskatāmajiem jautājumiem Tautu Savienības sēdēs bija minoritāšu tiesību aizsardzības jautājums. Bez tam ar šo problēmu pastāvīgi nodarbojās Tautu Savienības politiskā komisija.

Minoritāšu tiesību aizsardzības jautājumam nav garas priekšvēstures, jo tā īsti par minoritātēm sāka interesēties un runāt Pirmā pasaules kara laikā, kad nacionālais jautājums sāka iegūt arvien noteiktāku formu, kas izpaudās ASV prezidenta V. Vilsona 14 punktos par tautu pašnoteikšanos. Ar to sāka atzīt līdzšinējo minoritāšu tiesības uz patstāvīgu valsti. Īpaši aktuāls šis jautājums kļuva pēc Pirmā pasaules kara, kad Versaļas miera rezultātā izveidojās jaunas valstis un tika izmainītas valstu iepriekšējās robežas, par primāro ne vienmēr ņemot etnisko principu. Šo pārkārtojumu rezultātā liela daļa valstu ieguva jaunas teritorijas ar tur dzīvojošo iedzīvotāju vairākumu, kas vairs nepiederēja pamatnācijai, bet veidoja minoritāti. Līdz ar to arī kļuva aktuāls minoritāšu tiesību aizsardzības jautājums, kuru savā aizgādniecībā ņēma Tautu Savienība. Zem Tautu Savienības garantijas sabiedrotās lielvalstis parakstīja virkni līgumu, kuros paredzēja nacionālām minoritātēm nodrošināt zināmu patstāvību. Šādi

minoritāšu aizsardzības līgumi, kuri bija organiski saistīti ar Versaļas miera līgumu, tika parakstīti ar Poliju, Čehoslovākiju, Dienvidslāviju, Rumāniju, Austriju, Bulgāriju, Ungāriju, Turciju, Grieķiju, Armēniju no vienas puses un sabiedrotajām lielvalstīm no otras puses. Rezultātā izveidojās vesela minoritāšu tiesību aizsardzības sistēma. Šie līgumi paredzēja mazākumtautību iedzīvotāju personiskās un reliģiskās brīvības, kā arī pavalstniecības tiesību aizsardzību; garantēja vienlīdzību likuma priekšā. Minoritātēm tika garantēta brīva mātes valodas lietošana privātajā dzīvē, tirdzniecībā, baznīcā, presē, sapulcēs, tiesās; tām tika dotas tiesības dibināt labdarības, reliģiskās, sociālās un mācību iestādes. Līgumi noteica, ka apvidos, kur minoritātes procents ir ievērojams, mācības skolās paredzamas minoritāšu valodā¹.

Tā kā Latvijas patstāvība netika dibināta uz Versaļas miera līguma noteikumiem, tad Latvijai arī iepriekš minētā minoritāšu līguma nebija. Iestājoties Tautu Savienībā, Latvija no brīvas gribas ar patstāvīgu deklarāciju paziņoja savus mazākumtautību aizsardzības pamatprincipus. Šajā deklarācijā Latvijas valdība apņēmas sniegt ziņas par minoritāšu stāvokli un pieturēties pie vispārīgiem principiem minoritāšu tiesībās. 1923.gadā Tautu Savienība apstiprināja Latvijas deklarāciju un atzina Latvijas minoritāšu jautājumu par valsts iekšējo lietu².

20.gados nodibinātā minoritāšu lietu aizsardzības sistēma slēpa sevī pretrunu, kas īsti sāka parādīties ti-

kai 30.gados. Nevienlīdzība bija radusies starp valstīm, kuras nebija parakstījušas minoritāšu līgumus, un valstīm, kurām šādas saistības bija. Pirmajām mazākumtautību stāvoklis un ar to saistītie pienākumi bija pašu valstu iekšēja lieta, turpretī valstis, kuras saistīja minoritāšu līgumi, nevarēja vienpusīgi revidēt savas attiecības ar mazākumtautībām. Tādēļ Tautu Savienībā sāka vairāk nodarboties ar šī jautājuma teorētisko un tiesisko pusi, kas, protams, arī bija svarīgi, un mazāk risināja konkrētu minoritāšu un valstu attiecības. Konkrēto jautājumu, kas tika izskatīti Tautu Savienībā, nebija daudz, bet, tā kā parasti tie netika atrisināti, tie atkārtojās no gada uz gadu. Pēc 1933.gada Tautu Savienība praktiski sāka nodarboties ar Vācijas ebreju bēgļu stāvokli, kuriem tika sniegta materiāla palīdzība³. Bieži tika arī apspriests ebreju stāvoklis citās valstīs, īpaši Rumānijā. Vēl bieži bija sūdzības par Rumānijas valdību no tur dzīvojošajiem ungāriem, bieži sūdzējās vācieši par stāvokli Polijā un Dienvidslāvijā, albāņi par Grieķiju, kā arī poļi par savām attiecībām ar Dancīgas senātu. Tās arī bija galvenās valstis un minoritātes, kuru problēmas visus 30.gadus atradās Tautu Savienības uzmanības lokā⁴. Šie jautājumi tika izskatīti diezgan formāli, ko daļēji veicināja arī Tautu Savienībā pieņemtā minoritāšu sūdzību izskatīšanas procedūra. Saņemot mazākumtautību peticiju par viņu tiesību pārkāpumiem, minoritāšu sekcija to nodeva izskatīšanai attiecīgās valsts valdībai. Tātad faktiski Tautu Savienība pil-

dija tikai starpnieka funkcijas starp petīcijas iesniedzēju un valdību. Tautu Savienības minoritāšu lietu komitejā petīcijas tika izskatītas tikai Padomes sesijas laikā, pie tam minoritāšu komitejā parasti strādāja valdību ārlietu ministri, kas bija jau pārstāvēti Tautu Savienības Padomē. Tātad rezultātā, kā raksta Tautu Savienības speciālists no Kanādas R.Vītčs (Weatch), izskatot mazākumtautību petīcijas, "valdība spieda uz valdību"⁵. Ne velti arī J.Feldmanis savā ziņojumā no Tautu Savienības 1932.gadā rakstīja, ka Ženēvā vispār pēdējos gados radusies noteikta apātija pret minoritāšu lietām un laikam būtu veltīgi šo interesi atdzīvināt⁶. Pie tam viņš bija spiests atzīt, ka sūdzībām pa lielākai daļai piemīt propagandas raksturs⁷.

Kamēr Vācija vēl bija Tautu Savienības locekle, tā regulāri uzstājās ar kādu priekšlikumu minoritāšu aizsardzības lietās. Tas arī ir saprotams, jo Vāciju nesaistīja līgums, bet toties vācu minoritāte dzīvoja daudzās valstīs. 1932.gadā Vācija izraisīja diskusiju Tautu Savienības pilnsapulcē un centās paplašināt to Tautu Savienības struktūru skaitu, kurām būtu tiesības teikt savu vārdu minoritāšu lietās. Valstis, kuras saistīja minoritāšu līgumi, uzstājās pret šo uzskatu, atzīstot tikai Padomes kompetenci, kā to paredzēja līgums. Rezultātā izcēlās plašas debātes, kurās tika cīlāti jautājumi par mazākumtautību lojalitātes nepieciešamību un par politisko propagandu, kas tiek vesta zem minoritāšu aizsardzības maskas. Vācijas delegācija aicināja nodibināt speciālu konsultatīvu orgānu

minoritāšu aizsardzībai. Pret šādu priekšlikumu uzstājās Anglijas un Francijas delegāti, pie tam Francijas delegāts veiksmīgi citēja Voltēra vēstuli, kur Voltērs rakstīja par Katrīnu II, kura ar karaspēku aizstāvēja Polijā dzīvojošos pareizticīgos pret poļiem⁸. Vācija aizstāvēja arī minoritāšu līgumus debatēs par to slēgšanas mērķiem. Šajās debatēs nevarēja vienoties, cik ilgi ir jāpastāv minoritāšu līgumiem. Šīs debātes turpinājās vairākus gadus. Brazīlijas un Grieķijas delegāti uzskatīja, ka šie līgumi ir slēgti tikai tādēļ, lai atvieglotu mazākumtautību asimilāciju vairākumā. Mazākumtautībām asimilējoties, izzudīs nepieciešamība pēc šādiem līgumiem. Viņi to salīdzināja ar notiekošajiem procesiem ASV. Šādus uzskatus, bet mazliet maigākā formā, puda arī A. Briāns, kurš uzskatīja, ka lēni ir jāizveidojas vienai tautai⁹. A. Idens uzskatīja, ka minoritāšu jautājums ir jāatrisina, minoritātei pakāpeniski ieejot par organisku sastāvdaļu vairākuma tautas nacionālajā dzīvē¹⁰. Pret šādiem uzskatiem tad arī uzstājās Vācijas pārstāvji, norādot, ka minoritāšu jautājumā nevar meklēt analogijas starp ASV un Eiropu. ASV cilvēki izvēlas labprātīgi, bet Eiropā tautas dzīvo pastāvīgi vienā teritorijā un ne iedzīvotāju vainas dēļ viņu apdzīvotā teritorija tagad pieder citai valstij. Tādēļ minoritāšu līgumiem ir pastāvīgs raksturs¹¹. Nekāda vienotība šajā jautājumā netika atrasta.

Asās diskusijas starp valstīm, kurām bija saistības ar ipšajiem minoritāšu līgumiem, un pārējām valstīm cen-

tās pieklusināt 1933.gada pilnsapulcē. Radušos stāvokli mēģināja līdzsvarot, pieņemot Francijas delegāta piedāvāto rezolūciju. Tajā Tautu Savienības asambleja izteica cerību, ka arī tās valstis, kuras nav tieši saistītas ar sevišķajiem līgumiem, izturēsies pret minoritātēm ne sliktāk kā valstis, kas minoritātēm piemēro īpašos līgumus¹². Šī rezolūcija gaidītos rezultātus nedeva, jo tikai tā isti minoritāšu aizsardzības sistēmai pamatus sāka graut Polijas delegāti 1934.gadā.

Jau pirms 1934.gada Tautu Savienības pilnsapulces bija zināms par sagaidāmo Polijas deklarāciju. Latvijas prese rakstīja, ka debates būs, bet konkrētu panākumu, šķiet, nebūs. Pret formulētajiem pienākumiem pret minoritātēm pretosies valstis, kurām tie tikai uzliktu jaunas saistības, bet preti neko nedotu¹³. Latvijas pārstāvis Tautu Savienībā J.Feldmanis pirms 1934.gada Tautu Savienības pilnsapulces ar gandarījumu atzīmēja, ka Latvijas stāvoklis ir daudz labāks nekā valstīm, kas parakstījušas minoritāšu līgumus¹⁴. Tātad arī Latvijas valdība nebūt nebija ieinteresēta iekļauties minoritāšu aizsardzības sistēmā, kādu paredzēja Polija. Polijas deklarācijas pamatā bija pārlicība, ka esošā sistēma, kas bāzējās minoritāšu aizsardzības līgumos, ir novecojusies. Pēc Polijas ieskatiem šī tiesiskā sistēma būtu jāpārstrādā un jāpiemēro tai evolūcijai, kas norisinājusies pēdējos 15 gados kopš minēto līgumu noslēgšanas. Polija prasīja, lai Tautu Savienība sasauktu starptautisku konferenci, kas izstrādā-

tu jaunas normas minoritāšu tiesībās. Polija pastāvēja uz mazākumtautību līguma vispārināšanu, gribēdama panākt, lai visām valstīm, kuru teritorijā dzīvo mazākumtautības, būtu pret tām vienādi pienākumi. Polijas ārlietu ministrs J.Beks izteica neizpratni, kādēļ daļai valstu ir jāvadās pēc stingrām prasībām minoritāšu aizsardzības jomā, bet daļu valstu uzņem Tautu Savienībā vispār bez jebkādiem solījumiem attiecībā uz mazākumtautībām¹⁵. Lielākā daļa valstu šo Polijas deklarāciju uztvēra kā Polijas vairīšanās no saistībām, ko tai uzliek Versaļas sistēma. To pat uzskatīja kā Polijas tieksmi vispār uzsākt Versaļas miera līguma sistēmas revīziju. Tāpēc pret uzstājās valstis, kuras varbūt pēc būtības pat atzina Polijas ierosinājumu par pareizu. Polija sastapās ar tik savu pretestību, ka bija spiesta savu iesniegto deklarāciju ņemt atpakaļ¹⁶. Taču poļi bija nolēmuši no saviem principiem neatkāpties. J.Beks paziņoja, ka mazākumtautību kontroles jautājumos turpmāk Polija nekādās pārrunās ar starptautiskām organizācijām neielaidīsies. Viņš paziņoja, ka Polija ir uzteikusi Versaļas miera līguma mazākumtautību klauzulu un vairs neļaus ārvalstīm spriest par savām minoritātēm¹⁷.

Tādā veidā Polija radīja pirmo plaisu Tautu Savienības iedibinātajā minoritāšu aizsardzības sistēmā. Mazās Antantes valstu ārlietu ministri izteica atbalstu Polijas deklarācijai. Daži ārzemju laikraksti šo Polijas soli novērtēja kā smagāko triecienu Tautu Savienībai visā tās pastāvēšanas laikā. Arī V.Munters atzina, ka Tautu Savie-

nības līgums minoritāšu aizsardzības jomā ir jārevidē, taču bija arī pret problēmas padarīšanu par mūžīgu. V.Munters aizstāvēja ideju par pakāpenisku minoritātes asimilāciju vairākumā¹⁸. Visumā Latvijas pārstāvji debatēs par minoritāšu lietām aktīvi nepiedalījās. Taču pēc Polijas atbrivošanās no savām saistībām J.Feldmanis savā ziņojumā rakstīja, ka esot paaugstinājies interese par iespējām arī Latvijai atbrīvoties no savas deklarācijas. Viņš bija noskaidrojis, ka tas nebūtu grūti¹⁹. Kaut arī Latvijas valdība mazākumtautību tiesības respektēja un 30.gados Latvijas minoritāšu jautājums nekad netika izskatīts Tautu Savienībā, J.Feldmanis tomēr uzskatīja, ka minoritāšu jautājumu var viegli izmantot pret Latviju propagandas nolūkos. Viņš vispār bija pārliecināts, ka šādi jautājumi jārisina valstu parlamentos, bet nevis Tautu Savienībā²⁰. Jāpiekrīt, ka tiešām lielākai daļai mazākumtautību sūdzību bija pavisam citi mērķi, bet nevis vēlēšanās uzlabot minoritāšu stāvokli. Šis jautājums, diemžēl, tika izmantots dažādiem politiskiem manevriem. Tā rezultātā labi iecerētā ideja pakāpeniski pieņēma citu nokrāsu.

Protams, ka Latvija kā maza valsts tā arī nemēģināja atsvabināties no savas deklarācijas, kā to atļāvās Polija. Polijas deklarācija tiešām ieviesa zināmu neskaidribu mazākumtautību lietās, jo šo jautājumu Tautu Savienība pēc Polijas deklarācijas vairījās cilāt. To arī apliecina J.Feldmaņa ziņojums gadu vēlāk. 1935.gada Tautu Savienības pilnsapulcē minoritāšu jautājums tika minēts tikai gene-

rāļsekretāra pārskatā par Tautu Savienības darbību, un tas vispār netika pieminēts 6.komisijā, kas parasti ar šo jautājumu nodarbojās. Neviena valsts negribēja mazākumtautību jautājumu pacelt no jauna, lai nedotu iespēju Polijai vēlreiz deklarēt savu pozīciju. Lai gan bija ienākušas sūdzības no ungāriem Rumānijā, Ungārija sevišķu iniciatīvu neparādīja, jo negribēja provocēt Rumāniju sekot Polijas piemēram. Kā ziņoja J.Feldmanis, tad minoritāšu saistību pastāvēšanā joprojām visvairāk bija ieinteresēti ebreji, kuri arī uzstājās pret valstu tieksmēm atbrīvoties no Tautu Savienības jurisdikcijas minoritāšu lietās²¹.

Jāsecina, ka Tautu Savienības minoritāšu aizsardzības sistēmas neveiksme bija likumsakarīga, jo neparedzēja valstu vienlīdzību. 20.gados jaunās, kā arī karā zaudējušās valstis šos diskriminējošos līgumus, kas akceptēja iejaukšanos to iekšējās lietās, pieļāva, bet 30.gados situācija jau bija mainījusies, un jaunās valstis vairs negribēja piekrist savam nevienlīdzīgajam stāvoklim. No otras puses, karā uzvarējušās lielvalstis centās saglabāt savu iedibināto, noteikto kārtību. Šis atšķirīgās intereses arī noveda pie pretrunām abu valstu grupu starpā, un tādā veidā pakāpeniski grūva Tautu Savienības kompetencē nodotās minoritāšu aizsardzības sistēmas pamati.

---

1 Feldmanis J. Vai mēs zinām, kas ir Tautu Savienība? - R., 1924. - 62.lpp.; Treaty of St.Germain // The

treaties of peace 1919-1923. - Vol.I.- P.290-292; Treaty of Trianon // The treaties of peace 1919-1923. - Vol.I.- P.481-484.

2 Peters R.P. Baltic State diplomacy and the League of Nations Minorities system.- The Baltic in international relations between the two World wars. Studia Baltica Stockholmensis. Acta Universitatis Stockholmensis. Stockholm, 1988. - P.281-302.

3 LVVA. - 1313.f. - 1.apr. - 165.l. - 243.lp.; Societe des Nations. Proposition visant l'organisation sur une base internationale, de l'assistance aux refuges (israelites et autres) provenant d'Allemagne.- Le 10 okt. 1933; League of Nations. Intergovernmental conference for the adoption of assistance for refugees coming from Germany. Final Act. - Series of League of Nations Publications. - XII. International bureau.- 1936.XII. - P.10-12.

4 Kanādiešu vēsturnieks R.Vitčs (Weatch) Tautu Savienības dalībvalstis ir sadalījis četrās grupās, par kritēriju ņemot to attiecības ar savām mazākumtautībām un iesniegto minoritāšu sūdzību skaitu. Latvija, Igaunija, Austrija un Bulgārija veidoja pirmo valstu grupu, kurām, pēc R.Vitča domām, problēmas ar savām mazākumtautībām faktiski nepastāvēja, jo Tautu Savienībā bija iesniegta ne vairāk kā viena sūdzība par katru valsti, pie tam šīs sūdzības nebija īsti pamatotas. Lietuva un Turcija sastādīja otru valstu grupu; šo valstu darbība veicināja minoritāšu neapmierinātību, taču tās tūlīt centās sasāpējušos jautā-

jumus risināt. Trešajā grupā ietilpa Albānija, Čehoslovākija, Ungārija, Dienvidslāvija un Vācija, par kurām bija saņemts liels skaits pamatotu sūdzību, bet kuras savas nesaskaņas ar minoritātēm mēģināja kārtot. Savukārt vis-smagākās problēmas ar minoritātēm nācās risināt Grieķijai, Polijai un Rumānijai, par kurām petīcijas ienāca regulāri, bet problēmas palika tikpat kā nerisinātas un atkārtojās gadu no gada. - Weatch R. Minorities and the League of Nations // The League of Nations in retrospect.- New York, 1983. - P.375-377.

5 Weatch R. Minorities and the League of Nations. - P.379.

6 LVVA. - 2575.f. - 7.apr. - 914.l. - 90.lp.

7 Turpat. - 116.lp.

8 Turpat.

9 Сегодня. - 1930.- 27 сентября. - С.2.

10 Valdības Vēstnesis. - 1934. - 13.oktobrī. - 5.lpp.

11 Сегодня. - 1930. - 27 октября. - С.2.

12 LVVA. - 1313.f. - 1.apr. - 165.l. - 242.lp.

13 Jaunākās Ziņas. - 1934. - 28.augustā. - 1.lpp.

14 LVVA. - 2575. f. - 1.apr. - 451.l. - 172.lp.

15 Weatch R. Minorities and the League of Nations. - P.381.

16 LVVA. - 2575.f. - 1.apr. - 451.l. - 195.lp.

17 Jaunākās Ziņas. - 1934. - 17.septembrī.- 209.lpp.

18 Valdības Vēstnesis.- 1934.- 13.oktobrī. - 5.lpp.

19 LVVA. - 2575.f.- 1.apr.- 451.l. - 200.lp.

20 Feldmanis J. Vai mēs zinām, kas ir Tautu Savienība? - 62.lpp.

21 LVVA. - 2575.f.- 7.apr.- 1684.l.- 5.lp.

5. PSRS iestāšanās Tautu Savienībā

Liela daļa pasaules politiķu Tautu Savienības neveiksmes saistīja ar tās universalitātes trūkumu. Tādēļ ciešot Tautu Savienības autoritāte, jo tā neaptver pietiekoši plašu valstu loku. 30.gadu sākumā ārpus Tautu Savienības atradās piecas lielvalstis - ASV, Japāna, Vācija, PSRS un Brazīlija. ASV nekad nebija formāli iestājusies Tautu Savienībā, lai gan ASV prezidentu V.Vilsonu var dēvēt par Tautu Savienības idejas iniciatoru. Bet tā kā ASV atteicās ratificēt Versaļas miera līgumu un centās atbrīvoties no Eiropas lietām, tad Tautu Savienība ar ASV ne vienmēr varēja rēķināties. Vācija Tautu Savienībā iestājās tikai 1926.gadā, bet atkal pieteica savu izstāšanos 1933.gadā. 1933.gadā savu izstāšanos no Tautu Savienības pieteica arī Japāna pēc Tautu Savienības paziņojuma Mandžūrijas lietā, bet turpināja savu darbību Tautu Savienības organizācijās. Līdzīgi rīkojās arī Brazīlija, kura izstājās 1928.gadā¹.

Arī V.Munters savās runās īpaši uzsvēra Tautu Savienības universalitātes trūkumu, norādot, ka miera uzturēšanai nepieciešama Tautu Savienības autoritāte, ko savukārt nodrošina organizācijas pēc iespējas universālais raksturs². Pēc V.Muntera domām, savu misiju Tautu Savienība var izpildīt tikai tad, ja tā ir universāla, pie tam tās drošības mehānisms ir bijis vājināts sakarā ar svarīgu lielvalstu nepiedalīšanos Ženēvas organizācijā³. Latvijas

ārlietu ministrs arī norādīja, ka ar varu nevienu valsti nevar piespiest iestāties Tautu Savienībā, bet jārikojas tā, lai ārpusstāvošo valstu iestāšanos veicinātu.

30.gadu sākumā arī PSRS vēl nebija Tautu Savienības locekle. Pie tam ilgāku laiku arī neviens nedomāja par iespējamo PSRS iestāšanos Ženēvas organizācijā, jo PSRS vadītāji bija tikai kritiski izteikušies par Tautu Savienību; piemēram, V.Ļeņins to bija nosaucis par plēsīgo zvēru savienību, kur cits citam cenšas kaut ko atraut⁴. Arī V.Munters atzina, ka "PSRS gadiem ilgi ne tikai atturējās no jebkāda kontakta ar Tautu Savienību, bet pēdējo visai skarbi kritizēja un apzīmēja to par starptautiskās buržuāzijas un kapitālisma perēkli"⁵.

Taču PSRS neatteicās piedalīties dažādās konferencēs, ko organizēja Tautu Savienība, lai izmantotu iespēju kritizēt to. Piemēram, 1930.gadā Atbrunošanās konferences sagatavošanas sanāksmē M.Ļitvinovs uzstājās ar garu runu. Pēc paša M.Ļitvinova vārdiem, viņa runa esot nāvējoša buržuāziskajām valdībām, pie tam tagad tā tikšot izplatīta pa visu pasauli ar buržuāzisko žurnālistu pūlēm par buržuāzijas naudu⁶.

Savu kritisko attieksmi pret Tautu Savienību PSRS sāka mainīt, kad bija paredzama PSRS iestāšanās Tautu Savienībā. J.Feldmanis 1934.gada februārī ziņoja, ka PSRS vēstniecības padomnieks Parīzē M.Rozenbergs ir izteicis komplimentus Tautu Savienībai un pavēstījis, ka šī organizācija tagad krieviem esot palikusi daudz pieņemamāka⁷.

Arī M.Ļitvinova runas pakāpeniski kļuva mērenākas. 1934.gada maijā no Atbrūņošanās konferences Ženēvā Latvijas delegāts ziņoja, ka M.Ļitvinovs savās uzstāšanās runās esot progresējis no tā laika, kad viņš Ženēvas katedru izlietoja vienīgi kā mitiņa tribīni⁸. 1934.gadā savās runās M.Ļitvinovs Tautu Savienību jau dēvēja par miera nodrošināšanas līdzekli un šķērslī agresijai⁹.

Kaut arī Latvija sekoja līdzī norisēm Tautu Savienības aizkulisēs, taču līdz 1934.gada maijam J.Feldmanis vēl bija spiests sniegt visai pretrunīgu informāciju par eventuālo PSRS iestāšanos Tautu Savienībā. Bet 1934.gada vasarā par PSRS iestāšanos Tautu Savienībā vairs nebija nekādu šaubu.

Kas lika Padomju Savienībai izvēlēties iestāšanos Tautu Savienībā? Šeit jāņem vērā vairāki faktori. Faktiski PSRS iestāšanās Tautu Savienībā bija saistīta ar paredzamo Austrumu pakta noslēgšanu, kuru Francijas valdība gribēja redzēt Tautu Savienības ietvaros. Francijas, un it īpaši ārlietu ministra L.Bartū, tuvināšanās ar PSRS jāsaista ar jauno posmu Francijas ārējā politikā. Francijai bija vajadzīgs stiprs sabiedrotais, lai radītu līdzsvaru Eiropā. Angļu vēsturnieks A.Teilors uzskata, ka PSRS un Francijas tuvināšanās nebija nekas vairāk kā pārapdrošināšanās, jo Francija Padomju Savienībai neuzticējās, bet tikai gribēja radīt pretsvaru Anglijas īstenotajai "nomierināšanas" politikai. Savukārt PSRS cerēja, ka iestāšanās Tautu Savienībā tai dos kādu drošības garantiju, nedomājot par

pienākumu pildīšanu, ko valstij uzliek atrašanās Ženēvas organizācijā. A.Teilors izsaka domu, ka PSRS arī pārvērtēja Francijas svaru un ietekmi Tautu Savienībā¹⁰. Vācu vēsturniece I.Pletenberga arī piekrīt domai, ka PSRS Tautu Savienībā meklēja garantijas savai drošībai, un izdala trīs faktus, kuri, pēc viņas domām, izšķīra PSRS izvēli. I.Pletenberga min Japānas politiku Āzijā, A.Hitlera nākšanu pie varas Vācijā un Atbrūošanās konferences neveiksmi¹¹. Faktiski Francija bija tā, kas sagatavoja PSRS uzņemšanu Tautu Savienībā. Taču pirms iestāšanās PSRS uzstādīja Tautu Savienībai divus priekšnoteikumus. Pirmkārt, tā bija prasība par permanentā locekļa vietas piešķiršanu Tautu Savienības Padomē un, otrkārt, PSRS prasīja atbrīvot to no pierādījumu sniegšanas par tās valsts iekārtas atbilstību Tautu Savienības statūtiem. Lielvalstis tam piekrita¹². Taču viss negāja nemaz tik gludi. Pret pastāvīgās vietas piešķiršanu PSRS Tautu Savienības Padomē iebilda Polija, un vispār pret PSRS uzņemšanu Tautu Savienībā konsekventi uzstājās Šveice¹³. Šveices prese uzsāka kampaņu pret PSRS, kuras rezultātā sabiedrībā radās pretkrievisks noskaņojums un Ženēvas viesnīcas negribēja pat izdot krieviem telpas¹⁴. Šveices valdība atcerējās notikumus Pēterpilī, kad tika izlaupīta tās sūtniecība, par ko Krievija vēl nebija atvainojusies. Šveice uzstāja, ka nevar uzņemt Tautu Savienībā komunistisku valsti, kuras režīms dibināts uz politisko teroru. Savu aso rīcību Šveices valdība pamatoja ar Tautu Savienības 1923.gada rezolūciju,

kurā Padomju Krievija tika asi nosodīta par Gruzijas neatkarības iznīcināšanu. 1924.gadā šo rezolūciju apstiprināja Tautu Savienības politiskā komisija, kuras priekšsēdētājs tolaik bija Z.Meierovics. Toreiz nolēma Krievijai pie izdevības šo tautu tiesību pārkāpumu atgādināt. Šveice uzskatīja, ka tam istais laiks ir pienācis 1934.gadā. Savukārt L.Bartū, kurš aizstāvēja PSRS uzņemšanu Tautu Savienībā, draudēja Šveicei ar Tautu Savienības sēdekļa pārcelšanu no Ženēvas uz Vīni¹⁵. Taču 34 valstis, tajā skaitā arī Baltijas valstis, jau bija parakstījušas uzaiņinājumu PSRS iestāties Tautu Savienībā¹⁶. Pēdējā pilnsapulcē runas pret PSRS uzņemšanu teica Beļģijas, Portugāles, Argentīnas un Holandes delegāti¹⁷. PSRS tika uzņemta, bet Šveice, Portugāle, Holande balsoja pret to, un septiņas valstis atturējās¹⁸.

Latvijas valdība un prese PSRS iestāšanos Tautu Savienībā novērtēja visumā atzinīgi, bet atturīgi, īpaši to neuzsverot. Šāda attieksme ir saistāma ar Latvijas ārpolitiskās stratēģijas virziena meklējumiem 30.gadu pirmajā pusē, kas izpaudās nenoteiktā Padomju Savienības iestāšanās Ženēvas organizācijā izvērtēšanā. Presē parādījās raksti, kas vērtēja šo Tautu Savienības Asambleju kā vēsturisku un ar tālejošām sekām, kurā varēs grozīt ne tikai Eiropas, bet arī visas pasaules līdzšinējo politisko kursu. Laikraksts "Rīts" atzīmēja, ka ar šo soli Tautu Savienība ir kļuvusi universālāka, ka tagad vairs nevarēs runāt par Tautu Savienības krīzi. Tālāk laikraksts turpi-

nāja: "Latvija var tikai apsveikt šo Krievijas soli. Tas atviegļina mūsu sadarbību ar Krieviju nākotnē"¹⁹. Arī V.Munters uzskatīja, ka 1934.gada sesija ir radījusi iepriecinošu iespaidu, salīdzinot ar 1933.gadu, kad no Tautu Savienības izstājās Vācija un Japāna. Viņš savā runā radiofonā 1934.gada 11.oktobrī teica: "Jo plašāki ir pamati, uz kuriem stāv Tautu Savienība, jo vairāk valstu viņā ieiet, jo lielākas top katras valsts tiesības un iespējamības. Tas bija izšķirošais moments, kas pamudināja ... uzaicināt Padomju Krieviju iestāties Tautu Savienībā. Baltijas valstis, kas arī parakstīja uzaicinājumu, to varēja darīt apzinā, ka viņu attiecības ar Padomju Krieviju jau kopš ilgiem gadiem nostādītas uz stabiliem pamatiem"²⁰. Pēc PSRS iestāšanās Tautu Savienībā V.Munters savā runā Tautu Savienības Veicināšanas biedrības gada sapulcē 1937.gadā atzina, ka tagad "reālpolitiski kā svarīgākais trūkums no universalitātes viedokļa ir Vācijas prombūtne, jo tā cērt svarīgu robu Tautu Savienības eiropeiskā sektorā"²¹. Tā kā Latvija savu ārpolitiku faktiski bāzēja uz Tautu Savienību, jo uzskatīja, ka tā ir nozīmīga mazo valstu aizstāve, tad ir saprotams, ka Latvija bija ieinteresēta spēcīgā Tautu Savienībā. Kā apliecinājums šādam apgalvojumam ir V.Muntera vārdi 1936.gadā priekšlasījumā Jelgavā, kur viņš teica, ka "Tautu Savienība ir vienīgais spēks, uz kura sevišķi mazās valstis var likt savas cerības, un visām valstīm jādarbojas aktīvi tai virzienā, lai tās autoritāte un spēks pieaugtu"²². Latvija cerēja,

ka lielvalsts - PSRS - iestāšanās stiprinās Tautu Savienību un attālinās to no krīzes, pie tam PSRS būs spiesta rēķināties ar vispārpieņemtām sadarbības normām. Arī Anglijā un Francijā valdība uzskats, ka "Krievija Tautu Savienībā ir mazāks ļaunums, nekā Krievija ārpus tās"²³.

Rietumu vēstures literatūrā šis PSRS solis kopumā tiek vērtēts kā negaidīts pavērsiens PSRS politikā, kas liecināja par PSRS politisko principu nenoteiktību.²⁴

1 LVVA.- 1313.f.- 1.apr.- 132.l.- 4.lp.

2 Turpat. - 5.lp.

3 Turpat. - 52.lp.

4 Ленин В.И. Полное собрание сочинений. - Т.41.- С.350; Т.45.- С.241.

5 LVVA.- 1313.f.- 1.apr.- 132.l.- 5.lp.

6 Сегодня. - 1930.- 11 ноября. - С.1.

7 LVVA.- 2575.f.- 7.apr.- 1388.l.- 113.lp.;

M.Rozenbergs pēc PSRS iestāšanās Tautu Savienībā kļuva par Tautu Savienības ģenerālsekretāra vietnieku.

8 LVVA.- 2575.f.- 7.apr.- 1695.l.- 210.lp.

9 Pletenberg I. The Soviet Union and the League of Nations // The League of Nations in retrospect.- New York, 1983.- P.146.

10 Taylor A.J.P. The Origins of the Second World War. - P.79.

- 11 Pletenberg I. The Soviet Union and the League of Nations. - P.150.
- 12 LVVA.- 2575.f.- 7.apr.- 1249.l.- 10.lp.
- 13 Jaunākās Ziņas.- 1934.- 11.septembrī.- 1.lpp.
- 14 Turpat.- 17.septembrī.- 1.lpp.
- 15 Turpat.- 11.septembrī.- 1.lpp.
- 16 Внешняя политика СССР... - Т.IV. - С.742.
- 17 Latvijas Kareivis.- 1934.- 3.oktobrī.- 1.lpp.
- 18 Pletenberg I. The Soviet Union and the League of Nations. - P.160-165.
- 19 Rīts.- 1934. - 2.oktobrī.- 2.lpp.
- 20 Valdības Vēstnesis.- 1934.- 12.oktobrī.- 1.lpp.
- 21 LVVA.- 1313.f.- 1.apr.- 132.l.- 5.lp.
- 22 Turpat.- 54.lp.
- 23 Pletenberg I. The Soviet Union and the League of Nations. - P.146.
- 24 Archer C. International organizations. - P.22; Marks S. The illussion of peace... - P.38; Taylor A.J.P. The Origins of the Second World War. - P.78; Pletenberg I. The Soviet Union and the League of Nations. - P.147.-148.

6. Latvijas ievēlēšana Tautu Savienības

Padomē

Par vienu no svarīgākajiem Latvijas diplomātu panākumiem Ženēvā kļuva Latvijas ievēlēšana Tautu Savienības Padomē par nepastāvīgo locekli. Latviešu trimdas vēsturnieks B.Ābers šo notikumu uzskata par ievērojamu Latvijas prestiža celšanu pasaulē un lielāko sasniegumu Latvijas pārstāvja J.Feldmaņa darbībā Tautu Savienībā¹. Latvijas ievēlēšana tiešām bija vainagojums ilgam un neatlaidīgam diplomātiskam darbam, kas turpinājās vairākus gadus.

Padome faktiski bija Tautu Savienības nozīmīgākā sastāvdaļa jeb izpildorgāns, kaut gan pēdējais vārds svarīgākajos jautājumos oficiāli piederēja pilnsapulcei. Tautu Savienības Padome sastāvēja no pastāvīgajiem locekļiem jeb valstīm-dibinātājām - Anglijas, Francijas, Japānas un Itālijas. Vēl viena pastāvīgā vieta bija paredzēta ASV, bet, tā kā ASV nekad nekļuva par Tautu Savienības locekli, tad šī vieta Padomē vienmēr palika tukša. No 1934.gada permanento Padomes sēdekli ieņēma PSRS. Līdz ar Japānas un Itālijas izstāšanos no Tautu Savienības samazinājās arī Padomes pastāvīgo locekļu skaits. Latvija un pārējās valstis varēja pretendēt tikai uz nepastāvīgo Padomes locekļu vietām, kuru skaits un mandāta ilgums mainījās.

Baltijas valstis jau no Tautu Savienības dibināšanas sākumiem domāja par nepastāvīgā Padomes locekļa vietas

iegūšanu. 1925.gadā Igaunija un Latvija sāka sacensties par šo Tautu Savienības sēdekli, bet, protams, neveiksmīgi². 1926.gadā Baltijas valstis jau kopīgi izvirzīja Igaunijas kandidatūru, bet, diemžēl, vēlēšanās Igaunija neieguva nepieciešamo balsu skaitu un Padomē neiekļuva. 1933.gadā Latvijas ārlietu ministrs V.Salnais centās vēlreiz panākt vietu Padomē Baltijas valstīm, bet bez panākumiem³.

Visos šajos gadījumos neveiksmes bija saistītas galvenokārt ar to, ka pirms vēlēšanām netika veikts pietiekošs diplomātiskais un propagandas darbs, pie tam Baltijas valstis Tautu Savienības aprindām neko īpašu neizteica. J.Feldmanis rakstīja, ka baltieši tikpat kā nemaz Ženēvā neuzstājas, ir ļoti klusi un atturīgi, parasti paliekot klausītāju un skatītāju lomā. Pie tam, ja Baltijas valstis arī uzstājas, tad tas parasti notiek atsevišķi, nesazinoties, pat radot iespaidu, it kā tās sacenstos savā starpā⁴.

Situācija izmainījās un baltiešus sāka ievērot pēc Baltijas Antantes noslēgšanas 1934.gadā. Svarīgi bija, ka Baltijas valstis savu līgumu parakstīja Ženēvā un tieši Tautu Savienības asamblejas laikā. Tas tūlīt piesaistīja Ženēvā sabraukušo pasaules žurnālistu uzmanību. Preses pārstāvjus īpaši pārsteidza V.Munters, kurš uz jautājumiem brīvi atbildēja četrās valodās⁵. Baltijas Antante piesaistīja Tautu Savienības ģenerālsekretāra un Sekretariāta uzmanību. J.Feldmanis ziņoja, ka Sekretariātā izsaka viedok-

li, ka tagad baltiešiem ir laiks sākt domāt par ielešanu Padomē, jo tagad Baltijas valstis starptautiskajā forumā nozīmē vērā ņemamu faktoru. Arī Tautu Savienības ģenerālsekretārs Ž.Avenols skaidri pateica J.Feldmanim, ka tagad gan Baltijas valstīm būšot vieglāk panākt sēdekli Padomē⁶.

1935.gada februārī Baltijas valstis iesniedza Tautu Savienības Sekretariātā vienāda satura notas, kurās paziņoja savu nodomu uzstāties kopīgi Tautu Savienības orgānu vēlēšanās. Notā bija teikts, ka Baltijas valstīm nav neviena pastāvīgā pārstāvja nevienā no Tautu Savienības pastāvīgajām komisijām⁷.

Lai J.Feldmanis varētu uzsākt kampaņu par Latvijas pārstāvja ievēšanu Tautu Savienības Padomē, viņam bija nepieciešami Latvijas valdības tieši norādījumi šādu darbību uzsākt. Pie tam, lai izvirzītu Latvijas kandidatūru Tautu Savienības Padomes vēlēšanām, bija nepieciešams oficiāls valdības lēmums un arī valdības akceptēts kandidāts. Neparasti, bet tieši Latvijas valdībā J.Feldmanis saskārās ar grūtībām, ar nevēlēšanos izvirzīt Latvijas pārstāvi vēlēšanām. 1935.gadā J.Feldmanis no V.Muntera saņēma strupu noraidījumu ar pamatojumu, ka Latviju Padomē tāpat neievēlēs. Ja tagad vairākas valstis mutiski izsakot atbalstu, tad tas esot tikai pieklājības žests. Lai izvairītos no neglītas izgāšanās, lieta jāizbeidz, pirms tā īsti nav iesākusies. Vispār šāda V.Muntera piesardzība bija arī saprotama, jo ne vienmēr kandidējošās valstis tika Padomē ievēlētas, par ko liecināja kaut vai Igaunijas

piemērs. Brazīlija 1928.gadā tikai tādēļ izstājās no Tautu Savienības, ka to neievēlēja Padomē⁸. Arī vēlākajos gados - 1937.gadā neievēlēja Spāniju, 1938.gadā pēc neveiksmīgas kandidēšanas uz Padomi no amata bija spiests atkāpties Turcijas ārlietu ministrs. Bez V.Muntera pret Latvijas kandidēšanu uzstājās arī sūtnis Francijā O.Grosvalds, kurš uzskatīja, ka ieiešana Padomē tikai iesaistīs Latviju lielvalstu intrigās un bīstamā politiskā spēlē. Arī Igaunijas pārstāvis Ženēvā A.Šmits uzskatīja, ka atrasties Padomē nav Baltijas interesēs, jo tad Padomē esošā Baltijas valsts būs pārāk iesaistīta Eiropas politikā un būs sasaistīta savā rīcībā⁹. Taču J.Feldmanis no sava nodoma neatteicās un beidzot izdevās pārliecināt V.Munteru.

1935.gadā šo jautājumu jau oficiāli pārrunāja Latvijas sūtņu konferencē, kur nolēma, ka 1935.gadā Latvija vēl uz Padomes vietu pretendēt nevar, jo, reāli izvērtējot situāciju, bija redzams, ka uz brīvajām Padomes vietām tendē tādas valstis, ar kurām Latvija sacensties nevarēs. Taču palika iespēja pretendēt 1936.gadā, bet arī tādā gadījumā jau drīzumā bija jāizvirza atbilstoša kandidatūra. V.Munters paskaidroja, ka Lietuvas un Igaunijas pārstāvji ir izteikušies, ka Lietuva un Igaunija uz Padomi nekandidēs¹⁰. Jāatzīmē, ka Tautu Savienības Padomē parasti ievēlēja tādas valstis, pret kurām nevarēja izvirzīt nekādas īpašas pretenzijas un kuras nebija iesaistītas nekādos konfliktos un strīdos ar kaimiņvalstīm. Nēma vērā arī to, kāda vieta Padomē atbrīvojās. Piemēram, ja no Padomes

aizgāja Āzijas valsts, tad tajā vietā centās ievēlēt citu Āzijas valsti utt. Pievērsa uzmanību arī izvirzītās valsts kandidātam - vai tas bija pietiekoši pazīstams politiķis un diplomāts. Lietuva atteicās izvirzīt savu kandidatūru sava mūžīgā konflikta ar Poliju dēļ, bet Igaunijai nebija piemērota kandidāta. Arī Latvijai bija pamats zināmām bažām, jo Latvijas ārlietu ministrs oficiāli bija K.Ulmanis, kuru pasaulē tomēr uzskatīja par autoritāra režīma vadoni. V.Muntera ieņemtais amats tolaik bija Ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs, kaut gan faktiski viņš veica ārlietu ministra pienākumus. Lietu nolēma atlikt līdz rudenim¹¹. J.Feldmanis no Ženēvas vēlreiz rakstīja, ka Latvijai kā jaunai valstij Padomes sēdekļi ir jāiekaro, ka Latvija nevar gaidīt, lai tai šo sēdekļi piedāvātu¹². Arī V.Munters sāka iesaistīties šajā darbā, un 1935.gada rudenī Ženēvā pārrunāja jautājumu par Baltijas valstu kandidēšanu Padomē ar Tautu Savienības ģenerālsekretāru Ž.Avenolu. Beidzot 1936.gada maijā Baltijas valstu ārlietu ministru konferencē visas trīs Baltijas valstis nolēma atbalstīt Latvijas kandidatūru. Toreiz jau visiem konferences dalībniekiem bija skaidrs, ka šajā sēdekļi iesēdīsies V.Munters¹³.

V.Munters bija pietiekoši pazīstams Tautu Savienībā un diplomātiskajās aprindās vispār. Vairākas viņa uzstāšanās bija labi uzņemtas Tautu Savienības pilnsapulcēs un komisijās, V.Munteru pazina Tautu Savienības Sekretariātā. Piemēram, kad 1934.gadā V.Munteru ievēlēja par referentu

ekonomikas un finanšu jautājumos Ekonomikas komisijā, viņam bija jā sagatavo par šiem jautājumiem ziņojums Asamblejā. Parasti referenti šādus ziņojumus saņēma jau gatavus no Tautu Savienības Sekretariāta, kur tos sastādīja attiecīgo sekciju darbinieki, un referenti tos kā savus cēla priekšā komisijai un pilnsapulcei. Kad V.Munters no šāda pakalpojuma atteicās, Sekretariātā viņu brīdināja no ziņojuma smagas izkriticēšanas debatēs. Taču rezultātā V.Muntera paša gatavotais ziņojums tikpat kā netika kritizēts un grozīts¹⁴.

1935.gadā, jau zinot par iespējamo Latvijas kandidēšanu Padomes vēlēšanās, V.Munters savā runā Tautu Savienības pilnsapulcē īpaši uzsvēra, ka Latvijai nav nekādu nenokārtotu jautājumu ne ar vienu kaimiņu. Pie tam viņš īpaši atzīmēja Tautu Savienības lielo nozīmi¹⁵.

Lai tomēr kandidētu Padomē, bija nepieciešams V.Munteru oficiāli iecelt par ārlietu ministru. Tas arī notika 1936.gada 16.jūlijā. V.Munters tālāk uzdeva visām Latvijas sūtniecībām rūpēties par valdību labvēlīgo nostāju Latvijas kandidatūras jautājumā. J.Feldmanis savukārt vairākkārt publicējās Ženēvas presē, kur norādīja, ka Baltijas valstis ir nevainojami izpildījušas visas savas starptautiskās saistības un Tautu Savienības Pakta pienākumus, bet Baltijas valstu nostāja nav dzirdama Padomē. Pie tam, kā atzīmēja J.Feldmanis, ģeogrāfiskās situācijas dēļ Baltijas valstīm ir svarīga loma Eiropas Ziemeļaustrumos un tās veic savus pienākumus vispārējās drošības un

mierā labā¹⁶. Blakus tam, J.Feldmanis personīgi apmeklēja virkni Tautu Savienības delegātu, lai iegūtu atbalstu Latvijas kandidatūrai. Vairākkārt viņš apmeklēja Ž.Avenolu, lai viņu informētu, ka Latvija uzsākusi diplomātisku akciju Padomes sēdekļa iegūšanai¹⁷. Ž.Avenols arī ieteica visās galvaspilsētās informēt par šo nodomu un lūgt atbalstu¹⁸.

Vispār šinī laikā Latvijas darbība Tautu Savienībā bija ļoti uzmanīga un līdzsvarota. Piemēram, 1936.gadā Igaunija iesniedza ziņojumu ar lūgumu samazināt tās dalības maksu Tautu Savienības budžetā. Kaut arī Latvijas ikgadējā maksa bija tieši tikpat liela kā Igaunijas, Latvija šādu lūgumu neizvirzīja, ņemot vērā Latvijas priekšā stāvošo kandidēšanu uz Padomi. Rezultātā Igaunijas dalības maksu nesamazināja, bet palielināja Latvijas dalības maksu par vienu vienību. Tas notika tādēļ, ka Igaunija savā ziņojumā bija balstījusies tikai uz salīdzinājumu ar Latviju, norādot, ka Igaunijas teritorija un iedzīvotāju skaits ir mazāks nekā Latvijai, ka tās saimnieciskais potenciāls arī ir niecīgāks nekā Latvijai. Tad tomēr J. Feldmanis, neņemot vērā apsvērumus par Latvijas kandidēšanu uz Padomi, bija spiests protestēt. Sākumā viņš gribēja Latvijas dalības maksu salīdzināt ar Lielbritānijas un Francijas ierēdņu algām Sekretariātā, bet vēlāk no šiem argumentiem atteicās, lai lieki nekaitinātu Sekretariāta ierēdņus, un balstīja savu protestu tikai uz postījumiem Latvijā Pirmā pasaules kara laikā. Šis arguments bija pietiekošs, un

Latvijai lieko vienību atcēla¹⁹.

1936.gada jūnijā J. Feldmanis ziņoja uz Rīgu, ka pret Latvijas kandidatūru gandrīz nekur nav nelabvēlīga noskaņojuma. Par Latvijas kandidatūru visi ir informēti, un no visām pusēm ir izteikta pārliecība par ievēlēšanu²⁰. Somija gan centās Latviju atrunāt no savas kandidatūras izvirzīšanas, jo uzskatīja, ka Baltijas valstīm ir jāatbalsta Ziemeļu grupas valstis. Taču sarunās ar Zviedrijas delegātu izrādījās, ka tādas noformētas Ziemeļu grupas nemaz nav, ir tikai neitrālās valstis - Spānija, Holande, Šveice, Zviedrija, Norvēģija un Dānija²¹. J.Feldmanis pēc Latvijas ārlietu ministra rīkojuma gan centās iesaistīties šo ex-neitrālo valstu apspriedē, bet Dānijas ārlietu ministrs paziņoja, ka pēc apspriedes ar pārējām valstīm visi nonākuši pie slēdziena, ka nebūtu vēlams paplašināt šo valstu grupu²².

Pirms 1936.gada pilnsapulces Tautu Savienības Juridiskā komisija nolēma nodibināt vietu valstīm, kuras neietilpa nevienā valstu nogrupējumā. Rezultātā Tautu Savienības Padomē Japānas vietā ar 51 balsi ievēlēja Ķīnu un jaundibinātajā vietā Latviju ar 49 balsīm²³. Faktiski tā bija V.Muntera ievēlēšana Padomē. Latvijai bija izdevies izkonkurēt Austriju, Šveici un Ungāriju, jo pret Latviju nebija nekādu pretenziju, turpretī Austrija, Ungārija un Šveice bija atklāti nostājušās pret Tautu Savienības piekopto sankciju politiku pret Itāliju. Pie tam Šveice atradās Tautu Savienībā ar īpašu atrunu, kas tai atļāva sagla-

bāt lielāku neitralitāti nekā citām Tautu Savienības locekļēm.

Jāsecina, ka Latvija tika ievēlēta tāpēc, ka tās diplomāti bija izvēlējušies atbilstošu laiku kandidēšanai, kad bija izkonkurējami pretinieki. Pie tam Latvijas politiķi pirms vēlēšanām bija veikuši vērā ņemamu darbu; bez tam arī Latvijas kandidāts bija pietiekoši pazīstams. Taču kā galvenais panākumu cēlonis būtu jāmin Baltijas Antantes nodibināšana un Baltijas valstu kopīgā rīcība. Latvijas ievēlēšana Padomē, protams, cēla valsts prestižu. V. Munters šo uzvaru nosauca par "mūsu zemes un Baltijas Antantes politiskās attīstības tālejošas atzišanas simptomu"²⁴. E. Andersons uzvaru vēlēšanās uzskatīja par Latvijas triumfu²⁵. Ievēlēšanai, protams, bija ne tikai prestiža nozīme. Tagad Latvijas pārstāvis varēja regulāri piedalīties Tautu Savienības Padomes sēdēs, biežāk tikties ar lielvalstu un citu Padomē pārstāvēto valstu pārstāvjiem. Varētu teikt, ka Latvijas iekļūšana Padomē bija loģisks diplomātiskā darba rezultāts.

---

1 Åbers B. Jūlijs Feldmanis un Tautu Savienība. - 144.lpp.

2 Andersons E. Latvijas vēsture. 1920.-1940. Ārpolitika I. - 368.lpp.

3 Turpat. - 371.lpp.

- 4 Åbers B. Jūlijs Feldmanis un Tautu Savienība. - 149.lpp.
- 5 Jaunākās Ziņas. - 1934.- 15.septembrī.- 208.lpp.
- 6 Åbers B. Jūlijs Feldmanis un Tautu Savienība.- 144.lpp.
- 7 Brīvā Zeme. - 1935.- 20.februārī.- 1.lpp.
- 8 LVVA. - 1313.f.- 1.apr.- 132.l.- 4.lp.
- 9 Peters R. The Baltic States and the League of Nations. A Study of opportunities and limitations // Journal of Baltic States. - 1979.- Vol.10.- Nr.2.- P.110.
- 10 Andersons E. Latvijas vēsture. 1920.-1940. Ārpolitika I. - 671.lpp.
- 11 Turpat. - 372.lpp.
- 12 LVVA. - 2575.f.- 7.apr.- 1910.l.- 104.lp.
- 13 Andersons E. Latvijas vēsture. 1920.-1940. Ārpolitika. - 543.lpp.
- 14 LVVA.- 2570.f.- 13.apr.- 317.l.- 137.lp.; Rīts. - 1934.- 1.oktobrī.
- 15 Pēdējā Brīdī. - 1935.- 29.septembrī.
- 16 Åbers B. Jūlijs Feldmanis un Tautu Savienība. - 144.lpp.
- 17 LVVA. - 2575.f.- 7.apr.- 1910.l.- 171.lp.
- 18 Turpat.- 94.lp.
- 19 Turpat.- 35.lp.

Jāatzīmē, ka Baltijas valstis regulāri nomaksāja savu dalības maksu Tautu Savienības budžetā. Taču Tautu Savienības budžeta komisija 1932.gadā bija spiesta konsta-

tēt, ka Albānijai, Ķīnai, Kolumbijai, Kubai, Gvatemalai, Čīlei, Bolīvijai, Argentīnai, Ungārijai un citām valstīm ir sakrājušies lieli nemaksāti parādi, bet Tautu Savienības Padomes locekle Peru vispār vēl neko nav sākusī maksāt Tautu Savienības budžetā - (LVVA.- 2575.f.- 7.apr.- 914.l.- 111.-115.lp.).

20 LVVA. - 2575.f.- 7.apr.- 1910.l.- 89.lp.

21 Andersons E. Latvijas vēsture. 1920.-1940. Ārpolitika I.- 372.lpp.

22 LVVA.- 2575.f.- 7.apr.- 1910.l.- 106.lp.

23 LVVA.- 1313.f.- 1.apr.- 112.l.; Jorunal de Geneve. - 1936.- 8 octobre.- P. 2.

24 Jaunākās Ziņas.- 1936.- 10.oktobrī.- 1.lpp.

25 Andersons E. Latvijas vēsture. 1920.-1940. Ārpolitika I. - 675.lpp.

II N O D A Ļ A
TAUTU SAVIENĪBAS SABRUKUMS
(1937.-1939.)

1. Tautu Savienības Pakta reformas
neveiksmīgie mēģinājumi

30.gadu otrajā pusē aizvien aktuālāks kļuva jautājums par Tautu Savienības Pakta izmaiņām un par dažādiem Pakta interpretācijas veidiem. Uz to mudināja vairākas neveiksmes Tautu Savienības darbībā: nespēja atrisināt konfliktus, novērst karadarbību, veicināt atbrūņošanas. Tādēļ pārvarēt šo krīzes stāvokli Tautu Savienība centās ar savu statūtu revidēšanu. 1935.gadā Tautu Savienības ietvaros darbojās speciāla komiteja Pakta noteikumu pastiprināšanai, organizējot vispārējo drošību. Taču šīs komitejas darbība bija mazefektīva. 1935.gada jūnijā J.Feldmanis savā ziņojumā par to rakstīja: "Pārrunas bija visai plašas un pie reizes arī maz konkrētas. Tādēļ apspriede nolēma dibināt divas subkomisijas, no kurām viena apspriedīs un sagatavos ekonomiskos, bet otra juridiskos jautājumus"¹. Galvenais jautājums, kuru vajadzēja izskatīt juridiskajai subkomisijai, bija vienbalsības princips. Tautu Savienības Pakts paredzēja visus Padomes un pilnsapulces lēmumus uzskatīt par pieņemtiem tikai tad, ja par tiem bija nobalsojuši visi klātesošie. Apakškomisija izskatīja jautājumu,

vai valsts, kas apdraudētu mieru ar vienpusīgu atsacīšanos no savām starptautiskajām saistībām, var ar savu negatīvo nobalsošanu aizkavēt Padomi pieņemt lēmumu. Nekāda viennozīmīga atbilde uz šo jautājumu netika dota, jo pārstāvju domas dalījās. Tādēļ jautājumu atlika. Arī vēlāk par vienbalsīguma principa lietderīgumu neizdevās vienoties. Komiteja bija sagatavojusi pārskatu Padomei par savu darbu un pārāk lielajām domu un uzskatu pretešībām, taču šo ziņojumu, ņemot vērā galvenokārt Anglijas, Francijas, Padomju Savienības un Dienvidslāvijas delegātu iebildumus pret tā negatīvo saturu, komiteja nepieņēma, nolēma iznīcināt un nenodot atklātībai².

Īpašu uzmanību Pakta reformas problēmas ieguva pēc neveiksmīgā ekonomisko sankciju pielietojuma Itālijas-Abešīnijas karā. 1936.gada jūnijā Tautu Savienības Padomes slēgtajā sēdē vienlaicīgi ar garāmežot skarto sankciju atcelšanas jautājumu jau nopietni sāka runāt par Tautu Savienības Pakta reformu. Arī J.Feldmanis savā ziņojumā no Ženēvas 1936.gada maijā atzīmēja, ka Tautu Savienības ap-rindās un Sekretariātā runā par Pakta reformu, par 16.panta, kas paredz ekonomiskas un militāras sankcijas pret agresoru līdz pat tā izslēgšanai no Tautu Savienības, izmai-nīšanu vai pat par 16.panta atcelšanu vispār. Pēc J.Feldmaņa domām, tas ir saistīts ar bažām, v ai nākotnē vispār būs iespējams panākt valstu piedalīšanos sankcijās. Līdz-sinējā pieredze rādīja, ka sankciju lietošana pietiekoši smagi gūlās uz valstīm, kas tās lietoja, pie tam ekono-

miskās sankcijas vien nebija efektīvas³. Vispār viedokļi par Pakta revīziju bija visdažādākie, taču kopumā tie liecināja par vēlēšanos Tautu Savienības neveiksmju cēloņus meklēt statūtu nepilnībās, bet nevis tik daudz tās darbībā. Kā ziņoja J.Feldmanis, tad Tautu Savienības ap-rindās izteicās, ka runas par Pakta revīziju varot salīdzināt ar vēlēšanos novērst iekšējas grūtības kādā valstī ar konstitūcijas reformu⁴. Faktiski Tautu Savienībā izda-lījās divi pretēji viedokļi par Pakta izmaiņām. Daļa dele-gātu uzskatīja, ka 16.pants vairs nav dzīvotspējīgs, tāpēc tas jāsvītro vispār. Pie šāda uzskata pieturējās arī ārpus Tautu Savienības esošā Vācija. Pēc J.Feldmana sarunas ar Tautu Savienības ģenerālsekretāra vietnieku F.Volteru var spriest, ka pie līdzīga viedokļa turējās arī Anglija, taču Anglijā pastāvēja arī uzskats, ka vainīgais pants ir 11., kurš aizkavē Tautu Savienības rīcību, jo paredz reālu agresijas sagaidīšanu, tāpēc tas jāmaina tā, lai Tautu Sa-vienībai būtu iespējams rīkoties ātrāk, lai novērstu jau pašu konflikta izcelšanos⁵. PSRS pārstāvēja uzskatu, ka 16.pants vēl jāpastiprina tādā virzienā, lai primārās būtu militārās sankcijas, par kuru lietošanu Tautu Savienības Padome lemtu nevis vienbalsīgi, bet gan ar trīs ceturtdaļu balsu vairākumu. PSRS priekšlikuma pieņemšana dotu iespēju Tautu Savienības darbībai gan kļūt efektīvākai, bet tajā pašā laikā veicinātu tās pārvēršanos bruņotā savienībā, kas nozīmētu Tautu Savienības idejas sabrukumu. Spānijas notikumu iespaidā Zviedrijas ārlietu ministrs R.Sandlers,

kura simpātijas piederēja republikāņiem, centās panākt 10.panta izmaiņas. Viņš uzskatīja, ka 10.pants ir jāpiemēro ne tikai ārējam ienaidniekam, bet arī tad, ja teritorijas integritāte tiek apdraudēta pilsoņu kara gadījumā⁶. Baltijas valstis pieturējās pie uzskata, ka Tautu Savienības Paktā nekādu būtisku nepilnību nav, bet Tautu Savienības darbību traucē Pakta neprecīzs un kļūdains lietojums. Igaunijas ārlietu ministrs F.Akels savā ziņojumā presei tā arī izteicās, ka "Tautu Savienības krīzes iemesli meklējami ne tik daudz Tautu Savienības Paktā, bet gan tā lietošanā. Esmu pārliecināts, ka Tautu Savienības Pakts satur visas tās reālās vērtības, kas uzstādītas pie tā izstrādāšanas un sprauto mērķu dzīvī izvešanai, kā arī starptautiskai sadarbībai, vajadzīga vienīgi laba griba"⁷. Arī V.Munters savā priekšlasījumā Tautu Savienības Veicināšanas biedrības gada sapulcē 1937.gadā atzina, ka "ierosinātais reformas jautājums pierādīja, ka gandrīz neviena kardināla kļūda Tautu Savienības statūtos nav atrasta... Pamazām nostiprinās apziņa, ka Tautu Savienības Pakts ... tik slikts nemaz nav, ka Abesīnijas neveiksmju cēloņi jāmeklē pavisam citur, nevis Pakta noteikumu trūkumos"⁸.

Tautu Savienība aicināja visas Tautu Savienības locekles 1936.gada rudens Asamblejai sagatavot savus priekšlikumus Tautu Savienības Pakta reformai. Baltijas valstu ārlietu ministri šajā nolūkā sanāca uz speciālu apspriedi 1936.gada 23.augustā Jānmuižā. Tur tika apspriesti daži

iespējamie labojumi, kas attiecās galvenokārt uz vienbal-
sības principa atcelšanu atsevišķos pantos. Ārlietu minis-
tri savas pozīcijas saskaņoja, bet nolēma Tautu savienības
ģenerālsekretāram iesniegt atsevišķas atbildes⁹. Latvijas
valdības atbilde bija diezgan plaša; tās ievadā tika norā-
dīts, ka Latvijas valdība uzskata Tautu Savienības Pakta
tiesisko sistēmu par pilnīgi pietiekamu Tautu Savienības
autoritātes sargāšanai un tās locekļu drošības garantēša-
nai, tādēļ neredz vajadzību izdarīt grozījumus Paktā. Tā
uzskata, ka grozījumi, ja nav pierādīta to nepieciešamība
un Pakta tiesiskās struktūras trūkumi, var pakāpeniski no-
vest pie Tautu Savienības autoritātes mazināšanās. Tādēļ
Latvijas valdība nolēma aprobežoties tikai ar to praktisko
apstākļu raksturošanu, kas kavē efektīvu kolektīvās droši-
bas sistēmas realizēšanos, kas ir Tautu Savienības svarī-
gākais uzdevums. Kā pirmais apstāklis tika minēts Tautu
Savienības sastāva universalitātes trūkums, kas visos
plānos par kolektīvo drošību rada neziņu par Tautu Savie-
nības sastāvā neietilpstošo valstu viedokli un rīcību.
Tāpēc jāaicina visas ārpus Tautu Savienības stāvošās
valstis iestāties Savienībā. Latvijas valdība savā atbildē
rakstīja arī par atbrūšanās jautājumiem un norādīja, ka
ne jau Pakta panti ir tie, kas traucē valstīm atbrūties.
Attiecībā uz 16.pantu Latvijas valdība atzīmēja, ka Tautu
Savienībā, trūkstot pilnīgai universalitātei, politisko un
saimniecisko represīvo līdzekļu lietošanai līdz ar to ir
noteiktas robežas, kas ietekmē minēto līdzekļu patieso

efektivitāti. Nozīme 16.pantam būtu tad, ja ar to varētu panākt Pakta laužēja pilnīgu izolāciju. Pēc Latvijas valdības domām, militāro līdzekļu lietošana nav tik lielā mērā atkarīga no Tautu Savienības universalitātes, kā tas bija konstatējams sakarā ar saimnieciskajiem līdzekļiem. Militāro represīvo līdzekļu lietošanā drīzāk svarīgi ir ģeogrāfiskie apstākļi, tāpēc tos varētu ierobežot kontinenta ietvaros. Tajā pašā laikā Latvijas valdība nevar piekrist arī tam virzienam, kas grib vispārējās saistības aizvietot ar reģionālām. Tas nozīmētu ar nodomu izsaukt alianšu un nogrupējumu politiku, kas varētu vēl vairā apdraudēt mieru nekā tagadējie apstākļi¹⁰.

1936.gada Tautu Savienības pilnsapulcē diskusijas Pakta reformas lietā grozījās tieši ap iepriekš minētajiem jautājumiem. Sprieda par vienbalsības principa atcelšanu dažos pantos; tika norādīts, ka nevar prasīt viena panta pildīšanu, ja citi pienākumi, piemēram, atbrūņošanās, paliek tikai uz papīra. V.Munters par šo pilnsapulci teica, ka viegli ir bijis runāt un vēlēties Paktu grozīt, bet grūti to izdarīt, jo Tautu Savienības reforma prasa visu Tautu Savienībā apvienoto valstu vienbalsīgu piekrišanu, nevar grozīt nevienu punktu, ja kāds no locekļiem tam pretojas¹¹. No šāda neskaidra stāvokļa Tautu Savienība mēģināja iziet 1936.gada oktobrī, iecelot "28 viru komisiju", kurai uzdeva izstrādāt priekšlikumus Pakta reformai¹². Šai komisijai arī darbs isti neveicās, jo bija grūti atrast tādu variantu, kas apmierinātu visas valstis. aizvien bie-

žāk sāka izskanēt domas, ka Pakts varētu palikt negrozīts, tādēļ dažas valstis, kuras šāda perspektīva neapmierināja, nēma iniciatīvu savās rokās un mēģināja organizēt valstu grupu ar līdzīgām interesēm. Aktīvi šajā jomā darbojās Ziemeļu valstis. 1937.gadā Latvijā viesojās Zviedrijas ārlietu ministrs R.Sandlers, kurš sarunā ar V.Munteru mēģināja noskaidrot Latvijas valdības attieksmi pret 16.panta lietošanu. R.Sandlers paskaidroja, ka Zviedrijas sabiedriskā doma sakarā ar Abesīnijas notikumiem ir uztraukta par to, ka 16.pants uzliek Zviedrijai pārāk smagus pienākumus. Zviedrija šo pantu vēlētos interpretēt tā, ka nebrūnotas palīdzības sniegšana, ne sveša karaspēka cauri laišana nevarētu notikt automātiski, bet vienīgi ar zviedru piekrišanu. V. Munters uzskatīja, ka 16.pants nemaz šādu automātismu neparedz, tāpēc zviedru uztraukumus viņš uzskatīja par nepamatotiem. Viņš pēc P.Sandlera vizītes rakstīja, ka :... es nevaru iedomāties, ka mēs sniegtu brūnotu palīdzību vai laistu svešu karaspēku caur mūsu teritoriju bez mūsu valdības īpašas piekrišanas"¹³. Ziemeļu valstis centās panākt 16.panta fakultatīvu pielietojumu un tādēļ gribēja noskaidrot Latvijas valdības attieksmi pret to.

1938.gada janvārī Padomes sesija no jauna sprieda par Tautu Savienības Pakta reformu. Šoreiz vairs netika runāts par dažādu pantu revidēšanu un Tautu Savienības Pakta noteikumu pastiprināšanu kā 1936.gadā, bet vienīgi par 16.panta saglabāšanu, kam uzbrukumu uzsāka Ziemeļu un

Beniluksa valstu grupa. Šīs valstis neredzēja Tautu Savienībā savu drošības garantu un tādēļ nevēlējās arī uzņemties 16.panta uzliktos pienākumus, kas varētu tās ieraut konfliktā vai karā. Anglijas ārlietu ministrs A.Īdens uzstājās ar aicinājumu negrozīt Paktu, līdzīgi izteicās arī Francijas pārstāvis. Viņi saprata, ka 16.panta oficiāls svitrojums būtu Tautu Savienības faktiska likvidēšana, bet Anglija un Francija to negribēja pieļaut. M.Ļitvins arī teica dedzīgu runu Tautu Savienības aizstāvībai. Jo negribēja pieļaut 16.panta likvidēšanu, bet panākt Tautu Savienības reformēšanu PSRS ieteikumu garā, noskaņojumā, kāds pastāvēja Tautu Savienībā, vairs tāpat nebūtu bijis iespējams. Faktiski jau arī Ziemeļu valstu delegāti izteica uzticību Tautu Savienībai, bet aicināja dot iespēju iztulkot Paktu iespējami elastīgi. Ar elastīgo tulkojumu bija jāsaprot 16.panta atzišana par fakultatīvu. Šveice aicināja pārveidot Tautu Savienību tāda veida nāciju sabiedrībā, kurai vairs nebūtu nekāda spaidu rakstura un kuras locekļi kāda konflikta gadījumā būtu spiesti vienīgi apspriesties¹⁴.

Rezultātā 1938.gada Tautu Savienības Padomes sesijā izdevās nepieļaut Pakta grozišanu un 16.panta atcelšanu. Komisijai bija jānāk pie slēdziena, ka panākt Pakta noteikumu grozišanu vai vienbalsīgu iztulkošanu bija neiespējama lieta. Komisija tad arī 1938.gada februārī darbu beidza, neiesniedzot pilnsapulcei nekādus konkrētus priekšlikumus¹⁵. Taču atsevišķas valstis turpināja kampaņu par

Tautu Savienības Pakta 16.panta fakultatīvu lietojumu, kas vēlāk guva savu izpausmi virknē neitralitātes deklarāciju.

- 1 LVVA.- 1313.f.- 1.apr.- 99.l.- 37.lp.
- 2 Turpat.- 57.lp.
- 3 Turpat. - 2575.f.- 7.apr.- 1910.l.- 107.lp.
- 4 Turpat.- 104.lp.
- 5 Turpat.- 102.lp.
- 6 Turpat.- 2188.l.- 136.lp.
- 7 Turpat.- 2570.f.- 1.apr.- 453.l.- 2.lp.
- 8 Turpat.- 1313.f.- 1.apr.- 132.l.- 13.lp.
- 9 Turpat.- 113.l.- 50.-54.lp.
- 10 Turpat.- 139.-144.lp.
- 11 Turpat.- 132.l.- 94.lp.
- 12 Valdības Vēstnesis.- 1938.- 1.oktobrī.- 1.lpp.
- 13 LVVA.- 2570.f.- 1.apr.- 449.l.- 910.lp.
- 14 Jaunākās Ziņas.- 1938.- 1.februāris.- 8.lpp.
- 15 Valdības Vēstnesis. -1938.- 1.oktobrī.- 2.lpp.

2. Agresijas un karu novēršanas

neveiksme

Pēc ekonomisko sankciju atcelšanas pret Itāliju 1936.gada jūlijā Tautu Savienības labvēlīgā attieksme, kaut arī netieši, nosvērās par labu agresoram. Kopš 1936.gada Tautu Savienībā faktiski sprieda, kā pēc iespējas pieklājīgākā veidā atbrīvoties no Abesīnijas delegācijas. 1936.gada septembrī J.Feldmanis pēc sarunas ar Ž.Avenolu ziņoja, ka Tautu Savienības ģenerālsekretārs ir uzdevis saviem juristiem nopietni apsvērt jautājumu par eventuālās abesīņu delegācijas pilnvaru derīgumu. Ģenerālsekretārs atzīmēja, ka ir pilnīgi iespējams, ka mandātu komisija var noraidīt abesīņu delegācijas pilnvaras, jo ķeizars ir zemi brīvprātīgi atstājis un tādēļ nevar izdot pilnvaras delegācijai¹. 1936.gada septembra Tautu Savienības mandātu komisija bija vienisprātis, ka jānodrošina Itālijas līdzdalība Ženēvā, jo šo līdzdalību nevar upurēt tādai fikcijai kā Abesīnijas valdība Gorē. Arī A.İdens un M.Ļitvinovs prasīja Abesīnijas delegācijas pilnvaru neatzišanu. Taču Tautu Savienības mazās valstis, redzot lielvalstu politisko spēli, ietiepās un kategoriski izteicās pret Abesīnijas delegācijas izslēgšanu bez Hāgas starptautiskās tiesas atzinuma². Tautu Savienības lielvalstis nonāca grūtā situācijā, jo gribēja atgriezt Itāliju Ženēvā, tāpēc Ž.Avenols izlidoja uz Romu, lai nokārtotu radušos stāvokli. No Romas viņš ziņoja, ka Itālija nepiedalīsies Tautu Savienības

darbībā, ne arī citās Eiropas konferencēs, ja Abesīnijas delegāciju neizraidīs no zāles. Taču šis paziņojums uz mazajām un vidējām valstīm neatstāja nekādu būtisku iespaidu. Par Abesīnijas pilnvaru atzīšanu nobalsoja 39 valstis, tai skaitā arī visas Baltijas valstis, bet pret - Itālijas kaimiņi - Austrija, Ungārija, Albānija, kā arī Ekvadora. "Jaunāko Ziņu" korespondents rakstīja, ka izskatoties, ka paši delegāti pēc balsošanas bija nobijušies no sava lēmuma, jo Itālijas apmaiņa pret Abesīniju nebija sevišķi izdevīga³.

Tā kā izraidīt Abesīniju no Tautu Savienības tik viegli neizdevās, tad vismaz Anglija, Francija, ASV un virkne citu valstu atzina Itālijas impēriju de facto. Prese rakstīja, ka tā esot pirmā reize, kad Francijas labējā opozīcija cildina Tautas frontes valdības rīcību⁴.

J.Feldmanis 1937.gada martā no Ženēvas ziņoja, ka sarunā ar ģenerālsekretāra vietnieku esot uzzinājis, ka maija Padomes sesijā varētu būt runa par abesīņu delegācijas neatzīšanu, jo viņi taču neko vairs nereprezentē. Taču viņš norādīja, ka par iekarojumu atzīšanu gan nevarot būt nekādas runas, lai gan liekas, ka tieši to prasis Itālija⁵.

Taču tā kā no Abesīnijas delegācijas tik viegli atbrīvoties neizdevās, tad Itālija 1937.gadā kā protestu pieteica savu izstāšanos no Tautu Savienības.

1938.gada maija Padomes 101.sesiju vadīja V.Munters. Abesīnijas delegācija atkal bija ieradusies Ženēvā, un

Tautu Savienības Padome nolēma delegācijai atļaut piedalīties, bet nevis kā Abesīnijas valsts, bet gan kā ķeizara personīgajiem pārstāvjiem. Bija saprotams, ka Padomei būs grūti pieņemt vienbalsīgu lēmumu Abesīnijas jautājumā, tāpēc bija jāatrod tāds formulējums, kas dotu iespēju Padomes locekļiem no balsošanas atturēties. Anglijas delegācija tādēļ ieteica katrai Tautu Savienības valstij dot iespēju pašai lemt, kādu stāvokli ieņemt Abesīnijas jautājumā⁶. V.Munters paziņoja Latvijas viedokli, ka pēc kolektīvo akciju izbeigšanās izriet, ka turpmākā stāvokļa atzišanās katrai Tautu Savienības valstij atstājama iespēja rīkoties pēc brīvas izvēles. Vēlāk V.Munters kā Padomes priekšsēdētājs uzsvēra, ka Padome nav aicināta principiāli ieņemt stāvokli un atsaukt savas agrākās rezolūcijas, ir tikai jānoskaidro, vai Padomes locekļi piekrīt Anglijas viedoklim. Viņš konstatēja, ka, spriežot pēc valstu deklarācijām, Padomes locekļu vairākums izteicies par atsevišķo valstu rīcības brīvību⁷. Nekāda balsošana nenotika, sēdi slēdza un Abesīnijas jautājumam pielika punktu.

E.Andersons V.Muntera vadīto Padomes sesiju nosauca par visapkaunojošāko sesiju, jo V.Munters esot darījis visu, lai izpatiktu Anglijai⁸. Savukārt "Jaunākās Ziņas" par Itālijas–Abesīnijas konflikta risināšanu Tautu Savienībā rakstīja, ka "politiskie aprēķini bija izrādījušies stiprāki nekā jūtas, bet vara stiprāka par to, ko nediplomatiskā valodā sauc par taisnību"⁹. V.Muntera darbība Padomes priekšsēdētāja amatā nav jāsaista tikai ar centie-

niem izpatikt Anglijai. Latvijas ārlietu ministram bija visas iespējas izvērtēt politisko situāciju un lielvalstu politiku Tautu Savienībā, kā arī reāli prognozēt notikumu gaitu un savas iespējas Itālijas-Etiopijas konflikta izrisināšanā. Pie tam jāņem vērā V.Muntera labvēlīgā attieksme pret Itāliju.

Pēc neveiksmīgā sankciju pielietojuma Itālijas-Abesīnijas karā Tautu Savienība tās sēdē pacelto Spānijas jautājumu uzticēja ārpus Tautu Savienības radītai organizācijai - Londonas Neiejaukšanās komitejai. Latvijai šajā komitejā pārstāvēja K.Zariņš. Neiejaukšanās komitejas uzdevums bija aizkavēt Spānijas pilsoņu kara pārvēršanos par visas Eiropas karu, kā arī nodrošināt karamateriālu, ieroču un municijas eksporta aizliegumu uz Spāniju¹⁰.

V.Munters neiejaukšanās politiku uzskatīja par pareizu, taču norādīja, ka ar karamateriālu eksporta aizliegumu vien neiejaukšanās jēdziens nav izsmelts. Ja valstis grib ievērot patiesu neitralitāti, tad tām arī jāgādā par to, lai tiek izbeigta arī ikviena cita akcija, kas nāk par labu kādai pusei, piemēram, aģitācija vai ziedošanu vākšana¹¹. Oficiāli Latvijas valdība deklarācijai par neiejaukšanos Spānijas iekšējās lietās pievienojās 1937.gada 23.februārī. Latvijā tika aizliegts atvērt kantorus brīvprātīgo vervēšanai, izplatīt sludinājumus vai runas, kurās aģitētu piedalīties Spānijas karā. Latvijas pilsoņiem tika aizliegts piedāvāt pakalpojumus vienai vai otrai Spānijā karojošai pusei. Latvijas pilsoņu iestāšanās šādā dienestā

tika pasludināta par pretlikumīgu, par ko draudēja likumā paredzēts sods¹².

Drīz vien pēc Londonas komitejas nodibināšanas 1936.gada decembrī Tautu Savienības Padome sanāca uz savu ārkārtējo sēdi pēc Spānijas republikas valdības pieprasījuma, kurā Spānijas delegācija paziņoja, ka neiejaukšanās politika ir cietusi neveiksmi, jo Itālija un Vācija Londonas komitejas aicinājumus neievēro¹³. Tautu Savienība bija spiesta atzīt, ka Spānijas abas karojošās puses saņem ieročus no ārzemēm, un nolēma vēlreiz griezties pie abām pusēm ar aicinājumu panākt pamieru¹⁴. A.Īdens pat atzina, ka Spānijā lieta jau vairs negrozās ap atsevišķiem slepeniem ieroču sūtījumiem. bet gan ap veselu svešu karaspēku vienību atrašanos Spānijā. Tāpēc Anglija un Francija piesūtīja PSRS, Vācijai, Itālijai un Portugālei notas, kas saturēja priekšlikumus par absolūtu apņemšanos stingri atturēties no jebkuras rīcības, kas varētu novest pie ārējas iejaukšanās konfliktā. Visas valstis, kam notas bija adresētas, atbildēja apmēram vienādi, ka ir ar mieru pieņemt priekšlikumu, ja to darīs arī citas valstis¹⁵. Faktiski situācija nemainījās.

1937.gadā Neiejaukšanās komiteja nolēma veidot patruļas pie Spānijas krastiem, lai novērstu karamateriālu un brīvprātīgo piesūtīšanu abām pusēm. Krastu patrulēšanā piedalījās arī virsnieki no Latvijas. Taču Neiejaukšanās komitejas priekšsēdētājs L.Plimuts bija spiests konstatēt, ka komitejas darbam bijis ļoti maz panākumu un esošais

stāvoklis jāvērtē par augstākā mērā nepieņemamu, jo, neskatoties uz kontroli, karamateriāli lielos daudzumos ieplūst Spānijā. Viņš atzina, ka komitejas darbā ielikta enerģija esot izšķiesta veltīgi¹⁶.

1938.gada maijā Tautu Savienības Padomes sēdē Spānijas republikas pārstāvis Delvaijo vērsās pret tēzi, ka Spānijā notiek pilsoņu karš, jo uzskatīja to par karu ar Vāciju un Itāliju. Viņš gribēja panākt, lai Tautu Savienības Padome nobalsotu par rezolūciju, kas pārtrauktu neiejaukšanās politiku Spānijā, jo uzskatīja to par sabrukumu. Taču šādu rezolūciju neizdevās pieņemt. Par rezolūciju balsoja tikai PSRS un Spānija, pret - Anglija, Francija, Polija, Rumānija, bet 9 valstis atturējās¹⁷.

Londonas Neiejaukšanās komitejas sēdē Anglija iesniedza savu plānu, kur paredzēja visu ārvalstu brīvprātīgo atsaukšanu no Spānijas. Kaut arī PSRS pārstāvis ilgi bija pret, tomēr 1938.gada jūlijā angļu priekšlikumi tika pieņemti vienbalsīgi¹⁸. Lai gan šāda rezolūcija tika pieņemta, Itālija tūlīt paziņoja, ka tā neaizsauks no Spānijas nevienu savu kareivi.

Faktiski Neiejaukšanās komiteja savus dibināšanas uzdevumus tā arī neattaisnoja. Kaut ko izmainīt bez konfliktā iesaistīto valstu labās gribas, tām ignorējot Tautu Savienības un Neiejaukšanās komitejas lēmumus un pat darbojoties tiem preti, ne Tautu Savienībai, ne arī Neiejaukšanās komitejai nebija pa spēkam.

1937.gada jūlijā Japāna iebruka Ķīnā, un šis iebru-

kums nonāca Tautu Savienības izskatāmo jautājumu lokā. Ķīnas jautājumu Tautu Savienības Padome apsprieda slēgtajā sēdē, kur sasauca 23 vīru komiteju Tālo Austrumu lietās. Latvijas ārlietu ministrs V.MunTERS bija iecelts par Tālo Austrumu komitejas priekšsēdētāju. Ķīnas intereses pārstāvēja tās delegāts Tautu Savienībā Velingtons Kū, kurš 1937.gada rudens Asamblejā norādīja, ka japāņu armija atrodas Ķīnas teritorijā, kas var apdraudēt arī citu valstu drošību. Viņš aicināja Tautu Savienību, ja tā nespēj ierobežot Japānas agresiju, vismaz nosodīt Japānu visas pasaules priekšā. Tautu Savienības Tālo Austrumu komisijas sastādītā rezolūcija nosodīja japāņu aviācijas uzbrukumu Ķīnas neaizsargātajām pilsētām, kuru sekas ir civilpersonu nāve. Šāda rezolūcija tika pieņemta vienbalsīgi¹⁹. 23 vīru komisija aicināja Tautu Savienības locekļus atturēties no tādas darbības, kas varētu vājināt Ķīnas pretošanās spējas, un nolemt, kādā veidā tās varētu palīdzēt Ķīnai. V.Kū gan atzina, ka šāda rezolūcija Ķīnai neko nedod, bet atzīnību V.MunTERAM tomēr izteica²⁰.

Japānas agresija Ķīnā turpinājās, un 1938.gada janvārī pēc Ķīnas delegāta pieprasījuma tika sasaukta Tautu Savienības Padome. Slēgtās sarunās ar A.Īdenu, I.Delbosu un M.Ļitvinovu, kā ziņoja prese, V.Kū esot prasījis lietot sankcijas pret Japānu, taču saņēmis A.Īdena atbildi, ka, ievērojot Tautu Savienības krīzi, par kolektīvām akcijām nevarot būt runas²¹. Tautu Savienības Padomes 1938.gada janvāra sesijas rezultāts bija vēl viena rezolūcija, kuras

teksts ļoti līdzinājās iepriekšējai.

1938.gada maijā V.Kū aicināja sniegt reālu atbalstu Ķīnai, jo līdz šim no Tautu Savienības Ķīna esot dzirdējusi tikai platoniskas rezolūcijas²². Šoreiz Tautu Savienība pieņēma satūra ziņā asāku rezolūciju, kurā nosodīja indīgo gāzu lietošanu Ķīnā, kā arī izteica savas simpātijas Ķīnas tautai cīņā pret Japānas invāziju²³. Šādas rezolūcijas tika pieņemtas arī nākošajās Tautu Savienības sēdēs, tāpat arī visās sēdēs uzstājās Ķīnas delegāts ar lūgumu sniegt palīdzību Ķīnai.

Ķīnas un Japānas karš beidzās 1945.gadā bez Tautu Savienības palīdzības.

Par Ķīnas-Japānas, Itālijas-Etiopijas, Spānijas un citiem kariem Tautu Savienībā runāja, turpretī vairāki agresijas akti 30.gadu otrajā pusē vispār nenonāca Tautu Savienības uzmanības lokā. Nereagēšana uz Austrijas anšlusu, Sudetu apgabala atņemšanu Čehoslovākijai, Čehoslovākijas okupāciju un iebrukumu Polijā deva kārtējo triecienu Tautu Savienības autoritātes un prestiža paliekām. Visi šie notikumi liecināja, ka Tautu Savienības efektivitāte agresiju un karu novēršanā faktiski līdzinās nullei.

1 LVVA.- 2575.f.- 7.apr.- 1910.l.- 45.lp.

2 Jaunākās Ziņas.- 1936.- 22.septembrī.- 2.lpp.

3 Jaunākās Ziņas.- 1936.- 24.septembrī.- 7.lpp.

4 Jaunākās Ziņas.- 1936.- 23.decembrī.- 1.lpp.

5 LVVA.- 2575.f.- 7.apr.- 2180.l.- 90.lp.

6 LVVA.- 1313.f.- 1.apr.- 136.l.- 259.lp.; Societe des Nations. 101-eme session du Conseil. Compte rendu stenographique de la deuxieme seance. - Geneva, le mardi 10 mai 1938.- P.259-260.

7 LVVA.- 1313.f.- 1.apr.- 136.l.- 130.-132.lp.

8 Andersons E. Latvijas vēsture. 1920.-1940. Ārpolitika I.- 676.lpp.

9 Jaunākās Ziņas.- 1938.- 13.maijā.- 1.lpp.

10 LVVA.- 1313.f.- 1.apr.- 104.l.- 199.lp.

11 Jaunākās Ziņas.- 1936.- 17.jūlijā.- 1.lpp.

12 Jaunākās Ziņas.- 1937.- 24.februārī.- 1.lpp.

13 LVVA.- 1313.f.- 1.apr.- 120.l.- 15.lp.; Societe des Nations. Communiqué au Conseil. Appel du gouvernement Espagnol.- Geneva, le 12 decembre 1936.- P.15.

14 Jaunākās Ziņas.- 1936.- 12.decembrī.- 18.lpp.

15 Murray W. The Change in the European Balance of Power (1938-1939).- P.135.

16 Jaunākās Ziņas.- 1937.- 22.jūnijā.- 18.lpp.

17 LVVA.- 1313.f.- 1.apr.- 136.l.- 83.lp.

18 Murray W. The Change in the European Balance of Power (1938-1939).- P.138.

19 LVVA.- 1313.f.- 1.apr.- 122.l.- 1.-3.lp.; Societe des Nations. Quatre-vingt-dix-huitsieme session du Conseil. Compte rendu stenographique de la troisieme seance.- Geneva, le jeudi 16 sept. 1937.- P.1-3.

20 Jaunākās Ziņas.- 1937.- 6.oktobrī.- 1.lpp.

21 Jaunākās Ziņas.- 1938.- 29.janvārī.- 7. lpp.

22 LVVA.- 1313.f.- 1.apr.- 136.l.- 269.-277.lp.;
Societe des Nations. 101-eme session du Conseil. Compte
rendu stenographique de la deuxieme seance.- Geneva, le
mardi 10 mai 1938.- P.22-32.

23 LVVA.- 1313.f.- 1.apr.- 136.l.- 44.lp.

3. Teritoriālo noregulējumu neveiksme

30.gadu beigās Tautu Savienības pārvaldē nodotās teritorijas vai nu sāka pilnīgi neievērot Tautu Savienības Padomes lēmumus, vai arī Tautu Savienība nespēja samierināt konfliktējošās puses.

Dancigas senāts turpināja neievērot Tautu Savienības garantēto Satversmi un izrādīt necieņu Tautu Savienības virskomisāram. Pēc jaunā komisāra prof. Č.Burkharda ierašanās Dancigā senāta līderis Greizers viņam tūlīt uzdeva jautājumu par attieksmi pret nacionālsociālisma idejām, no kurām senāts nedomāja atteikties. Tautu Savienības pārvaldē arvien vairāk ieinteresējās Polija, kura savu iepriekšējo noraidošo attieksmi pret Tautu Savienības darbību Dancigas lietās bija atzinusi par kļūmīgu¹. Dancigas jautājuma risināšanai Tautu Savienība bija izveidojusi speciālu problēmkomisiju, kurā strādāja Lielbritānijas ārlietu ministrs A.Idens, Zviedrijas ārlietu ministrs R.Sandlers un Francijas ārlietu ministrs I.Delboss. Taču šajā nelielajā komisijā bija radušās nesaskaņas starp A.Idenu un R.Sandleru. R.Sandlers aizstāvēja viedokli, ka Dancigā ir jādara kaut kas radikāls vai arī vispār jāatceļ Tautu Savienības virskontrole pār Dancigu, jo stāvoklis, kas radies, ir Tautu Savienības cieņu aizskarošs. Viņš atgādināja, ka Dancigā atkārtoti netiek pildīta Satversme,

tiek izdoti pret ebrejiem vērsti likumi, kaut gan spēkā joprojām ir Tautu Savienības garantijas šai Satversmei. R.Sandlers aizrādīja, ja Tautu Savienība neko negrib uzsākt, tad, lai vismaz liktu sevi respektēt, ir jāatsauc Tautu Savienības komisārs un jāatceļ Dancigas Satversme. A.Īdens turpreti gribēja saglabāt esošo stāvokli, jo uzskatīja, ka tieši Satversmes likvidēšana var kaitēt Tautu Savienības prestižam². Strīdā iesaistījās arī Polija, kura kategoriski uzstājās pret virskomisāra atsaukšanu. Rezultātā, nespējot atrast visiem pieņemamu atrisinājumu, Tautu Savienības Padome pieņēma "Zālamana spriedumu". Padomes rezolūcija konstatēja, ka Dancigā izdotie pretebreju likumi runā preti Tautu Savienības garantētajai Satversmei, bet galīgo lēmumu Padome pieņems vēlāk. Tautu Savienība nolēma savu komisāru no Dancigas neatsaukt, bet prof. Č.Burkhards uz Dancigu tomēr nebrauca, jo bija paņēmis atvaļinājumu. Tautu Savienība lielāko vainu uzvēla Polijas neizdarībai, jo Polija nespējot nodrošināt Satversmes ievērošanu, kas faktiski esot pieņemta Polijas labā³.

Situāciju saasināja 1939.gada martā iesniegtais Vācijas memorands Polijai ar prasību atdot Dancigu Lielvācijai. Polija šo prasību nepieņēma. Vispār Tautu Savienības protektorāts Dancigā 1939.gada pavasarī jau bija pārvērties par pilnīgu fikciju, un Tautu Savienības komisārs jau pusgadu neatradās Dancigā. Beidzot 1939.gada maijā Tautu Savienība nolēma sūtīt virskomisāru uz Dancigu, jo Vācija sāka prasīt nobalsošanas organizēšanu Dancigā. Polija pa-

ziņoja, ka poļu muitas ierēdņu darbība Dancigā ir apdraudēta, turpretī senāts paziņoja, ka poļu muitnieki nodarbojas ar saimniecisko izlūkošanu⁴. 1939.gada jūnijā Dancigā ieradās 40 000 vācu trieciennieku, kas galīgi nebija saskaņojams ar Dancigas statusu.

1939.gada vasarā Tautu Savienība jau vairs Dancigas lietās necentās iejaukties, jo procesi, kas veicināja Dancigas pievienošanu Vācijai, vairs nebija apturami. Tautu Savienība faktiski kapitulēja. Tālākie strīdi turpinājās starp Dancigas senātu un Poliju. Īsi pirms pasaules kara sākšanās Dancigas nacionālsociālistu partijas līderis izteicās, ka Tautu Savienībai pēc būtības esot jānāk palīgā dancigiešiem pret Polijas tikojumiem, bet piemetināja, ka tāda palīdzība gan laikam varētu izpausties tikai kādā platoniskā protestā vai nenozīmīgas komisijas iecelšanā⁵.

Tautu Savienībai nebija pa spēkam atrisināt arī radušos situāciju mandātteritorijā Palestīnā. Taču sarežģījumiem Palestīnā nāca klāt arī vēl grūtības B grupas mandātteritorijās Āfrikā. Vācija sāka prasīt atpakaļ savas bijušās kolonijas, kas radīja satraukumu Lielbritānijā un Francijā.

Latvijas pārstāvja ziņojumos no Ženēvas par Palestīnas sadalīšanu divās valstīs tika atzīmēts, ka no tā vislielākie ieguvēji būtu angļi, jo varētu tur nostiprināties arī uz priekšdienām. Pretējā gadījumā, mandāta periodam beidzoties, Tautu Savienībai būtu jāpiešķir neatkarība Palestīnai. Taču, to sadalot, būtu iespējams

Palestīnā vēl uz laiku nostiprināties⁶. 1937.gada Tautu Savienības sesijā Palestīnas jautājums bija viens no galvenajiem. Oficiālais Mandātu komisijas viedoklis bija par Palestīnas sadalīšanu divās valstīs - arābu un ebreju, bet tūlīt nedodot tām pilnīgu patstāvību. Abām valstīm būtu jāpaliek angļu virsvaldībā⁷. Visi vienprātīgi atzina, ka esošais stāvoklis Palestīnā nav saglabājams. A.Īdens bija spiests paziņot, ka saskaņot arābu un ebreju intereses Anglijai nav izdevies. Vienīgais atrisinājums tāpēc ir izveidot divas atsevišķas valstis⁸. Ebreju valsts izveidošanu dedzīgi atbalstīja Polija un Rumānija, jo tur dzīvojošo ebreju skaits bija liels⁹. Polijas pārstāvis gan bija neapmierināts ar faktu, ka pēc angļu plāna ebreju iecelšana Palestīnā bija jāierobežo līdz 8000 cilvēku gadā, jo tas varēja paātrināt izceļošanu¹⁰. Arī ebreju organizāciju pārstāvis Ženēvā Goldmanis¹¹ pilnībā nepiekrīta angļu projektam, jo pēc tā ebreju valsts teritorijā varētu apmesties apmēram 600 000 cilvēku. Pēc cionistu organizācijas viedokļa teritorija ir jāpaplašina, lai vismaz 4 miljoni ebreju varētu apmesties uz dzīvi jaunajā valstī. Tam piekrīta arī Polija¹². Arī Latvijas delegācija atbalstīja ebreju centienus nodibināt valsti savā sentēvu zemē¹³.

Pilnīgi pretējus uzskatus ebreju, Anglijas, Francijas, Polijas un Rumānijas viedoklim pauda arābu valstu pārstāvji. Viņi bija pret Palestīnas sadalīšanu, pret Anglijas mandāta pagarināšanu un prasīja neatkarīgas Pa-

lestīnas valsts izveidošanu ar vienādām tiesībām visiem iedzīvotājiem, apsolut nodrošināt ebreju minoritātes aizsardzību. Irāka vispār bija neizpratnē, kādēļ tieši arābiem ir jāuzņem ebreji¹⁴. Arābu pasaule bija pārāk ietekmīga, lai ar to nerēķinātos, tādēļ Tautu Savienība nekādus konkrētus lēmumus nepieņēma un uzdeva Anglijai turpināt meklēt variantus.

Arī Francija nevarēja atrast kopīgu valodu ar savām mandātteritorijām Siriju un Libānu. 1938.gada janvāra Padomes sēdē Francija ziņoja, ka Sirijā un Libānā ir notikusi evolūcija un trīs gadu laikā tās varētu iegūt neatkarību¹⁵. Šo ziņojumu Francija pamatoja ar 1936.gadā noslēgto līgumu ar Siriju, kur bija noteikts trīs gadu pārejas periods franču mandāta likvidēšanai. Taču 1939.gadā Francija no šī līguma atteicās. Sirijā un Libānā mandātteritorijas statuss tika atcelts tikai 1943.gadā.

1939.gadā Anglija sasauca ebreju un arābu konferenci Londonā, kurā abas puses vienoties nespēja. Tautu Savienības pastāvēšanas laikā šīs domstarpības tā arī netika atrisinātas, jo viedokļi bija pārāk atšķirīgi, pie tam arī Anglija rūpējās par savām interesēm. 1948.gadā tika nodibināta Izraēlas valsts, taču sadursmes reģionā turpinās līdz šai dienai.

Mandātu sistēma savu uzdevumu, kas paredzēja šo teritoriju tautu attīstības līmeņa veicināšanu līdz neatkarīgu valstu nodibināšanai, neizpildīja. Pēc Otrā pasaules kara mandātsistēma tika likvidēta, taču problēmas

palika, jo ANO bija spiesta veidot līdzīgu sistēmu - starptautisko aizbildnību.

-
- 1 LVVA.- 2575.f.- 7.apr.- 2188.l.- 85.lp.
  - 2 Jaunākās Ziņas.- 1939.- 18.janvārī.- 7.lpp.
  - 3 LVVA.- 2575.f.- 7.apr.- 2188.l.- 68.lp.
  - 4 Jaunākās Ziņas.- 1939.- 12.jūnijā.- 8.lpp.
  - 5 Jaunākās Ziņas.- 1939.- 19.augustā.- 20.lpp.
  - 6 LVVA.- 2575.f.- 7.apr.- 2188.l.- 51.lp.
  - 7 Turpat.- 44.lp.
  - 8 Jaunākās Ziņas.- 1937.- 15.septembrī.- 1.lpp.
  - 9 LVVA.- 1313.f.- 1.apr.- 122.l.- 115.-122.lp.;
 Informations de Palestine. Bulletin Bimensuel.- Geneva, le
 1 er Oct. 1937.- P.1-15.
  - 10 LVVA.- 1313.f.- 1.apr.- 122.l.- 123.lp.
  - 11 Ebreju organizāciju pārstāvja Goldmaņa iniciālis
 Tautu Savienības dokumentos nav norādīts.
  - 12 LVVA.- 2575.f.- 7.apr.- 2188.l.- 59.lp.
  - 13 Turpat.- 1313.f.- 1.apr.- 122.l. - 116.lp.
  - 14 Jaunākās Ziņas.- 1937.- 24.septembrī.- 8.lpp.
  - 15 LVVA.- 1313.f.- 1.apr.- 135.l.- 39.lp.; League of
 Nations. Mandates. Permanent Mandates Commission. Report
 on the work of its thirty-third session.- Geneva, January
 26th 1938.- P.1-3.

4. Minoritāšu jautājums

30.gadu otrā puse iezīmējās ar tālāku valstu novēršanos no Tautu Savienības jurisdikcijas minoritāšu tiesību aizsardzības jomā. Polija pēc atbrīvošanās no minoritāšu līguma saistībām parakstīja atsevišķus nolīgumus, pēc kuriem minoritāšu tiesības aizstāvēja sevišķa jaukta komisija uz vietas. Ar Vāciju Polija bija parakstījusi speciālu vienošanos par vācu minoritātes tiesību aizsargāšanu Polijā. Tajā pašā laikā Polija prasīja poļu minoritātei tādas pašas tiesības Vācijā¹. Līdzīgi rīkojās arī Ungārija, kura risināja šos jautājumus sarunu ceļā ar kaimiņvalstīm bez Tautu Savienības palīdzības². Tātad šajos gadījumos priekšplānā tika izvirzīts savstarpējo sarunu ceļš starp valstīm, kas bija nomainījis vienpusīgo prasību ceļu, kādu paredzēja Tautu Savienības minoritāšu līgumi.

Vēl vienu pavērsienu šī jautājuma risināšanā radīja Rumānijas minoritāšu lietu izskatīšana 1938.gadā. Rumānija piederēja pie valstīm, kas bija parakstījušas minoritāšu klauzulu. Pretēji Polijai Rumānija no šīm saistībām atbrīvojusies nebija, tāpēc atrada citu ceļu, kas tai ļāva uzņemtās saistības mēģināt nepildīt. Tautu Savienības Sekretariātā bija saņemtas sūdzības par ebreju stāvokli Rumānijā, kas bija jāizskata 1938.gada janvāra Tautu Savienības Padomes sesijā. Savā sūdzībā ebreji atsaucās uz 1919.gadā noslēgto minoritāšu līgumu. Taču Rumānija norādīja, ka eb-

reji nemaz nevar atsaukties uz minoritāšu aizsardzības līgumiem, jo pēdējie attiecas tikai uz tādiem cittautiešiem, kuri kā Rumānijai pievienoto teritoriju iedzīvotāji automātiski kļuvuši par Rumānijas pilsoņiem, bet ebreju stāvoklis Rumānijā ir Rumānijas valsts iekšējā lieta. Pie tam Rumānijas valdība norādīja, ka arī tā grib atteikties no minoritāšu līgumu saistībām³. Arī Tautu Savienības Padome nemaz nesteidzās ar ebreju sūdzības izskatīšanu, ar kuru vairākas nedēļas pēc saņemšanas netika pat iepazīstināta Rumānijas delegācija⁴. Beidzot Tautu Savienība apmierinājās ar lūgumu Rumānijas valdībai būt mērenākam un vismaz uz laiku pārtraukt pretebreju kampaņu⁵. Šāda politika bija saistīta ar kritisko stāvokli Tautu Savienībā, jo 1938.gadā bija paredzamas asas uzstāšanās pret Tautu Savienību, ko gribēja darīt arī Rumānija. Anglija un Francija ieteica Rumānijas ārlietu ministram būt mērenākam savā runā par Tautu Savienības darbības vērtējumu, un Tautu Savienības Padome savukārt vilks garumā ebreju petīcijas izskatīšanu⁶.

Pēc iepazīšanās ar Rumānijas viedokli minoritāšu jautājumā arī Latvijas presē tika izteiktas līdzīgas domas. Parādījās raksti, kas konstatēja, ka Latvijā vispār minoritāšu nav, jo cittautieši, kuri nedzīvo kompakti, bet gan izkaisīti, netiek uzskatīti par minoritāti. Pie tam Latvijā neviena mazākumtautība nesastādīja 20 % iedzīvotāju, ko daļa speciālistu uzskatīja par nepieciešamu, lai varētu runāt par minoritāšu tiesībām.

Kopumā 30.gadu beigās Tautu Savienības sesijās bija vērojama krasa intereses mazināšanās par mazākumtautību jautājumiem, jo bija kļuvis redzams šo problēmu neefektīvais un arī negribīgais risināšanas process. Par to liecina arī statistika. 1930.-1931.gadā Tautu Savienības Sekretariāts bija saņēmis izskatīšanai 204 minoritāšu peticijas, 1935.-1936.gadā - 15, bet 1939.gadā šādi iesniegumi bija tikai 7 un visi par vienu valsti - Rumāniju⁷.

1939.gadā Tautu Savienība samazināja savu budžetu, samazinot Tautu Savienības direkcijas. Tika likvidēta arī minoritāšu direkcija, kurai Tautu Savienība turpmāk neparedzēja aktīvu darbu⁸. Šāds lēmums liecināja, ka minoritāšu lietas Tautu Savienībā tika uzskatītas par otršķirīgām.

1 LVVA.- 2575.f.- 7.apr.- 1684.l.- 5.lp.

2 Turpat.- 1313.f.- 1.apr.- 135.l.- 4.-28.lp.

3 Turpat.

4 Jaunākās Ziņas.- 1938.- 27.janvārī.- 1.lpp.

5 LVVA.- 1313.f.- 1.apr.- 135.l.- 4.-40.lp.

6 Jaunākās Ziņas.- 1939.- 24.janvārī.- 2.lpp.

7 Weatch R. Minorities and the League of Nations. - P.381.

8 Jaunākās Ziņas.- 1939.- 24.janvārī.- 2.lpp.

5. Neitralitātēs deklarāciju fenomēns

Nodibinoties Tautu Savienībai un iestājoties tur lielākai daļai valstu, tradicionālā neitralitāte zaudēja savu nozīmi, jo tā tika aizvietota ar savstarpējās palīdzības sniegšanu saskaņā ar Tautu Savienības Pakta 10. un 16.pantu. Tautu Savienības Pakts pamatojās uz solidaritātes principu un faktiski neitralitāti neparedzēja. Pirms kara neitralitātes jēdziens nozīmēja vienādu izturēšanos pret abām karojošām pusēm. Turpretī Tautu Savienības Pakts paredzēja Tautu Savienības locekles pienākumu iet palīgā cietušai valstij, ja uz to aicināja Tautu Savienība, jo Pakta 10.pants paredzēja, ka Tautu Savienības locekļi uzņemas aizstāvēt pret uzbrukumiem no ārienes visu Savienības locekļu teritoriālo neaizskaramību un pastāvošo politisko neatkarību. Savukārt pēc 16.panta tika deklarēts, ka uzsākts karš pret vienu no Tautu Savienības locekļiem tiek uzskatīts kā kara akts arī pret citiem Tautu Savienības locekļiem¹. Protams, šie panti militāra rakstura palīdzību paredzēja tikai kā vienu no iespējām. Solidaritāte ar agresijas upuri un kolektīvs pretspārs uzbrucējam varēja izpausties arī diplomātiskā, finansiālā un saimnieciskā veidā. Taču visos šajos gadījumos vairs runāt par neitralitāti nevarēja.

Atšķirīgu viedokli šajā aspektā Tautu Savienībā ienēma Šveice. Šveices neitralitāte pamatojās uz 1815.gada Vi-

nes kongresa līgumu, kurā Anglija, Francija, Krievija, Portugāle, Prūsija, Spānija un Zviedrija atzina un garantēja Šveices pastāvīgo neitralitāti. Uzaicinot Šveici iestāties Tautu Savienībā un nodibinot Tautu Savienības pastāvīgo atrašanās vietu Ženēvā, valstis vienojās atbrīvot Šveici no pienākumiem piedalīties militārās sankcijās, ko paredzēja Tautu Savienības Pakta 16.pants. Tomēr Šveices neitralitāte tika ierobežota, jo neatbrīvoja Šveici no piedalīšanās ekonomiskās un finansiālās sankcijās². 1831.gadā pastāvīgās neitralitātes tiesības atzina un garantēja Beļģijai un 1867.gadā Luksemburgai, taču pēc Pirmā pasaules kara permanentās neitralitātes stāvokli bija saglabājusī tikai Šveice. 1920.gadā Tautu Savienība noraidīja Luksemburgas vēlēšanos iestāties Ženēvas organizācijā, rezervējot sev neitralitātes tiesības. Vēlāk Luksemburgu gan uzņēma Tautu Savienībā, bet bez minētās rezerves³. Tātad ierobežotas neitralitātes statuss Tautu Savienībā bija vienīgi Šveicei. Faktiski 10. un 16.pantā paredzētā kolektīvā palīdzība agresijas upurim un līdz ar to neitralitātes zaudēšana bija viens no Tautu Savienības stūrakmeņiem, uz kura bāzējās Tautu Savienības pastāvēšanas ideja.

Kaut arī Baltijas valstis vēlējās iestāties Tautu Savienībā, atbalstīja Tautu Savienības darbības principus un lika uz to lielas cerības, taču Baltijas valstis vienmēr ir vilinājis neitrālas valsts statuss. Baltijas valstis vislabprātāk būtu gribējušas būt neitrālas, bet Tautu Savienības ietvaros. Latvijas pārstāvis Tautu Savienībā

J.Feldmanis 1935.gadā rakstīja: "Mēs esam par mazu tauta, lai piedalītos cīņās, kurās tiek izšķirti mums svešu tautu un tālu provinču likteņi. Neitralitātes līgums turpretī uzliktu mums par pienākumu sargāt vienīgi mūsu pašu robežas"⁴. J.Feldmanis uzskatīja, ka Baltijas valstu neitralitāte ir savienojama ar Tautu Savienības locekļa statusu, ciktāl Tautu Savienības pilnsapulce to ir akceptējusi ar speciālu lēmumu, kā tas bija Šveices gadījumā. Viņš saprata, ka šādu lēmumu varētu panākt, ja tas būtu Tautu Savienības un pasaules miera interesēs, jo tieši tā tas bijis Šveices, Luksemburgas un Beļģijas gadījumos. Taču J.Feldmanis arī domāja, ka Baltijas valstu neitralitātē ir ieinteresēta Vācija un PSRS, jo neviena no tām negribētu pieļaut status quo stāvokļa grozīšanu Baltijā par labu otram. Bet trešās valsts iejaukšanās gadījumā Baltijā varot būt apdraudētas arī lielās kaimiņvalstis. J.Feldmanis uzskatīja, ka objektīvie priekšnoteikumi Baltijas valstu neitralitātes garantēšanai ir un tāpēc jāsāk spert aktīvāki soļi⁵. Igaunijas pārstāvis Tautu Savienībā arī mēģināja uzsākt sarunas par Baltijas valstu neitralitātes garantēšanu uz mūžīgiem laikiem, bet Tautu Savienības ģenerālsekretāra vietnieks F.Volters viņam norādīja, ka Baltijas valstis jau aizsargā to atrašanās Tautu Savienībā⁶. Protams, vislabākais līdzeklis Baltijas valstu patstāvības nodrošināšanai būtu neitralitāte ar Vācijas, PSRS, Anglijas un Francijas garantijām. Šajā sakarībā Igaunijas ārlietu ministrs I.Seljamā sarunā ar Latvijas sūtni Talli-

nā bija teicis, ka neitralizācijas akts tikai no PSRS, Vācijas un Polijas puses neesot pieņemams, jo vēsture mācot, ka, ja garantī sastādīties tikai no kaimiņvalstīm, tad šādi akti bieži novedot pie garantētās valsts sadalīšanas pašu garantu starpā. Bet tā kā Anglija un Francija nekādu interesi par Baltijas valstīm neizrāda, tad garantijas bez Anglijas un Francijas līdzdalības pārvēršoties par fikciju⁷. Igaunijas ārlietu ministra teiktais koncentrētā formā atspeoguļo patieso stāvokli, kāds 30.gados pastāvēja Baltijas valstu neitralitātes garantēšanas iespējās. Tā kā šāda ieinteresētība no visām pusēm nebija, tad līdz ar to panākt patiesu pastāvīgu garantētu neitralitāti nebija iespējams. Tāpēc kā vienīgo garantu Baltijas valstis uzskatīja Tautu Savienību.

Taču pēc 1936.gada, kad Tautu Savienība nodemonstrēja 16.panta neveiksmīgo pielietojumu Itālijas-Etiopijas karā, Latvija savu uzticību Tautu Savienības aizsardzībai sāka zaudēt. Arī virkne citu valstu sāka domāt līdzīgi Latvijai, protams, katrai no tām bija savi atšķirīgi iemesli. Visaktīvāk neitralitātes panākšanu Tautu Savienības ietvaros sāka propagandēt Skandināvijas valstis, kuras bija apvienojušās Oslo valstu grupā. Šajā grupā ietilpa Zviedrija, Norvēģija, Dānija, Holande, Somija, Beļģija un Luksemburga. Līdzīgi Oslo valstu grupai savu neitralitāti Tautu Savienības ietvaros gribēja pasludināt arī Polija. Kamēr turpinājās diskusijas par Tautu Savienības Pakta reformu un 16.panta izmaiņas iespējām, iepriekš minētās valstis

gaidīja oficiālo Tautu Savienības lēmumu par sankciju pantu. Tā kā 1938.gada februārī Tautu Savienības komisija Pakta izmaiņas lietās savu darbu beidza bez rezultātiem un Tautu Savienības Pakts palika negrozīts, Oslo grupas valstis sāka rīkoties noteiktāk.

Vēsturnieki E.Andersons un V.Sipols uzskata, ka Skandināvijas valstu darbība neitralitātes deklarēšanas virzienā bija saistīta ar Vācijas politisko ietekmi uz šīm valstīm. Abi vēsturnieki ir vienprātīgi, ka arī Baltijas valstis savu attieksmi pret 16.pantu sāka revidēt kopējā Vācijas un Skandināvijas valstu spiediena rezultātā⁸. Arī Igaunijas vēsturnieki P.Varess un O.Osipova norāda, ka Baltijas valstis mēģināja orientēties uz Skandināvijas valstu neitrālās ārpolitikas līniju un atzīmē Vācijas ietekmes pieaugumu Igaunijas ārpolitikā 30.gadu beigās⁹. Fakts, ka Vācija, nebūdamā Tautu Savienības locekle, bija ieinteresēta 16.panta likvidēšanā vai vismaz tā atzišanā par fakultatīvu, ir loģisks un neapstrīdams. Par to bieži ziņoja arī J.Feldmanis. 1937.gada 17.decembrī viņš rakstīja no Ženēvas: "Vācieši vairākkārt deklarējuši, ka jāatmet 16.pants... Eiropas kara gadījumā vienmēr būs iespējams, pamatojoties uz 16.pantu, nodibināt vismaz ekonomisku un finansiālu koalīciju pret uzbrucēju. Tāpēc top arī saprotamas Vācijas antipātijas pret 16.pantu"¹⁰. Turpretī Skandināvijas valstīm, atsakoties no 16.panta un pasludinot savu neitralitāti, bija cerības to arī nosargāt, ņemot vērā to ģeogrāfisko stāvokli. Pēc E.Andersona

domām, Skandināvijas valstis, cerot uz savu ģeogrāfiskā stāvokļa izdevīgumu, negribēja būt saistītas ar 16.pantu un vēlējās palikt neitrālas iespējamā kara apstākļos Eiropā, kas, pilnīgi iespējams, skartu Baltijas valstis. E.Andersons secina, ka skandināvi gribēja nodrošināties, lai morāli atbrīvotos no pienākuma cīnīties Baltijas valstu labā¹¹.

Redzot nesekmīgu Pakta reformas gaitu, Somija 1937.gada decembrī griezās pie Tautu Savienības ģenerālsekretāra ar jautājumu, vai tā, būdama Tautu Savienības locekle, var palikt neitrāla. Pēc J.Feldmaņa informācijas, Somija šo savu soli gribēja turēt slepenībā¹². Arī Šveice 1937.gada decembrī oficiāli izteica vēlēšanos paplašināt savu neitralitāti un pilnīgi atbrīvoties no 16.panta, tātad arī no finansiālām un ekonomiskām sankcijām¹³.

1938.gada janvāra Padomes sesijas laikā prese rakstīja par smagāko Tautu Savienības krīzi tās pastāvēšanas laikā. Mazās valstis esot zaudējušas uzticību Tautu Savienībai, bet visu kampaņu pret Tautu Savienību acīmredzot vadot Berlīne un Roma, par ko liecinot šo valstu preses tonis¹⁴.

1938.gada janvāra Tautu Savienības Padomes sesijā galvenā doma, ko izteica Zviedrijas, Holandes un Polijas delegāti, bija legalizēt jau pastāvošo stāvokli, ka Tautu Savienības locekļi paši izšķir, vai grib piedalīties sankcijās vai nē. Tā bija izteikšanās pret sankciju obligātu un automātisku stāšanos spēkā¹⁵. Francijai un Angli-

jai vēl izdevās atvairīt valstu atteikšanos no 16.panta uzskatišanas par fakultatīvu, taču Zviedrijas delegāts deklarēja, ka viņa valdība paliekot pie sava viedokļa par sankciju fakultatīvo raksturu¹⁶. Tātad Zviedrija bija pirmā valsts, kas 1938.gada februārī no Tautu Savienības tribīnes vienpusīgi deklarēja, ka neatzist 16.pantu. Šveice gāja citu ceļu, jo 1938.gada maijā Padomes sēdē lūdza atbrīvot Šveici no saimnieciskām un finansiālām sankcijām, jo to sekas līdzinoties militāru sankciju sekām. Tādējādi Šveice varot tikt ierauta vispārējā karā¹⁷. M.Ļitvinovs gan uzstājās pret Šveices lūguma izpildīšanu, bet Padome tomēr piekrita Šveices prasībai pēc pilnīgas neitralitātes Tautu Savienības ietvaros. Savu lēmumu Tautu Savienības Padome pamatoja ar Šveices neitralitātes tradīcijām, kā arī ar to, ka šāds Šveices statuss ir pasaules miera interesēs. Šveice apņēmas respektēt savus uzdevumus kā Savienības biedrs visis citos jautājumos¹⁸.

1938.gada 24.jūlijā noslēdzās Oslo valstu grupas ārlietu ministru konference. Dānijas, Zviedrijas, Norvēģijas, Somijas, Beļģijas, Holandes un Luksemburgas ārlietu ministri paziņoja, ka viņu pārstāvētās valstis apņēmušās neuzskatīt Tautu Savienības sankciju sistēmu par obligātu. Valstis gan apņēmas darboties līdzī visās starptautiskās sarunās, bet tās vadot neatkarības gars, iepretim dažādiem varas nogrupējumiem¹⁹. 1938.gada septembrī Tautu Savienības pilnsapulcē šo Oslo valstu lēmumu paziņoja Zviedrijas ārlietu ministrs R.Sandlers. Tādu pašu paziņojumu sniedza

arī Polijas ārlietu ministrs J.Beks.

Baltijas valstis par šādu soli ilgi šaubījās. 1937.gada decembrī J.Feldmanis no Ženēvas rakstīja, ka Latvijas interesēs ir, lai 16.pants pastāvētu, varētu vienīgi runāt par to, lai Baltijas valstīm neuzspiež sveša karaspēka cauri laišanu²⁰. 1938.gada martā J.Feldmanis ar izbrīnu rakstīja par J.Beka deklarāciju pret Tautu Savienību.

Tomēr pakāpeniski arī Baltijas valstis sāka domāt par līdzīgas deklarācijas nepieciešamību. 1938.gada aprīlī V.Munters Darba kameras gadskārtējā sapulcē jau faktiski izteica neuzticību Tautu Savienības politiskajai darbībai. Viņš teica: "Līdzšinējā starptautiskā kopdarbības forma - Tautu Savienība - pēc Vācijas un Itālijas izstāšanās nav spējīga atrisināt degošās politiskās problēmas... Vēl Absinijas jautājumu kārtoja visā pilnībā Tautu Savienība un cieta neveiksmi. Spānijas jautājumu tādēļ uzticēja ārpus Tautu Savienības radītai organizācijai... Japānas-Ķīnas konfliktu nevarēja nokārtot ne Tautu Savienība, ne ārpus tās sasauktā Briseles konference Austrumu jautājumos un Lietuvas-Polijas konflikts līdz Tautu Savienībai pat nenāca". V.Munters norādīja, ka visu politiku nosaka lielvalstis un to interešu sadursme, tāpēc "mazās valstis ... cenšas vairāk un vairāk norobežoties no lielvalstu interešu sadursmēm, un atvelkas pozīcijās, kuras uzlūko par drošām. Tāda atturība, protams, vēl izteiksmīgāk pastripo Tautu Savienības krīzi". V.Munters gan uzskatīja, ka Tautu Savienība ir labākā valstu kopdarbības forma un

tāpēc tā jā saglabā, bet "nav jā nododas ilūzijām par Tautu Savienības pašreizējām reālajām iespējamībām miera nodrošināšanai. Nav iedomājams, ka tās locekļi šai brīdī būtu gatavi kopējiem spēkiem uzņemties kaut kādu cīņu par mieru, izņemot morāliskiem līdzekļiem²¹. Tātad, pēc V.Muntera vārdiem, mazajām valstīm pašām jā domā, kā sevi aizsargāt.

1938.gada jūnijā Rīgā notika Baltijas valstu ārlietu ministru konference, kurā Igaunijas ārlietu ministrs K.Selters oficiāli ierosināja Baltijas valstīm nākt klajā ar rezolūciju par 16.panta fakultatīvo raksturu. K.Seltera iniciatīva šī jautājuma risināšanā ir jā saista ar Igaunijas jauno ārpolitisko stratēģiju un orientāciju un šķietamo Vācijas protekciju, no vienas puses, kā arī orientāciju un Skandināvijas valstu neitrālo politiku²². Lietuva īsti negribēja tam piekrist, jo jutās apdraudēta. Arī Latvija izturējās izvairīgi. J.Feldmanis no Ženēvas vēlreiz aicināja Latvijas valdību nesteigties un brīdināja no skandināvu egoisma²³. Viņš norādīja, ka drīzāk vajadzētu deklarēt, ka mēs neuzskatām par pienākumu laist tranzītā svešu karaspēku, jo tranzītam ir aktuālāka nozīme nekā sankcijām. Pie tam viņš atzīmēja, ka Oslo grupas valstis nezaicināja Baltijas pārstāvjus uz savu konferenci, kaut gan zināja Baltijas valstu uzskatus. J.Feldmanis aicināja akli nesekot skandināviem, ja jau viņi Baltijas valstis ignorē²⁴. Vēl 1938.gada septembrī Tautu Savienības pilnsapulcē, kā raksta E.Andersons, franči mēģināja Baltijas valstis pierunāt atturēties no

deklarācijām²⁵. Tomēr 1938.gada 19.septembrī V.Munters Tautu Savienības pilnsapulcē deklarēja Latvijas viedokli šajā jautājumā. Viņš teica: "Sankciju sistēma pašreizējos apstākļos uzskatāma par tādu, kas ieguvusi neautomātisku raksturu, Latvijas valdība tādēļ patur sev tiesības noteikt katrā atsevišķā gadījumā, vai un cik lielā mērā tā ir spējīga piemērot Pakta 16.pantā paredzētos noteikumus"²⁶. Līdzīgu viedokli izteica arī Igaunijas ārlietu ministrs K.Selters. 22.septembrī to pašu paziņoja arī Lietuva²⁷. Vēsturniece R.Peters Baltijas valstu paziņojumus 1938.gadā izskaidro ar bailēm nedarīt tāpat kā Skandināvijas valstis²⁸. Vēlāk V.Munters presē paskaidroja: "Šādas deklarācijas liecina par valstu gribu piekopt pilnīgi neatkarīgu politiku, neatzīstot sankciju sistēmas automātisko raksturu". Savukārt ārlietu ministrijas politiskā departamenta direktors rakstīja: "Paliekot joprojām Ženēvas organizācijā, atzīstot, ka Tautu Savienības pamatā liktā starptautiskās kopdarbības doma ir pareiza un laba, mēs esam atguvuši rīcības brīvību norobežoties no lielvalstu interešu sadursmēm, aizsargāties no citu valstu konfliktiem". 1938.gada 13.septembrī Latvijas ministru kabinets pieņēma likumu par neitralitātes noteikumiem. Šis likums faktiski noteica Latvijas rīcību kara laikā, kas stātos spēkā ar prezidenta rīkojumu pēc bruņota konflikta iesākšanās, kurā Latvija nolemtu palikt neitrāla²⁹.

Neitralitātes deklarēšana liecināja par nopietnām izmaiņām Latvijas ārpolitiskajā stratēģijā. Teorētiski pa-

liekot Tautu Savienības locekļiem, Latvijas līdzšinējā orientācija uz Tautu Savienību faktiski bija beigusies. Taču par neitralitāti gan Latvijas, gan arī pārējo vienpadsmit Eiropas valstu tālāko politiku grūti nosaukt, jo, lai arī neitralitāti deklarējušās Eiropas valstis vairs nepieturējās pie kolektīvās drošības kursa, tās tomēr arī neatgriezās pie neitralitātes šī jēdziena vecajā izpratnē. Šo jauno politiku drīzāk varētu nosaukt par atgriešanos pie akciju un rīcības izvēles individuālās brīvības, kas neapšaubāmi nozīmēja Tautu Savienības nozīmes un autoritātes zaudēšanu.

Norvēģu zinātnieks N.Ērviks 12 Eiropas valstu jauno politiku dēvē par divdomīgu, jo "tās jutās tā, it kā stāvētu ar katru kāju savā nometnē. Teorētiski tās palika Līgas locekļi, bet praktiski katra no tām bija apvilkusī apli ap savu teritoriju un deklarēja palikšanu tajā tik ilgi, kamēr būs iespējams no tā iziet"³⁰.

Šo pavērsienu Tautu Savienībā pozitīvi novērtēja Vācija, ko savā runā 1939.gada sākumā pieminēja arī A.Hitlers. Viņš izteicās, ka "iepriecinoša ir draudzīgo sakaru izveidošanās starp Vāciju un Šveici, Beļģiju, Hollandi, Ziemeļvalstīm, Somiju un Baltijas valstīm, jo šinīs valstīs pēdējā laikā vērojama tendence attālināties no zināmiem Tautu Savienības kareiviskiem paragrāfiem"³¹. E.Andersons un V.Sīpols ir vienprātis, ka Latvijas atteikšanās ievērot Tautu Savienības statūtu 16.pantu bija kļūda. Abi vēsturnieki atzīst, ka Tautu Savienība nespēja

dot efektīvu pretsparu agresoram, tomēr tās statūtu 16.pants zināmā mērā bija šķērslis agresijai³². Jāpiekrīt E.Andersonam, ka 16.pants bija Latvijas neatkarības vienīgā starptautiskā garantija, jo Latvijas 1938.gada septembra vienpusīgo deklarāciju nekas negarantēja. Taču arī Tautu Savienības garantijām 30.gadu beigās nebija nekādas nozīmes. Pirms Latvijas šādas deklarācijas jau bija pieņēmušas deviņas Eiropas valstis, bet divas Eiropas valstis jau bija no Tautu Savienības izstājušās. Tautu Savienībā bija palikuši pārāk maz drošības garantu, pie tam aiz muguras jau bija pamācošie notikumi Etiopijā, Ķīnā, Čehoslovākijā, Austrijā. Ne velti Tautu Savienības ģenerālsekretārs Ž.Avenols 1939.gada februārī bija teicis J.Feldmanim, ka Tautu Savienības politiskā aktivitāte tagad līdzinās gandrīz nullei³³. Tāpēc visdrīzāk būtu jāpiekrīt J.Feldmaņa 1937.gada decembra ziņojumā teiktajam par diskusijām ap 16.pantu, kurā viņš atzina, ka "tam ir vairāk teorētiska nozīme: ja jau pār mūsu kaimiņu zemēm no jauna brāzīsies kara vētras, tad visi iepriekšējie teorētiskie paredzējumi zaudēs spēku"³⁴.

Divpadsmit valstu - Tautu Savienības locekļu - paziņojumi par neitralitātes deklarāciju pieņemšanu 1938.gadā nopietni ietekmēja Tautu Savienības pastāvēšanas ideju. Faktiski bija sagrauts viens no Tautu Savienības pastāvēšanas pamatprincipiem - solidaritātes princips ar cietušo valsti un kolektīvā pretspāra princips uzbrucējam. Tas liecināja, ka liela daļa valstu par primāro atzina savu

ricības brīvību un izteica neticību Tautu Savienības propagandētajām solidaritātes idejām.

---

1 Treaty of Versailles. The Covenant of the League of Nations // The Treaties of Peace. 1919-1923.- P.14-17.

2 LVVA.- 2575.f.- 7.apr.- 2180.l.- 5.lp.

3 Latviešu Konversācijas Vārdnīca.- R., 1937.- 15.sēj.- 28861.sleja.

4 Ābers B. J.Feldmanis un Tautu Savienība. - 133.lpp.

5 Turpat.- 135.lpp.

6 Andersons E. Latvijas vēsture. 1920.-1940. Ārpolitika I. - 670.lpp.

7 LVVA.- 2570.f.- 1.apr.- 463.l.- 296.lp.

8 Andersons E. Latvijas vēsture. 1920.-1940. Ārpolitika II. - 20.-21.lpp.; Sīpols V. Dzimtenes nodevība...- 145.-151.lpp.

9 Варес П., Осипова О. Похищение Европы, или Балтийский вопрос в международных отношениях XX века.- Таллинн, 1992.- С.92, 154.

10 LVVA.- 2575.f.- 7.apr.- 2180.l.- 2.lp.

11 Andersons E. Latvijas vēsture. 1920.-1940. Ārpolitika I.- 678.lpp.

12 LVVA.- 2575.f.- 7.apr.- 2188.l.- 3.lp.

13 Turpat.- 15.lp.

14 Jaunākās Ziņas.- 1938.- 26.janvāri.- 1.lpp.

- 15 Ørvik N. The decline of Neutrality 1914-1941.- P.178.
- 16 Turpat.- P.179.
- 17 LVVA.- 1313.f.- 1.apr.- 136.l.- 27.lp.
- 18 Turpat.- 28.lp.; League of Nations. Hundred and first session of the Council.- Geneva, May 14th 1938.- P.1-3.
- 19 Ørvik N. The decline of Neutrality 1914-1941.- P.185.
- 20 LVVA.- 2575.f.- 7.apr.- 2188.l.- 2.lp.
- 21 Valdības Vēstnesis.- 1938.- 4.aprīlī.- 1.lpp.
- 22 Варес П., Осипова О. Похищение Европы... - С.92.
- 23 Andersons E. Latvijas vēsture. 1920.-1940. Ārpolitika II.- 21.lpp.
- 24 Andersons E. Latvijas vēsture. 1920.-1940. Ārpolitika I. - 679.lp.
- 25 Andersons E. Latvijas vēsture. 1920.-1940. Ārpolitika II.- 21.lpp.
- 26 Brīvā Zeme.- 1938.- 20.septembrī.
- 27 Варес П., Осипова О. Похищение Европы... - С.93.
- 28 Peters R. Problems of Baltic diplomacy...- P.135.
- 29 LVVA.- 2570.f.- 1.apr.- 456.l.- 10.lp.
- 30 Ørvik N. The decline of Neutrality... - P.183.
- 31 Jaunākās Ziņas.- 1939.- 31.janvārī.- 9.lpp.
- 32 Andersons E. Latvijas vēsture. 1920.-1940.- Ārpolitika I. - 679.lpp.; Sīpols V. Dzimtenes nodevība... - 150.lpp.

33 Abers B. Jūlijs Feldmanis un Tautu Savienība.-
143.lpp.

34 LVVA.- 2575.f.- 7.apr.- 2188.l.- 2.lp.

6. PSRS izslēgšana no Tautu Savienības

Pēdējais svarīgākais politiskais lēmums Tautu Savienības darbības laikā bija tās locekļu kopīgās nostājas demonstrēšana pret agresoru - Padomju Savienību - Somijas un PSRS jeb t.s. Ziemas kara laikā. Šo lēmumu var nosaukt par unikālu, jo tas bija vienīgais gadījums Tautu Savienības pastāvēšanas vēsturē, kad kāda valsts tika no Tautu Savienības izraidīta. Visos citos gadījumos valstis bija Tautu Savienību atstājušas pēc savas iniciatīvas. Kaut vai tāpēc vien minētais Tautu Savienības lēmums pelna plašāku izklāstu. Svarīgs šis jautājums, protams, ir arī citu iemeslu dēļ. PSRS izslēgšana, tāpat galējā, bargākā līdzekļa piemērošana, var likt vērtēt Tautu Savienības rīcību kā ļoti konsekventu un nepieņemamu. Tas var likt domāt par Tautu Savienības ietekmes un autoritātes pieaugumu, likt secināt, ka tā tomēr vēl netuvojas sabrukumam, bet gluži otrādi - nostiprinās. Taču sīkāk apskatot PSRS izslēgšanas apstākļus, iepriekš minētos apsvērumus rodas pamats apšaubīt.

Latvijas valdība un prese jau no paša PSRS un Somijas domstarpību izcelšanās sākuma uzmanīgi sekoja notikumu attīstības gaitai, sīki atspoguļojot abus pretējos viedokļus presē, taču galvenokārt bez komentāriem. Reti parādījās kādi analizējoši raksti par konflikta iemesliem, pie tam

tie bija ļoti piesardzīgi. Parasti tika norādīts uz Somijas valdības ieteikumu. "Brīvā Zeme" 1939.gada novembrī rakstīja, ka PSRS vēlme nostiprināt savas pozīcijas un robežas ir dabīga lieta. Pie tam Somijas politika esot liekulīga, jo PSRS piedāvātais pakts, kāds jau ir Baltijas valstīm, nemaz neaizkavējot neitralitātes politikas realizēšanu, ko kā motivu izmantoja Somija un atteicās no savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanas ar PSRS. Laikraksts norādīja, ka Somija šo ierosinājumu uzskata par kaut kādu apslēptu agresiju, bet PSRS neizejot uz teritoriju ieguvī, tai rūp tikai pašas drošība¹. Faktiski tikai tādu viedokli no Latvijas preses arī varēja gaidīt, jo grūti būtu kritizēt PSRS un tās armiju, kad armija jau atradās Latvijas teritorijā.

Tā kā Somijas valdība nepieņēma PSRS piedāvāto teritoriālo izmaiņu projektu, PSRS, par ieganstu izmantojot pašu safabricētu robežu incidentu it kā no Somijas puses, uzsāka Somijai uzbrukumu 1939.gada 30.novembrī. Tūlīt pēc PSRS uzbrukuma Somijas valdība nolēma griezties pie Tautu Savienības un uzdeva Somijas pārstāvim Tautu Savienībā spert attiecīgus soļus. 3.decembrī Tautu Savienības ģenerālsekretārs Ž.Avenols saņēma notu, kurā bija teikts: "... Padomju Savienība šī gada 30.novembrī pēkšņi uzbrukusi ne tikai Somijas pierobežai, bet arī Somijas atklātām pilsētām, sējot nāvi un postu civiliedzīvotāju vidū. Somija nekad nav darījusi neko tādu, kas būtu vērsts pret vareno kaimiņu... Padomju Savienība, atsaukdamās uz

Somijas šķietamo liegšanos atzīt par faktiem tā sauktos robežincidentus un Somijas šķietamo atteikšanos piekrist Ļeņingradas drošības stiprināšanai, vispirms uzteic minēto neuzbrukšanas paktu un pēc tam noraida Somijas valdības priekšlikumu pieņemt kādas neitrālas valsts starpniecību. Uz manas valdības norādījumu man ir gods informēt Jūs un lūgt sasaukt uz Tautu Savienības Pakta 11. un 15.panta pamata Padomi un pilnsapulci, uzaicinot tās spert visus nepieciešamos soļus, lai apturētu agresiju..."². Pēc R.Holsti notas saņemšanas Ž.Avenols uzaicināja Tautu Savienības Padomes locekļus pulcēties uz sēdi 9.decembrī un lika priekšā sasaukt pilnsapulci 11.decembrī. Par šo notu tika ziņots Padomju Savienībai. PSRS jau gan bija paspējusi izveidot jaunu, sev uzticīgu Somijas marionešu valdību, kura bija sevi izsludinājusi par likumīgo demokrātiskās Somijas valdību, ar kuru PSRS bija nodibinājusi diplomātiskās attiecības³. Atsauksšanās uz jauno "valdību" figurē V.Molotova atbildē, kurā norādīts, ka nodomātā Padomes un pilnsapulces sasauksana ir nedibināta, jo PSRS neatrodas kara stāvoklī ar Somiju. Tālāk V.Molotovs norāda, ka ar Somijas "jauno demokrātisko" republiku PSRS ir noslēgusi savstarpējās palīdzības un draudzības līgumu un nokārtojusi visus jautājumus, kurus neizdevās atrisināt ar agrākās valdības delegāciju. Pie tam V.Molotovs tālāk ziņoja, ka Somijas demokrātiskā republika savā 1.decembra deklarācijā griezusies pie Padomju Savienības ar priekšlikumu sniegt Somijas demokrātiskajai republikai padomju bruņoto spēku

palīdzību, lai kopīgi likvidētu bīstamo kara perēkli, kādu radījuši iepriekšējie valdītāji. Personas, kuru vārdā R.Holsti griežas pie Tautu Savienības nav īsti somu tautas pārstāvji. V.Molotova nota beidzās ar rezumējumu, ka, "ja tomēr Tautu Savienības Padome tiktu sasaukta, tad padomju valdība neuzskatītu par iespējamu piedalīties šinis sarunās. Tādu lēmumu pastiprina apstākļi, ka Tautu Savienības ģenerālsekretāra paziņojums, kas atkārtoti Holsti apvainojās un apmelojošās vēstules tekstu, ir redzami nesavienojams ar vajadzīgo cieņu pret Padomju Savienību"⁴.

PSRS pārstāvim I.Maiskim 1939.gada decembrī tieši bija jābūt Tautu Savienības Padomes priekšsēdētājam, bet viņš, protams, uz Ženēvu neaizbrauca⁵.

Visasākā reakcija uz PSRS uzbrukumu Somijai nāca no Dienvidamerikas valstu puses. Jau pirms šī jautājuma izskatīšanas Tautu Savienībā Argentīnas ārlietu ministrs nosūtīja telegrammu Ž.Avenolam, kurā lika priekšā nekavējoties izslēgt PSRS no Tautu Savienības⁶. Dienvidamerikas valstis šādu konsekvenci varēja atļauties, jo nebija tieši iesaistītas Eiropas konfliktos. Turpretī Eiropas valstis pirms Tautu Savienības sesijas sanāksšanas izturējās piesardzīgi, kas bija izskaidrojams ar bailēm no PSRS.

Latvijas prese neizteica nekādas prognozes par iespējamajiem Tautu Savienības lēmumiem, taču citēja un pārpublicēja pasaules preses minējumus, kas vēlāk izrādījās diezgan precīzi. Piemēram, "Times" norādīja, ka vienīgais reālais lēmums, ko varētu pieņemt Tautu Savienība, ir

izslēgt PSRS no sava vidus. Varētu arī pacelties saimniecisko sankciju jautājums, bet tādām ierosinājumam nebūs piekrišanas. "Times" turpināja, ka Anglija un Francija nevar novirzīties no galvenā mērķa uzvarēt Vāciju, tāpēc būtu nepareizi sākt karu pret valsti, kas sniedzas no Baltijas jūras līdz Beringa jūrai⁷.

Baltijas valstu ārlietu ministri 1939.gada 7.-8.decembrī savā konferencē Tallinā apsprieda iespējamo nostāju PSRS-Somijas konflikta lietas izskatīšanā Tautu Savienības Asamblejā. Visi trīs Baltijas valstu pārstāvji atzīmēja, ka PSRS izpilda ar Baltijas valstīm noslēgto līgumu pantus, tāpēc Baltijas valstis no savas puses arī grib rīkoties līdzīgi un ievērot neitralitāti jautājumā par Somiju. Neviena Baltijas valsts nesolīja Somijai nekādu atbalstu. V.Munters uz Tautu Savienības sesiju nolēma lalāk nebraukt vispār⁸. Jāatzīmē, ka ministri savu paredzamo nostāju Tautu Savienības Asamblejā apsprieda neoficiāli, jo jautājums par attieksmi pret PSRS un Somiju speciāli nemaz netika iekļauts Tallinas konferences darba kārtībā, bet ārlietu ministru panāktā vienošanās Tautu Savienības Asamblejā no balsošanas atturēties netika noformēta rakstiski⁹.

Uz Tautu Savienības pilnsapulci no 53 valstīm bija ieradusās 40 valstis. Latviju šajā pilnsapulcē pārstāvēja J.Feldmanis. V.Munters, kā jau bija izlēmis iepriekš, uz sesiju neieradās. Pēc R.Holsti apsūdzības runas Padomju Savienībai pilnsapulce ievēlēja 13 vīru komisiju, lai

pārbaudītu Somijas valdības iesniegumu. Šī komisija nosūtīja telegrammu Padomju Savienībai ar uzaicinājumu 24 stundu laikā paziņot, vai tā nebūtu ar mieru apturēt kara darbību un stāties ar Somiju miera sarunās, izmantojot Tautu Savienības aizgādību¹⁰. Itāļu laikraksti šo Tautu Savienības nosūtīto tekstu PSRS nosauca par pārāk draudzīgu uzaicinājumu, kas vairs neko nelīdzēs. Arī angļu prese šo Tautu Savienības paziņojumu uzskatīja par mērenu un norādīja, ka negatīva PSRS atbilde Tautu Savienībai sagādāšot grūtības, jo nāksoties spert tālākos soļus¹¹. Šādi vērtējumi liecināja par neticību Tautu Savienības iespējai konfliktu atrisināt.

PSRS uz atbildi nelika ilgi gaidīt un iekļāvās noteiktajā 24 stundu termiņā. PSRS valdība atbildēja, ka "pieņemusi zināšanai Tautu Savienības vēstījumu un izsaka pateicību par laipno uzaicinājumu ņemt dalību Somijas jautājuma izšķiršanā. Tomēr padomju valdība ar šo dara jums zināmu, ka viņa netur par iespējamu pieņemt šo uzaicinājumu aiz motīviem, kuri jau sīkāk iztirzāti padomju valdības 4.decembra atbildes telegrammā"¹². Pēc šīs atbildes Tautu Savienība bija spiesta pieņemt kaut kādu lēmumu, jo PSRS visus piedāvājumus pārtraukt kara darbību un uzsākt sarunas bija noraidījusi.

Latvija 1939.gada decembrī vēl bija Tautu Savienības Padomes locekle. Faktiski Latvijas trīs gadus ilgajam mandātam bija jāizbeidzas jau oktobrī, bet, tā kā kara apstākļos Tautu Savienības Padomes sesija bija atlikta, tad

Latvijas mandāts vēl bija spēkā. Latvijas delegātam vismaz no nepatīkamās situācijas balsot Padomē par vai pret PSRS izslēgšanu izdevās izvairīties, jo ātrāk par Somijas jautājumu izskatīja jauno Padomes locekļu uzņemšanu. Latvija no Tautu Savienības Padomes paspēja izstāties sakarā ar mandātā noteiktā termiņa izbeigšanos.

14.decembrī Tautu Savienības speciālā komisija pieņēma rezolūcijas projektu, ko lika uz balsošanu pilnsapulcei. Rezolūcijas projekts nosodīja PSRS agresiju Somijā un ieteica sniegt Somijai materiālu palīdzību, kā arī paredzēja Tautu Savienības Sekretariāta tehnisko līdzdalību un aicināja uz konsultācijām valstis, kas nebija Tautu Savienības locekles. Rezolūcijas pēdējais punkts konstatēja, ka PSRS sevi nostādījusi ārpus Pakta, bet, kas attiecas uz Padomju Savienības izslēgšanu, tad Tautu Savienības Padome to apspriedis savā jaunajā sastāvā¹³. Pret šādu rezolūciju neviens nebalsoja, taču daudzas valstis no balsošanas pilnsapulcē atturējās. Kā jau bija izlemts iepriekš, no balsošanas atturējās arī visas trīs Baltijas valstis¹⁴, kuras šādu variantu uzskatīja par labāko izeju. Asamblejā Baltijas valstu vārdā ļoti īsi izteicās vienīgi J.Feldmanis, kurš pamatoja Baltijas valstu atturēšanos balsot ar šaubām par 16.panta pielietojumu, pret kuru savu attieksmi Baltijas valstis jau ir izteikušas agrāk¹⁵.

Vēlāk, 1940.gada februārī, V.Munters paziņoja, ka pēdējās Tautu Savienības sesijas politiskajās debatēs un lēmumos Baltijas valstis nav piedalījušās, atsaukdams uz

savām 1938.gada pilnsapulcē taisītajām neitralitātes deklarācijām¹⁶.

Tas, protams, nebija tik daudz saistīts ar neitralitātes deklarācijām, kā ar bailēm no PSRS dusmām un ar pārliecību, ka no Tautu Savienības vairs nekādu atbalstu tikpat nevarēs sagaidīt. Latvija savu ticību Tautu Savienībai jau bija zaudējusi un Tautu Savienību vairs neuzskatīja par vērā ņemamu spēku. Tāpēc no Baltijas valstīm atklātu nosodījumu PSRS agresijai nemaz nevarēja prasīt, jo tā būtu bijusi pārāk liela nerēķināšanās ar savu situāciju. PSRS prese arī tūlīt ar atzinību atzīmēja Baltijas valstu atturēšanos Tautu Savienības pilnsapulcē¹⁷.

14.decembrī Tautu Savienības Padomes atklātā sēdē uz balsošanu tika likts rezolūcijas projekts, kurā tika norādīts, ka Tautu Savienības Padome, pieņemot zināšanai Tautu Savienības pilnsapulces 1939.gada 14.decembrī pieņemto lēmumu, zīmējoties uz somu valdības iesniegumu, pirmkārt, pievienojas Tautu Savienības pilnsapulces nosodošam spriedumam par PSRS akciju pret Somiju un, otrkārt, uz pilnsapulces lēmumā minēto motīvu pamata - izejot no Tautu Savienības Pakta 16.panta 4.nodaļas, konstatē, ka Padomju Savienība caur savām akcijām pati sevi nostādījusi ārpus Tautu Savienības Pakta. No tā izriet, ka Padomju Savienība vairs nav uzskatāma par Tautu Savienības locekli¹⁸. No 14 Tautu Savienības locekļiem par šo rezolūciju balsoja Anglija, Francija, Beļģija, Ēģipte, Dienvidāfrika, Bolīvija, Dominika. Pret nebalsoja neviena valsts, bet at-

turējās Grieķija, Dienvidslāvija, Šveice un Somija; pēdējā to pamatoja ar nevēlēšanos būt par tiesnesi savas valsts lietās. Padomes locekles Irāna un Peru sesijā nepiedalījās¹⁹. Uzmanību piesaista neskaidrāis rezolūcijas teksts ar divdomīgo formulējumu "patī sevi nostādījusi ārpus Pakta". Rezolūcijā nekur netika atklāti pieminēta PSRS izslēgšana, ko būtībā taču nozīmēja Tautu Savienības Padomes lēmums.

PSRS šo pašizslēgšanos uztvēra kā vienkāršu izslēgšanu un ļoti mierīgi. TASS 16.decembrī paziņoja PSRS autoritativo aprindu vērtējumu par Tautu Savienības rezolūciju. Šis paziņojums faktiski bija apsūdzība kā Tautu Savienībai, tā arī Anglijai un Francijai. Oficiālajā ziņojumā vēlreiz bija norādīts, ka PSRS un Somijas attiecības esot nokārtotas un ka no PSRS puses neesot nekādas agresijas. Pie tam Anglijai un Francijai neesot nekādu morālu tiesību apvainot PSRS. Tautu Savienība esot kļuvusi par angļu-franču militārā bloka galveno instrumentu kara kurināšanā Eiropā. PSRS varbūt pat ar šo Tautu Savienības lēmumu esot ieguvusi, jo tagad Padomju Savienība vairs nav saistīta ar Tautu Savienības Paktu un tai ir brīvas rokas²⁰. 16.decembrī Ženēvu atstāja vienīgais PSRS ierēdnis Tautu Savienības Sekretariātā - V.Sokolins.

Izslēgšana no Tautu Savienības ir jāuzskata par galējo līdzekli no Tautu Savienības puses un lielāko kaunu izslēgtajai valstij. Taču PSRS kā valsts nejutās apkaunota un pēc izslēgšanas arī faktiski neko nezaudēja, bet Somija

neko reālu neieguva. Somija gan saņēma materiālu un morālu atbalstu caur Tautu Savienības struktūrām, taču lielākā daļa materiālās palīdzības, ko tā saņēma no Zviedrijas, pienāca jau arī pirms Tautu Savienības aicinājuma atbalstīt Somiju. Gribētos teikt, ka šis Tautu Savienības lēmums bija izdevīgs pašai Tautu Savienībai, jo neuzlika tai nekādas saistības un vienlaicīgi it kā cēla tās autoritāti. Taču arī jāsaprot, ka PSRS izslēgšana bija vienīgais iespējamais līdzeklis, ko Tautu Savienība vispār varēja piemērot. Pilnīgi nereaģēt uz Somijas iesniegumu Tautu Savienība nevarēja, jo tā būtu absolūta savas autoritātes graušana. Kaut kāds lēmums bija jāpieņem. Efektīvāks līdzeklis būtu sankciju lietošana pret agresoru, bet ar pārliecību, ka sankcijas tiešām tiks piemērotas. Taču tieši šis pārliecības arī trūka. Jāšaubās ne tikai par to, vai sankcijas lietotu, bet arī par to, vai par tām vispār varētu nobalsot. Jāņem vērā, ka daļa valstu pat baidījās balsot par PSRS nosodīšanu. Pie tam saimniecisko sankciju izmantošanas eksperiments jau vienreiz nebija devis rezultātus, kaut arī 1936.gadā politiskā situācija bija izdevīgāka. Nereāli būtu spiest valstis nobalsot un uzsākt karu pret PSRS, it īpaši, ja valstis to nevēlas. Tas nebūtu pa spēkam nevienai organizācijai, un Tautu Savienība nebija izņēmums. Pie tam Somijas kaimiņvalsts Zviedrija kategoriski un vairākkārt norādīja, ka neļaus pārkāpt savu neitralitāti un svešu karaspēku savai teritorijai cauri nelaidīs²². Jāņem vērā arī Anglijas un Francijas atrašanās

kara stāvokli ar Vāciju. Tādēļ pieņemt neizpildāmus lēmumus Tautu Savienībai nebija nozīmes. Tautu Savienība mēģināja darīt tikai to, kas bija tās spēkos, t.i., uzaicināt Somiju un PSRS uz sarunām un piedāvāt savu starpniecību, bet no PSRS puses tas tika noraidīts. Atlika tikai PSRS izslēgšana. Zīmīgi pēdējo Tautu Savienības lēmumu novērtē somu diplomāts Marks Jakobsons, kurš raksta: "Tautu Savienība tā saņēmas, ka izspēra Padomju Savienību no savas nāves gultas"²³.

V.Munters PSRS izslēgšanu vērtēja vispirms kā triecienu pašai Tautu Savienībai. 1940.gada februārī savā priekšlasījumā Latvijas Universitātē viņš izteicās, ka "vienīgais starptautiskās sadarbības orgāns - Tautu Savienība - nepavisam nevar pretendēt uz panākumiem politiskā laukā. Jau pirms bruņotā konflikta uzliesmošanas Tautu Savienības sastāvs nebija reprezentatīvs, jo tur iztrūka Vācijas, Itālijas, ASV, Japānas... Jauns trieciens Padomju Savienībai bija PSRS izslēgšana, pēc kā Ženēvas institūtā dominē divas karojošas lielvalstis, kurām vairs neviena līdzvērtīga pretspēlētāja nav. Tādos apstākļos Tautu Savienība arī nevar pretendēt uz to, ka tā atspoguļotu starptautisko politisko spēku līdzsvaru un ka to acumirklīgā sastāvā uzlūkotu par starptautiskās sadarbības un miera simbolu"²⁴.

PSRS izslēgšana visumā liecināja par Tautu Savienības kā organizācijas vājumu, tās negribēšanu un nespēju vairs veikt aktīvu rīcību agresijas apturēšanā.

Par Tautu Savienības sabrukumu neapšaubāmi liecināja Otrā pasaules kara izcelšanās un tas, kā raksta A.J.P. Teiflors, ka neviens 1939.gada septembrī necentās sevi apgrūtināt un ierosināt izskatīt Tautu Savienībā jautājumu par kara izcelšanos²⁵. Tautu Savienības pēdējā sesijā 1939.gada decembrī pat netika pieminēts karš starp Vāciju un Rietumu valstīm.

-
- 1 Brīvā Zeme.- 1939.- 27.novembrī.- 1.lpp.
  - 2 Внешняя политика СССР: Сборник документов.- Т.4.- С.472.
  - 3 СССР-Германия 1939-1941: Документы...- Т.2.- С.473.
  - 4 Внешняя политика СССР...- Т.4.- С.473.
  - 5 Brīvā Zeme.- 1939.- 5.decembrī.- 7.lpp.
  - 6 Brīvā Zeme.- 1939.- 5.decembrī.- 5.lpp.
  - 7 Brīvā Zeme.- 1939.- 11.decembrī.- 6.lpp.
  - 8 Полпреды сообщают... Сборник документов об отношениях СССР с Латвией, Литвой и Эстонией. Август 1939 г. - август 1940 г.- М., 1990.- С.200.
  - 9 Варес П., Осипова О. Похищение Европы...- С.155.
  - 10 Внешняя политика СССР...- Т.4.- С.473.
  - 11 Brīvā Zeme.- 1939.- 12.decembrī.- 1.lpp.
  - 12 Внешняя политика СССР...- Т.4.- С.473.
  - 13 Pletenberg I. The Soviet Union...- P.172.

- 14 Andersons E. Latvijas vēsture. 1920.-1940. Ārpolitika II.- 324.lpp.
- 15 Варес П., Осипова О. Похищение Европы...- С.154.
- 16 Munters V. Kara pirmie mēneši // Latvijas Vēstures institūta žurnāls.- 1940.- Nr.1.- 12.lpp.
- 17 Brīvā Zeme.- 1939.- 15.decembrī.- 7.lpp.
- 18 Pletenberg I. The Soviet Union... - P.171.
- 19 Turpat.- 172.lpp.
- 20 СССР-Германия 1939-1941: Документы...- Т.2.- С.34.
- 21 Brīvā Zeme.- 1939.- 16.decembrī.- 14.lpp.
- 22 Jaunākās Ziņas.- 1940.- 9.martā.- 1.lpp.
- 23 Jakobson M. Finland: myth and reality.- Otava, 1987.- P.31.
- 24 Munters V. Kara pirmie mēneši.- 11.lpp.
- 25 Taylor A.J.P. The origins of the Second World War.- P.96.

N O B E I G U M S

Tautu Savienībai neizdevās izpildīt savu galveno uzdevumu, kādēļ tā faktiski tika radīta - atrisināt miera ceļā strīdus starp valstīm, garantēt mieru un drošību pasaulē un nepieļaut karu izcelšanos. Šajā ziņā it īpaši kritiski Tautu Savienībai bija 30.gadi, kad cits citam sekoja neveiksmīgie Ženēvas organizācijas mēģinājumi noregulēt teritoriālos strīdus, novērst karu izcelšanos un aizkavēt agresiju precedentus, kā arī panākt atbrūšanās idejas realizāciju. Blakus tam sāka grūt arī Versaļas sistēmas iedibinātā un Tautu Savienības kontrolē nodotā minoritāšu aizsardzības sistēma. Līdz beidzot 1938.gadā 12 Eiropas valstis vispār atteicās no Tautu Savienības darbības pamatprincīpa - valstu solidaritātes un kolektīvā pretspara sniegšanas agresoram idejas, par primāro atzīstot savu neitralitāti. Tas viss liecināja par Tautu Savienības dalībvalstu ticības zušanu Tautas Savienības idejām, kā arī tās praktiskās darbības iespējām.

Tomēr, ne jau Tautu Savienība vien veidoja 30.gadu politisko klimatu, bet gan valstu savstarpējās attiecības un to atšķirīgās politiskās intereses. Šajos gados Tautu Savienība kļuva par valstu politiskās cīņas arēnu. Pārāk daudz bija neapmierināto ar Versaļas sistēmas iedibināto kārtību. Šī sistēma nonāca revizionistisko valstu - Vāci-

jas, Itālijas, Japānas un PSRS - uzbrukumu centrā. Tādēļ Tautu Savienības neveiksmīgā darbība drīzāk liecināja par visas Versaļas sistēmas krīzi.

Lielbritānija un Francija - ietekmīgākās demokrātiskākās valstis, kas bija arī vadošās Tautu Savienībā, un faktiski noteica tās politiku, 30.gadu otrajā pusē vairs nespēja noturēt Versaļas sistēmas revīziju prasīto valstu spiedienu un pārvarēt ar status quo Eiropā neapmierināto valstu pretenzijas. Pie tam, ne vienmēr Lielbritānijas un Francijas darbība Tautu Savienībā bija saskaņota. Tās vairākus jautājumus nerisināja ar vajadzīgo ieinteresētību, bieži to politika bija mainīga un nekonekventa. Tā mainījās atbilstoši politisko spēku svārstībām un Lielbritānijas un Francijas valstiskajām interesēm, kuras tās nebija spējīgas upurēt Tautu Savienības deklarēto interešu aizsardzības vārdā.

Protams, Tautu Savienības sabrukums nav izskaidrojams vienīgi ar Lielbritānijas un Francijas nesaskaņoto politiku. Jāatzīst arī, ka Tautu Savienība izvirzīja sev tajā laikā neatrisināmus uzdevumus. Pie tam, tā savu ideju un lēmumu realizācijā nepārtraukti cīnījās ar savu dalībvalstu pretestību un nevēlēšanos pildīt pašu agrāk pieņemtos lēmumus, jo valstis faktiski pārsvarā vēlējās izmantot Tautu Savienību savu interešu realizēšanai, mazāk dodot savu ieguldījumu izvirzīto kolektīvo interešu labā. Tomēr jāatzīst, ka Tautu Savienība ne vienmēr izmantoja visas savas iespējas un tās rīcībā esošos samierināšanas

līdzekļus. Austrijas anšlusam, Čehoslovākijas okupācijai un Otrā pasaules kara sākumam nesevoja neviena šos notikumus izvērtējoša Tautu Savienības rezolūcija vai lēmums.

Tajā pašā laikā Tautu Savienības sesijās arī netika noraidīts vai atstāts neizskatīts neviens būtisks iesniegums. Tos Tautu Savienības Asamblejā, Padomē vai komisijās apsprieda un izstrādāja iespējamā risinājuma variantu vai arī pieņēma oficiālu lēmumu. Tautu Savienība piedāvāja valstīm gan savu starpniecību, gan arī priekšlikumus konfliktu risināšanai. Neskatoties uz to, Tautu Savienības priekšlikumus ne vienmēr ievēroja, bet uzspiest savu viedokli nebija iecerētais Tautu Savienības uzdevums. Tas arī nebija iespējams. Negribīgāk Tautu Savienība risināja Tālo Austrumu konfliktus, jo bez ASV piedalīšanās tas bija acīmredzami nereāli. Tomēr arī šajos gadījumos Tautu Savienība aicināja valstis sniegt palīdzību agresijas upuriem, bet bieži tam nesevoja valstu atsaucība. Tādēļ vairāk jāvaino valstu bezdarbība, bet ne tik daudz Tautu Savienības rīcība. Turklāt, tajā laikā no Tautu Savienības nevarēja prasīt efektīvāku rīcību esošā vienbalsības principa dēļ, kā arī dēļ bruņota spēka trūkuma Tautu Savienības rīcībā.

Tautu Savienība nevarēja pastāvēt ārpus 30.gadu politiskās situācijas: Tautu Savienību veidoja atsevišķas valstis, un tās rīcību būtībā noteica tās pašas valstis un valdības, kas šo politisko situāciju veidoja. Tautu Savie-

nība nevarēja rīkoties pretēji savu dalībvalstu gribai un interesēm. Tādēļ tās rīcība un politika mainījās atbilstoši starptautiskās situācijas un spēku samēru izmaiņām valstu attiecībās.

Kopumā Tautu Savienības fenomens gan tās politiskajā darbībā, gan arī uzbūves un lēmumu pieņemšanas procedūra jāvērtē kā pirmais šāda veida politiskais eksperiments.

Latvija Tautu Savienību nenoliedzami uzskatīja par savas drošības un neatkarības garantu, vismaz līdz 1938.gada neitralitātes deklarācijas pieņemšanai. Tomēr – ne tikai. Savu mazās valsts iespēju robežās Latvijas politiķi, izmantojot Tautu Savienību, mēģināja veicināt politisko procesu attīstību sev vēlamā virzienā, kā arī nodrošināt Latvijai iespēju izvairīties no tai neizdevīgām politiskām akcijām, ko varētu noteikt Tautu Savienība.

Latvijas politika Ženēvas organizācijā bija mainīga: visu laiku tā vadījās no pasaules politiskās situācijas svārstībām, kā arī centās Tautu Savienības pieņemto lēmumu dēļ iespējami nepasliktināt attiecības ar valstīm, pret kurām bija vērsti negatīvie lēmumi. Latvijas delegātu uzstāšanās Tautu Savienības sēdēs bija izstrādātas, uzmanīgas un nepretenciozas jautājumos, kas šķita Latvijas valstij nebūtiski. Tomēr savām iecerēm svarīgos jautājumos Latvijas pārstāvji centās savu viedokli aizstāvēt.

Jāsecina, ka Baltijas valstu sadarbība Tautu Savienībā ne vienmēr bija auglīga un pietiekama. Turpretī šo valstu reālajai sadarbībai bija pozitīvi rezultāti.

Kopumā, būdama Tautu Savienības locekle, Latvija vienmēr centās respektēt Tautu Savienības lēmumus un pildīt visus pienākumus. Latvijas valdība sniedza pārdomātas un regulāras atbildes uz visiem Tautu Savienības Sekretariātu vai ģenerālsekretāru interesējošiem jautājumiem, ko daudzas valstis nereti ignorēja. Latvijas attieksmi gandrīz visus 30.gadus raksturo arī regulāra Latvijas delegācijas piedalīšanās visās Tautu Savienības Asamblejas, Padomes un komisiju sēdēs, pie tam augstā līmenī.

1938.gadā bija novērojamas nopietnas izmaiņas Latvijas ārpolitiskajā stratēģijā: mainījās Latvijas nostāja pret Tautu Savienību. Latvija bija to valstu skaitā, kas atteicās no Tautu Savienības kolektīvās drošības kursa un garantijām, par primāro atzīstot savu neitralitāti. Tas liecināja par Latvijas un vēl 11 Eiropas valstu neticību Tautu Savienības idejām un reālajām iespējām.

Pakāpeniski ejot bojā Versaļas sistēmas iedibinātajai kārtībai, savu ietekmi zaudēja arī tās radītā organizācija - Tautu Savienība. Sākoties Otrajam pasaules karam, sabruka gan Versaļas sistēma, gan arī Tautu Savienība.

AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

I. A v o t i

a) Nepublicētie avoti

1. Latvijas Valsts vēstures arhīvs.- 1313.fonds.- 1.apraksts.- 94., 98., 99., 102., 103., 104., 112., 113., 120., 122., 132., 135., 136., 165.lieta.
2. Latvijas Valsts vēstures arhīvs.- 2570.fonds.- 1.apraksts.- 449., 453., 456.lieta.
3. Latvijas Valsts vēstures arhīvs.- 2570.fonds.- 13.apraksts.- 317., 356., 357.lieta.
4. Latvijas Valsts vēstures arhīvs.- 2574.fonds.- 5.apraksts.- 59.lieta.
5. Latvijas Valsts vēstures arhīvs.- 2575.fonds.- 1.apraksts.- 451.lieta.
6. Latvijas Valsts vēstures arhīvs.- 2575.fonfs.- 7.apraksts.- 914., 1249., 1250., 1388., 1648., 1684., 1691., 1095., 1910., 2180., 2188.lieta.

b) Publicētie avoti

1. Societe des Nations. Conference pour la reduction et la limitation des armaments. Commission Generale. - Geneva, juillet 1932.
- 2 Series of League of Nations Publications.- IX. Disarmament.- 1932 IX.

3. Societe des Nations. Conference pour la reduction et la limitation des armaments. Commission Generale. Observations et amendements proposes par les delegations de Espagne, Finlande, Pologne, Roumanie, Suede et Yougoslavie.- Geneva, mai 1933.
4. League of Nations. Eighty-eighth session of the Council. Minutes.- Geneva, sept. 1935.
5. Societe des Nations. Comte rendu stenographique de la seizieme session ordinaire de l'Assamblee de la Societe des Nations.- Geneva, sept.-okt. 1935.
6. Societe des Nations. Communiqué au Conseil. Appel du gouvernement Espagnol.- Geneva, le 12 decembre 1936.
7. Serie de Publications de la Societe des Nations.- XII. Bureaux internationaux.- 1936 XII.
8. League of Nations. Seventeenth ordinary session of Assembly.- Mandates. Report submitted by the sixth Committee to the Assembly.- Geneva, okt. 7th 1936.
9. Societe des Nations. Quatre-vingt-dix-huitsieme session du Conseil. Comte rendu stenographique de la troisieme seance.- Geneva, le 16 sept. 1937.
10. Societe des Nations. Quatre-vingt-dix-thritieme session du Conseil.- Geneva, Sept. 1937.
11. League of Nations. Hundred and first session of the Council.- Geneva, May 1938.
12. League of Nations. Mandates. Permanent Mandates Commission. Report on the work of its thirty-third session.- Geneva, January 26th 1938.

13. Societe des Nations. 101-eme session du Conseil. Compte rendu stenographique de la deuxieme seance.- Geneva, le 10 mai 1938.
14. The treaty of Versailles // The treaties of peace. 1919-1923.- New York: Carnegie endowment for international Peace.- 1924.- Vol.1.
15. Treaty of St.Germain // The treaties of peace. 1919-1923.- New York: Carnegie endowment for international Peace.- 1924.- Vol.1.
16. Treaty of Trianon // The treaties of peace. 1919-1923.- New York: Carnegie endowment for international Peace.- 1924.- Vol.1.
17. Внешняя политика СССР: Сборник документов.- М., 1946.- Т.3; Т.4.
18. Полпреды сообщают... Сборник документов об от отношениях СССР с Латвией, Литвой и Эстонией. Август 1939 г.- август 1940 г. - М., 1990.
19. СССР-Германия 1939-1941: Документы и материалы о советско-германских отношениях с сентября 1939 г. по июнь 1941 г. - Vilnius: Mokslas. - 1989.- Т.2.

c) Prese

1. Anglo-Russian Parliamentary Committee. New Bulletin.- 1934.
2. Brīvā Zeme.- 1932.-1935.; 1938.-1939.
3. Burtnieks.- 1931.

4. Information de Palestine. Bulletin Bimensuel.- Le 1-er Oct. 1937.
5. Jaunākās Ziņas.- 1932.- 1940.
6. Kurzemes Vārds.- 1935.
7. Latvijas Kareivis.- 1932.-1934.
8. Latvijas Vēstures institūta žurnāls.- 1940.
9. Latvis.- 1930., 1934.
10. Militārais Apskats.- 1932.
11. Pēdējā Brīdī.- 1935.
12. Rīts.- 1933., 1935.
13. Valdības Vēstnesis.- 1930.-1932.; 1934.-1938.
14. Сегодня.- 1930.

II. L i t e r a r ū r a

1. Andersons E. Latvijas vēsture 1920.-1940. Ārpolitika. I-II sēj.- Stokholma: Daugava, 1982.-1984.
2. Armstrup N. The perennial problem of small states: A survey of research efforts. Cooperation and conflict.- 1976.- Nr.XI.
3. Archer C. International organisations.- London, 1983.
4. Birn D. The League of Nations Union 1918-1945.- Oxford, 1981.
5. Buzan B. People, states and fear: an agenda for international security studies in the post-cold war era: Harvester wheatheaf.- 1991.

6. Claude Ir. Swords into plowshares. The problems and progress of international organizations.- New York, 1964.
7. Daukšts B. V.Muntera oficiālā un neoficiālā vizīte Padomju Savienībā // Latvijas Vēsture.- 1991.- Nr.2.
8. Ducmanis K. Tautu Savienības darbs // Burtnieks.- 1931.- Nr.3.
9. Fabian L. Soldiers without enemies.- Washington D.C., 1971.
10. Feldmanis I. Latvijas stratēģija. 30.gadi // Latvijas Vēstnesis.- 1993.- Nr.14.-30.
11. Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Krustceļi un sānceļi (Vācija-Latvija-PSRS 1939.gada kolīzijās) // Pretstatu cīņā. Latvija 1917.-1950.- R., 1990.
12. Feldmanis J. Vai mēs zinām, kas ir Tautu Savienība? - R., 1924.
13. Hardie Fr. The Abyssinian crisis.- London, 1974.
14. Hart T.G. Thinking systematically about a "new security order for Europe": Logical premises, theoretical distinctions, historical perspective // The Swedish Institute of International Affairs. Yearbook 1990-91.- Stockholm, 1991.
15. Herz J.H. Political realism and political idealism.- Chicago, 1951.
16. Jacobson M. Finland: myth and reality.- Otava, 1987.
17. Jūlijs Feldmanis. [Rakstu krājums].- Vašingtona, 1963.

18. Kolb E. Die Weimarer Republik.- München: Oldenburg, 1988.
19. Kolik S. Sweden. The Neutral Victor.- Stockholm, 1973.
20. Lieber E.I. No common power. Understanding International relations.- New York, 1991.
21. Marks S. The illusion of peace (International relations in Europe 1918-1933).- London, 1976.
22. Munters V. Kara pirmie mēneši // Latvijas Vēstures institūta žurnāls.- 1940.- Nr.1.
23. Murray W. The change in the European balance of power (1938-1939).- New Jersey, 1984.
24. Northedge F.S. The League of Nations, its life and time.- New York, 1986.
25. Ørвик N. The decline of Neutrality 1914-1941.- London, 1971.
26. Peters R.P. Baltic state diplomacy and the League of Nations Minorities system.- The Baltic in international relations between the two World wars. Studia Baltica Stockholmensis. Acta Universitatis Stockholmensis.- Stockholm, 1988.
27. Peters R.P. Problems of Baltic diplomacy in the League of Nations // Journal of Baltic Studies.- 1983.- Vol.XIV.- Nr.2.
28. Peters R.P. The Baltic States and the League of Nations. A study of opportunities and limitations // Journal of Baltic Studies.- 1979.- VolX.- Nr.2.

29. Pletenberg I. The Soviet Union and the League of Nations // The League of Nations in retrospect.- New York, 1983.
30. Počs K. Francijas ārpolitikas galvenie virzieni 30.gadu pirmajā pusē: Mācību līdzeklis.- Rīga: LU, 1992.
31. Sīpols V. Dzimtenes nodevība: Buržuāziskās Latvijas ārpolitika no 1933. līdz 1940.gadam.- R., 1963.
32. Sīpols V. Pirmskara politiskā krīze Eiropā. 1933.- 1939. - R., 1976.
33. Steiner Z. The failuire of League of Nations // The League of Nations in retrospect.- New York, 1983.
34. Stranga A. Baltijas valstis likteņa izaicinājuma priekšā. 1939.gads // Izglītība.- 1993.- Nr.7.-10.
35. Stranga A. Baltijas valstis 1939.gada septembrī // Izglītība.- 1993.- Nr.16., 17.
36. Stromberg R.N. Collective Security and American foreign policy.- New York, 1963.
37. Taylor A.J.P. The origins of the Second World War.- New York, 1983.
38. Walters F.P. A history of League of Nations. In 2 vols.- Oxford, 1952.
39. Walters F.P. The League of Nations // The evolution of international organisations.- London, 1966.
40. Weatch R. Minorities and the League of Nations // The League of Nations in retrospect.- New York, 1983.

41. Zunda A. Lielbritānija un Baltijas valstis 1933.g.-1935.g.: Mācību līdzeklis.- Rīga: P.Stučkas LVU, 1989.
42. Варес П., Осипова О. Похищение Европы или Балтийский вопрос в международных отношениях XX века. - Таллинн, 1992.
43. Илюхина Р.М. Лига Наций 1919-1934.- М.: Наука, 1982.
44. Ленин В.И. Полное собрание сочинений.- Т.41.; Т.45.
45. Морозов Г.И. Лига Наций: взгляд через полвека // Вопросы истории.- 1992.- Ном.2-3.
46. Морозов Г.И. Международные организации.- М., 1974.
47. Протопопов А.С. СССР, Лига Наций и ООН.- М., 1966.

III. Uzziņu krājumi

1. Dictionary of American Diplomatic History / I.E.Findingling.- 1989.
2. Latviešu Konversācijas Vārdnīca.- R., 1935.-1936. - 13.sēj.; R., 1937.- 15.sēj.

S A T U R S

	Lpp.
I e v a d s	2
Avotu un literatūras apskats	18
 I n o d a ļ a	
Tautu Savienības politiskās krīzes gadī: 1930.-1936.	32
1. Atbrūņošanās idejas neveiksme	32
2. Agresijas un karu novēršanas neveiksme	52
3. Teritoriālo noregulējumu mēģinājumi	82
4. Minoritāšu jautājums	95
5. PSRS iestāšanās Tautu Savienībā	107
6. Latvijas ievēlēšana Tautu Savienības Padomē	115
 II n o d a ļ a	
Tautu Savienības sabrukums: 1937.-1939.	126
1. Tautu Savienības Pakta reformas neveiksmīgie mēģinājumi	126
2. Agresijas un karu novēršanas neveiksme	135
3. Teritoriālo noregulējumu neveiksme	145
4. Minoritāšu jautājums	151
5. Neitralitātes deklarāciju fenomēns	154
6. PSRS izslēgšana no Tautu Savienības	169
 N o b e i g u m s	 182
Avotu un literatūras saraksts	187